

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA YAHUDİ CEMAATİ
(1600-1625)

Yüksek Lisans Tezi

İlyas Ozan KAYA

Danışman

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Nevşehir

Nisan 2018

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

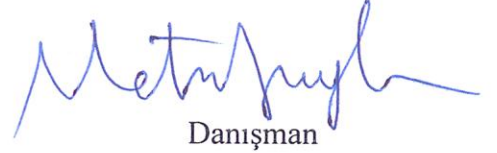
İlyas Ozan KAYA

Şer'iyeye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625) adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

İlyas Ozan KAYA

Danışman

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ “KABUL VE ONAY” SAYFASI

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE danışmanlığında İlyas Ozan KAYA tarafından hazırlanan Şer'iyye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625) adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

03.04.2018

JÜRİ

Danışman : Doç. Dr. Metin Ziya Köse
Üye : Yrd. Doç. Dr. Rümeysa Bilgili Kars
Üye : Yrd. Doç. Dr. Turan Açık

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 19.04.2018 tarih ve 2018.17.06 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

19.04.2018

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, uzun yıllardır sabır, samimiyet ve ilgiyle bana tahammül gösteren, salt bilgi öğretmenin dışında zihnimde birçok kapı açarak çok yönlü düşünmemi sağlayan, sayesinde her bireyin aslında kendi iç dünyasında bir kâşif olduğunu ve her yeni bilginin yeni bir keşfe pusulalık yaptığını anladığım saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Metin Ziya Köse'ye sonsuz teşekkürlerimi arz ediyorum. Eğitim-öğretim hayatım boyunca "kişinin yaşı ne olursa olsun eğitime ve kitaplara yapılan yatırım asla boş değildir" sözleriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aile büyüğümüz, babam Özkan Kaya'ya, yıllardır ilgi ve şefkatleriyle beni nakış nakış işleyen zorlandığımda omuz veren kısacası bir dediğimi iki etmeyen annem, ağabeyim ve ablama da minnetlerimi arz ediyorum. Hayatımın her anında olduğu gibi çalışmamla alakalı karamsarlığa kapıldığım zamanlarda da beni motive eden, çalışmamı tamamlamadaki hevesime ortak olan, her zaman beni benden fazla düşünen çok kıymetli, biricik eşime şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitim ve öğretim hayatım boyunca üzerimde emeği bulunan öğretmenlerime; bilhassa yüksek lisans eğitimim esnasında bir gün olsun yüzlerini asmadan bana zaman ayıran Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi'nin birbirinden değerli akademisyenlerine, tezimle ilgili orijinal belgelere ulaşmamı sağlayan, ilgi ve yakınlıklarıyla cesaret veren İSAM çalışanlarına teşekkür ederim.

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA YAHUDİ CEMAATI (1600-1625)

İlyas Ozan KAYA
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Mart/2018
Danışman: Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

ÖZET

Osmanlı tarihi araştırmaları için Şer'iyeye Sicilleri muhtevasında barındırdığı çok çeşitli bilgilerle tarihçilere kaynaklık etmektedir. Hukuki kaynaklığın dışında döneminin siyasi ve iktisadi yönlerine dair veriler ihtiva ettiği gibi sosyal hayatla ilgili de önemli ipuçları barındırır.

Biz de çalışmamızda 1600-1625 dönemleri arasında, Osmanlı İstanbulu'nun kozmopolit, farklı inanç zümrelerinin bir arada yaşadığı her yönüyle çok renkli olan Galata bölgesine ait şer'iyeye sicillerinden tespit edebildiğimiz "Yahudi" lerle ilgili kayıtları belirleyerek bir değerlendirme yapma gayretinde bulduk.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde konumuzun takdimi, amaç ve sınırlarıyla beraber faydalandığımız ana kaynakların kısaca üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, Yahudi kavramı ve Yahudiliğin tarihi süreci anlatıldıktan sonra Osmanlı Yahudileriyle ilgili genel bir inceleme yapılmıştır. İkinci bölümde, Galata'nın adı ve coğrafi konumu, bölgenin tarihi süreçteki gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca Galata'nın diploması merkezi haline gelişi, ticari önemi, barındırdığı sosyal hayat ve iskân özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm ise çalışmamızın esas bölümünü oluşturmaktadır. İncelediğimiz dönem içerisinde Galata Şer'iyeye Sicillerinde tespit edebildiğimiz Yahudilerin bir şekilde dâhil oldukları kayıtların değerlendirmesi yapılmıştır. Mahkeme kayıtları idari, ekonomik ve sosyal hayat başlıkları altında incelediğimiz bu bölümün birincil kaynaklarıdır. İdari hayat başlığında, Osmanlı idaresinin Yahudilere bakışı, adli ve hukuki meseleler ele alınmıştır. Ekonomik hayat başlığında, borç ve ticaret ilişkileri, vergi tahsili ve mültezimler, mülk satışı, alışveriş, ferağ gibi meseleler değerlendirilmiştir. Sosyal hayat başlığında ise nüfus ve yerleşme, kölelik, vakıflar, Yahudilerin meslek grupları, Müslüman ve Hıristiyanlarla olan ilişkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyeye Sicili, Yahudi, Galata, Ticaret, Vakıf, Mültezim

**JEWISH COMMUNITY OF GALATA ACCORDING TO SER'İYYE SICILS
(1600-1625)**

İlyas Ozan KAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of History, Master Thesis, March/2018

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Metin Ziya KÖSE

ABSTRACT

For the Ottoman history researches, historians have a wide variety of sources in the contents of the Ser'iyye Sicils (court records). Apart from being a judicial source, there are also important clues about social life as well as information about the political and economic aspects of the period.

In our work, we made an evaluation of "Jews" who lived between 1600-1625 in the Galata region, where Ottoman Istanbul's multinational beliefs lived together and varied in every aspect, by determining the provisions related to them in the Ser'iyye Sicils.

Our work consists of three parts and introduction. In the introduction our subject is introduced briefly, and the main sources we have benefited from are discussed with their purpose and limits. In the first part, a general review of the Ottoman Jews was made after the Jewish concept and its historical development were explained. In the second part, Galata's name and geographical position, and the historical development of the region are discussed. In addition, Galata's attempt to become a diplomatic center, commercial significance, social life and residence characteristics were examined.

The third part is the main part of our work. The provisions related to Jews in the Galata Ser'iyye Sicils, who lived in the period we examined, were assessed. The court records are the primary sources of this section which we have examined under the titles of administrative, economic and social life. Under the title of administrative life, the view of the Ottoman administration towards Jews, judicial and legal issues were dealt with. Under the title of economic life, issues such as debt and trade associations, tax collections and faculties, property sales, shopping, and alienation were assessed. And, under the title of social life, population and settlement, slavery, foundations, professional groups of Jews, and their relationship with Muslims and Christians were examined.

Key words: Court records, Jews, Galata, Commerce, Vagfs, Tax farmers

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	iii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iv
KABUL VE ONAY SAYFASI	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK VE OSMANLI YAHUDİLERİ

1.1.Yahudi Adı	4
1.2.Yahudi Tarihi.....	6
1.3.Osmanlı Yahudileri.....	13
1.3.1. Osmanlı İdaresiyle İlişkiler ve Haklar.....	21
1.3.2. Toplumsal İlişkiler.....	24
1.3.3. Sosyal, Kültürel ve Kentsel Hayat.....	25
1.3.4. Giyim, Meslek, Nüfus.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI GALATASI

2.1. Galata İsmi ve Pera.....	28
2.2. Galata'nın Coğrafi Konumu ve İskân Özellikleri.....	30
2.3. Galata'nın Tarihçesi.....	32
2.3.1. Osmanlı'dan Önce Galata.....	32
2.3.2. İstanbul'un Fethinden Sonra Galata.....	35
2.4. Bir Diplomasi Merkezi Olarak Galata.....	38
2.5. Galata'nın Ticari Önemi.....	41

2.6. Galata'da Nüfus.....	45
2.7. Galata'da Sosyal ve İdari Yapı.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GALATA YAHUDİLERİ: İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT (1600-1625)

3.1. Galata Yahudileri ve İdari Hayat.....	52
3.1.1. Osmanlı İdaresinin Yahudilere Bakışı ve Haklar.....	52
3.1.2. Osmanlı Hukuk Sistemi ve Galata Yahudileri.....	57
3.1.2.1. Hırsızlık.....	58
3.1.2.2. Darp.....	59
3.2. Ekonomik Hayat.....	63
3.2.1. Yahudilerin Ticaret ve Borç İlişkileri.....	63
3.2.1.1. Ticaret.....	63
3.2.1.2. Ticari Anlaşmazlıklar.....	64
3.2.1.3. Borçlanma (Karz).....	66
3.2.1.4. Borç Tahsili.....	68
3.2.2. Ticaret Hukuku ve Galata Yahudileri.....	70
3.2.2.1. Rehin.....	70
3.2.2.2. Kefalet.....	71
3.2.3. Galata Mukataaları ve Yahudi Mültezimler.....	72
3.2.4. Galata Yahudilerinin Mülkiyet Yönetimi.....	77
3.2.4.1. Mülk satışı.....	77
3.2.4.1.1. Ev Satışları.....	78
3.2.4.1.2. Arazi Satışları.....	79
3.2.4.1.3. Bağ-Bahçe Satışı.....	80
3.2.4.1.4. Gemi Hisse Satışı.....	80
3.2.4.2. Kiralama.....	80
3.2.5. Ferâğ Hakkı.....	81
3.3. Sosyal Hayat.....	82
3.3.1. Nüfus ve Yerleşme.....	82
3.3.2. Meslek Grupları.....	85
3.3.3. Osmanlı Vakıfları ve Galata Yahudileri.....	87

3.3.3.1. Para Vakıfları ve Yahudiler.....	91
3.3.3.2. İcareteynli Vakıflar ve Yahudiler.....	92
3.3.4. Galata Yahudilerinin Müslüman ve Gayrimüslimlerle İlişkileri.....	95
3.3.4.1. Müslümanlarla İlişkiler.....	95
3.3.4.2. Diğer Gayrimüslimlerle İlişkiler.....	97
3.3.5. Yahudiler ve Köle Sahipliği.....	98
SONUÇ.....	100
SÖZLÜK.....	103
KAYNAKÇA.....	105
EKLER.....	111
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

- Ans.** : Ansiklopedi
- BOA** : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- Çev.** : Çeviren
- DrI.** : Derleyen
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- G. Ő. S.** : Galata Şer'yye Sicilleri
- h.** : Hüküm
- Haz.** : Hazırlayan
- İSAM** : İslam Araştırmaları Merkezi
- M. Ö.** : Milattan Önce
- M. S.** : Milattan Sonra
- M. D.** : Mühimme Defteri
- nr.** : Numara
- v.** :Varak

GİRİŞ

Bu tezin konusu, 1600-1625 yılları arasında, Galata şer'iyeye sicillerine göre Galata'da yaşayan Yahudi cemaatidir. Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul'un hemen yanı başında; dini, etnik ve kültürel farklılığın çok çeşitli olduğu, ekonomik ve diplomatik faaliyet sınırları Osmanlı coğrafyasını aşan bir merkez hüviyetindeki Galata bölgesinde yaşayan Yahudilerin siyasi, iktisadi ve sosyal durumlarıyla ilgilidir. Osmanlı Yahudileri ile ilgili önemli sayılabilecek bilimsel çalışmaların mevcudiyeti göz önünde bulundurulduğunda hem Galata hem de Galata Yahudileri ile ilgili yapılan bu çalışma alana küçük bir katkı yapacaktır. Yine Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda dışarıdan bakıldığında doğal sınırlarına ulaşmış; ancak içeride yüzlerce yıllık medeniyet birikimiyle kurmuş olduğu idari ve ekonomik sistemde önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Tarih eğitimi kitaplarında her nasılsa "Duraklama Dönemi" olarak adlandırılan bu yüzyıl, araştırmacılar tarafından günümüzde –nihayet- yeteri kadar ilgi görmeye başlamış ve bu döneme ait çalışmalar hızla çoğalmıştır. Bu sebeple, konumuzun sınırlarını tespit ederken, 1600-1625 tarihleri arasındaki dönemi incelemenin faydalı bir girişim olacağı düşünülmüştür.

Osmanlı tarihi araştırmalarının en önemli kaynaklarından biri olan şer'iyeye sicilleri, mahkemelerde verilen hükümlerin ve kayıtların tutulduğu defterlerdir. Bu kayıtların arasında; merkezi yazışmalar, fermanlar, buyrulduklar ile halkın istek ve şikâyetleri de bulunmaktadır. Bu minvalde şer'iyeye sicilleri sosyal ve yerel tarih araştırmalarına da ana kaynaklık yapmaktadır. Şer'iyeye sicilleri toplumun yaşayış tarzı; kullandıkları eşya ve giysileri, yerleşim ve meslek grupları, ödenilen vergi çeşitleri, narh fiyatları, konutlar ve müştemilatları gibi çok zengin bilgiler içermektedir. Bunların yanı sıra; sosyal, dinî ve ekonomik ilişkilerin çerçevesini çizebilmek adına vazgeçilmez kaynaklardır.

Tezimizin ana kaynağını Galata Şer'iyeye Sicilleri oluşturmaktadır. İncelediğimiz dönem içerisinde hicri 1008-1035 (1600-1625) yıllarını kapsayan 23 numaralı defterden 53 numaralı deftere kadar 30 adet şer'iyeye sicili defteri mevcuttur. Bu defterlerin tamamı taranarak, Yahudilerle ilgili hükümler belirlenmiş; nihayetinde, bu hükümler, çalışmamızın omurgasını oluşturmuştur.

Tezimizde öncelikli olarak Musa peygamberin, kabilesini Mısır'dan çıkararak Sina Yarımadası'na getirmesi milat kabul edilmiş ve kronolojik sırayla XVI. yüzyıla kadar Yahudiliğin tarihi süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Bu süreç içerisinde Yahudilerin başka milletler tarafından görmüş oldukları baskı ve sürgünlere değinilmiştir. Gittikleri her yerde "öteki"leştirilen Yahudilerin, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilerek, iskân edilmesi ve bu coğrafya üzerindeki yaşantılarıyla ilgili kısa ve genel bir şekilde bilgi verilmiştir.

Bu tez içerisinde tıpkı Yahudiler gibi Galata da müstakil olarak ele alınmıştır. Osmanlı döneminde "*bilâd-ı selâse*" den biri sayılan Galata'nın, İstanbul'un fethinden önceki ve sonraki tarihi süreci anlatılmıştır. İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler için farklı bir yeri olan Galata'nın ticari önemi üzerin de durulmuştur. Özellikle batılı devletler nazarında diplomasi merkezi kimliğiyle tanınan Galata kazasının, sosyal ve idari yapısı ile nüfus özellikleri incelenmeye gayret edilmiştir.

Galata bölgesini seçmemizin nedeni ise; Galata'nın, döneminde tüm dünyanın gözünün üzerinde olduğu Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'ya açılan penceresi konumunda olmasından ileri gelmektedir. *Bilad-ı Selase*'den sayılan Galata'ya, belli başlı kazalarda tecrübe sahibi olan ulema kadı olarak tayin edilmiştir. Haftanın belirli günlerinde yapılan vezir-i âzam divanlarına katılan Galata kadıları; İstanbul'un adli, ekonomik ve sosyal hayatı ile ilgili İstanbul kadıları ile işbirliği yapmışlardır. Galata kadıları tarafından verilen hükümler ve idare tarzı ayrıca dikkatimizi çekmiştir.

Galata Yahudi Cemaati, Galata şer'iyeye sicillerine yansıdığı üzere Osmanlı idari, ekonomik ve sosyal yapı içerisinde var olma hakkı tanınan diğer dinsel grupların tecrübeleriyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Osmanlı idaresi tarafından, Hıristiyan tebaa gibi özel hukuk işlerinde kendi din adamlarına müracaat etme hakkı tanınan

Yahudilerin, diğer devletlerin idaresi altında yaşadıkları kısıtlamaların aksine birçok hakka sahip olmaları ve Osmanlı idaresinin Yahudilere bakışı değerlendirilmiştir. Yahudilerin davacı yahut davalı olarak bir şekilde karıştığı asayiş vakaları incelenmiştir. Aynı zamanda, Osmanlı idari hayatında büyük önem arz eden “Vakıflar Sistemi”nden nasıl faydalandıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çok büyük bir bölümü ticaretle uğraşan Yahudilerin, borç ve para ilişkileri değerlendirilmiştir. Sahip oldukları haklar sayesinde, siyasi anlamda önemli bir güce sahip olan “mültezim Yahudi”lerle ilgili kayıtlar da incelenmiştir. Ayrıca, Eyüp Sultan Türbesi etrafı haricinde ev ve arazi alım-satımlarına bir mani olmayan Yahudilerin mülk satışı, kiralama gibi ticari faaliyetleri de ortaya konmuştur. İncelediğimiz dönem içerisinde Galata’daki Yahudi nüfusunun yoğunlaştığı mahalleler tespit edilmiştir. Aynı zamanda meslekleri ve mensubu oldukları esnaf gurupları hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Farklı inançlara sahip bireylerin Osmanlı coğrafyasının geri kalanına nazaran daha sıkı bir şekilde ilişki yürüttüğü Galata’da; Yahudilerin, Müslüman ve Hristiyanlarla olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK VE OSMANLI YAHUDİLERİ

1.1. “Yahudi” Adı

Genel görüşe göre Yahudi, İshak'ın oğlu Yakub'un soyuna dayandırılır. Yakub'un on iki oğlu vardır ve bu oğullarından dördüncüsünün adı Yahuda'dır¹. Başka bir görüşe göre Yakub'un en büyük oğlunun adı “ Yuda” veya “Yahuda”dır. Bu sebeple Yakub'un on iki oğlunun soyuna ad olarak “Yahudi” denilmektedir. Keza Filistin'in güney bölgesindeki Yuda, Yehuda Krallığı da, Yahudi adının diğer şeklidir ve bir devlet adı olmuştur.² Onun adına atfen olarak İsrailoğulları'na “Yahudi” denilmiştir.³

Antropolojik olarak Yahudilik bir seçilmişliğe işaret eder. Bu seçilmişlik, yaratıcıya şükür gerektiren hususların başında gelir.⁴ Bir kişinin annesi Yahudi ise o kişi Yahudidir. İnançtan çok biyolojik köken belirleyici ölçüttür⁵. Yahudi dini hukukuna (halaha) göre “Yahudi” isimlendirmesi, Yahudi anneden doğan veya usulüne uygun olarak Yahudiliğe kabul edilen kişiyi ifade etmektedir. ⁶

“Yahudilik” kavramını din olarak ele aldığımızda, her dinin olduğu gibi Yahudiliğin de kendine özgü özellikleri vardır. Buna göre en önemli özelliklerinden biri; İsrailoğulları ile Tanrı arasındaki “Ahd” e kutsal kitaplarında geniş yer ayrılmasıdır. Bundan dolayı Yahudilik, bir “Ahit dini” olarak da bilinmektedir. İsrailoğulları'nın

¹ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, 4. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012, 286.

² Hikmet Tanyu, **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler**, Cilt 1, 1. Basım, Ankara: Elips Kitap, 2005, 14.

³ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 286.

⁴ Baki Adam, Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı, **Dinler Tarihi Araştırmaları-I Sempozyum**, Ankara: 1996, 152.

⁵ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, **Yahudiliğin Kısa Tarihi**, (çev: Bilal Baş), 1. Basım, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, 11.

⁶ Saime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, 2. Basım, İstanbul: İsam Yayınları, 2010, 17.

başına gelmiş bütün sıkıntıların, onların bu ahde uymamalarından, verdikleri sözü yerine getirmemelerinden kaynaklandığı, hem kendi kutsal kitaplarında (Tanah) hem de Kuran-ı Kerim’de belirtilmektedir.⁷

Tanrının İsrailoğullarını kendi has kavmi olarak seçmesi şeklinde ortaya konan ve beraberinde Yahudi-Yahudi olmayan ayrımını getiren seçilmişlik doktrinini ile buna bağlı olan “ahit”, “kutsal toprak” ve “kurtuluş” kavramları Yahudiliğin merkezinde yer alan unsurlardır.⁸

Genel olarak Yahudiliğin sembollerinden ilki, Musa'nın Sina Dağı'nda gördüğü “yanan çalı”yı simgeleyen, zeytinyağı ile yakılan “yedi kollu şamdan”dır (Menora) . Yedi kolun anlamı konusunda farklı iddialar ileri sürülmüştür. Yedi rakamının evrenin altı günde yaratılmasına ve Tanrının dinlendiği yedinci günü temsil ettiği söylenir. Aynı zamanda haftanın yedi gününü ve Mısır’dan çıkışla Sina Dağı'na ulaşarak On Emir’in alınışı arasında geçen süre olan yedi haftayı temsil ettiği de ifade edilir. Yedi kollu şamdanın bütün kollarının birbirinden eşit uzaklık ve eşit uzunlukta olmasının adalet ve eşitliği simgelediği ileri sürülür. Yedi kollu şamdan Yahudilerin dini sembolüdür, manevi bütün kurum ve kuruluşlarda dini motif olarak kullanılır. Yahudiliğin bir diğer sembolü ise “altı köşeli yıldız”dır (Magen David). Altı köşeli yıldız İsrail Devleti'nin de milli sembolüdür ve bayraklarında yer alır. “Magen” İbranice kalkan anlamına gelir. Davud peygamberin kalkanında altı köşeli yıldız sembolü bulunması sebebiyle Magen David adı ile yani Davud’un Kalkanı anlamıyla anılmıştır.⁹ Altı köşeli yıldızın menşei aslında Süleyman peygamberin mührüne dayanmaktadır. Mührün üzerine bu sembol işlenerek Tanrının ismiyle kutsandığı rivayet edilir.

Ortaçağ ve sonrasında yaygınlık kazanan “Yahudi” (yehudi) kelimesinin¹⁰ anlamı üzerine birden çok kanaat ileri sürülmüştür. Yahudi terimi, değişik zamanlarda ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. “Babil sürgünü” ne kadar Yahudileri tanımlamak için “İsrail” veya “İsrailoğulları” terimlerinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu

⁷ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 285.

⁸ Gürkan, 13.

⁹ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 281.

¹⁰ Gürkan, 16.

kavmin dinlerini belirtmek için “İsrail Dini” veya “Yahvizm” terimleri de kullanılmıştır.¹¹

İbrahim’in oğullarından İshak’ın oğlu Yakup peygamberin *Yuda* veya *Yehuda* adlı oğlundan yola çıkılarak, Yakup’un on iki oğlunun soyunu ifade etmek için “Yahudi” denildiğinden daha önce bahsetmiştik. Yahudilikle ilgili dünya literatüründe kullanılan diğer terim İsrail’dir. Bu terim “Tanrı ve insanlar ile gürleşip yenen” anlamında Yakub’a Tanrı tarafından verilmiş bir lakaptır. Bu husus Tevrat’ta yer almaktadır. İslam tarihçisi Taberi, Yakub’a “gece içinden Allah’a giden” anlamında “İsrail” denilmiş olabileceğini kaydetmektedir. “İsrail” kelimesine, ilk defa, II. Ramses’in oğlu Merneptah (M.Ö 1232-1224) tarafından diktirilen ve “İsrail Anıtı” diye anılan kitabede rastlanmaktadır.¹²

Günümüzde Yahudi dinine mensup yirmi beş milyon civarında insan vardır. Bu insanların aşağı yukarı yarısı İsrail ve Amerika’da geri kalanı ise Türkiye, Rusya, Almanya, Avustralya, Etiyopya, Kanada, Meksika ve Brezilya gibi dünyanın farklı ülkelerinde yaşamaktadır.¹³

1.2. Yahudi Tarihi

“Yahudi anlayışında, Nuh’un oğulları arasından Sam’ın, Sam soyundan İbrahim’in, İbrahim’in oğullarından İshak’ın, İshak’ın oğullarından Yakub’un ve nihayet tüm Yakub soyunun Tanrı tarafından seçilmesi söz konusudur.”¹⁴ “İbrahim figürü, kabile atası olarak kabul edilmiştir. Yahudi inancına göre İbrahim’in torunları, Kenan diyarının varisleri olacaklar ve bu bölge sonsuza kadar onların öz toprağı olacaktır.”¹⁵

“Yahudilerin tarih sahnesine çıktığı ilk dönem, “atalar dönemi” olarak adlandırılır. İsrail’in üç büyük atası İbrahim, oğlu İshak ve torunu Yakub’tur. Tarihçilerin ekseriyeti bu dönemin, yaklaşık M.Ö 1900’lerde başladığını kabul eder.¹⁶ Yahudiliğin

¹¹ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 286.

¹² Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 287.

¹³ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 281.

¹⁴ Gürkan, 22.

¹⁵ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 11.

¹⁶ Adem Özen, **Yahudilikte İbadet**, 1. Basım, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001, 42.

başlangıç noktası ise, İsrailoğulları'nın (Yakub'un on iki oğlunun soyu) Musa peygamber tarafından Mısır'dan kurtarılıp Sina Yarımadası'na getirilmeleri ve orada atalarının Tanrısı ile ahitleşerek ondan Tevrat'ı almalarına tekabül etmektedir."¹⁷ Yahudi tarihini incelemeye başlarken Musa peygamberin İsrail oğullarını Mısır'dan çıkararak Sina Yarımadası'na getirdiği dönemi başlangıç olarak alacağız.

“İsrailoğulları'nın Levi soyundan gelen Musa peygamber önderliğinde Mısır'daki kölelik evinden kurtarılıp Sina'da Tanrı'yla ahidleşmek suretiyle ondan Tevrat'ı almaları, İsrailoğulları tarihinde Hz. İbrahim'le yapılan ahitten sonraki ikinci dönem noktasına karşılık gelmektedir. İnanişâ göre bu ikinci ahitleşme ile İsrailoğulları'na Tanrı'nın has kavmi olma ve ataları İbrahim'e vaad edildiği üzere Kenan topraklarını mülk edinme ayrıcalığı bahşedilmiştir.”¹⁸

“Kenan bölgesi, genellikle doğu Akdeniz'de günümüz İsrail, Ürdün ve Suriye'sinin büyük kısmını kapsayan geniş bölge olarak anlaşılmıştır.”¹⁹ Bu nedenle Kenan bölgesi, Orta Doğu'nun büyük medeniyet merkezlerinin arasında yer alır. Aynı zamanda, bu bölge tüccarlar ve işgalci ordular için tabii bir koridor oluşturur.

“Yahudiler Kenan'a yerleştiklerinden beri hiçbir zaman bölgenin yegâne hâkimi olmamalarına rağmen, bu bölge onların kendilerini tanımlamalarında hayati bir öneme sahiptir. Yahudi kaynaklarında İbrahim'e verilen söz günümüze kadar hatırlanmıştır *“Ve şimdi gözlerini kaldır ve bulunduğun yerden şimale ve cenuba ve şarka ve garba bak. Çünkü görmekte olduğun bütün memleketi sana ve ebediyen senin zürriyetine vereceğim”* (Tevkin 13: 14 – 15).”²⁰

Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasından sonra Yahudiler, Sina Çölü'nde kırk yıl kadar dolaşmış ve nihayet Musa peygamberden sonra Yeşu, onları Filistin'e götürmüştür.²¹ “Musa'nın ölümünden sonra İsrailoğulları'nın öncülüğüne geçen Yeşu

¹⁷ Gürkan, 11.

¹⁸ Ahmet Sürmen (2011) , Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstanbul Doğumlu Yahudi ve Rum Devlet Adamları, Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 29.

¹⁹ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 12.

²⁰ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 13.

²¹ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 293.

(Yehoşua) liderliğinde Kenan bölgesine yerleşmelerinden ikinci mabedin inşa edilmesine kadar geçen yedi asırlık dönemde, Yeşu önderliğinde büyük bir kısmı fethedilen Kenan toprakları Yakub'un on iki oğlunun devamı olan on iki kabile arasında paylaştırılmıştır. Yeşu'nun ölümünden sonra "hâkimler" olarak isimlendirilen karizmatik liderlerin önderliğinde İsrail kabileleri yerleşik düzene geçmişlerdir. Bu dönemde İsrailoğulları yerleşimi Yehuda ve Bünyamin kabileleri güneyde, diğer on kabile kuzeyde kalacak şekilde iki bölgeye ayrılmıştır."²²

Filistin'de hâkimler döneminin ardından gelen süreç ise "krallık" dönemidir. Bu devirde Kral David (Davud), Kudüs'ü fetheder ve Yahudilerin en parlak dönemini başlatır.²³ Kral Davud ile oğlu Süleyman'ın hükümdarlık ettiği bu devir "İsrailoğullarının altın çağı" olarak Yahudilerin hafızalarına kazınmıştır.²⁴

Yahudi inancında, Davud ve Süleyman dönemi Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ahdin sonsuza kadar sürecek şekilde yenilenecek dönem olarak inanılır. Savaşçı ve stratejist özelliğiyle sivrilmiş Kral Davud, Kudüs'ü fethederek krallık sarayını inşa ettirmiş ve Kudüs'ü krallığın merkezi haline getirmiştir.²⁵ "Davud ayrıca şehre yeni surlar inşa etmiştir. Bu arada Musa peygamber döneminde dışı akasya ağacından içi som altından yapılan, Tanrı ile İsrailoğulları arasında yapılan ahdin sembolü olan on emirin iki taş tablet halinde içinde taşındığı "ahit sandığı" da törenle oraya götürülmüştür. Yahudi geleneğinde Davud'un krallığı idealize edilmiş²⁶ ise de Tanrı için mabed inşa etme vazifesi oğlu Süleyman'a düşmüş; mabedin yapıldığı ve yeni fetihlerle krallığın güçlendiği bu dönem daha önce de ifade edildiği gibi İsrail tarihinin altın çağı olarak kabul edilmiştir.²⁷ Kral Süleyman, bilge kişiliği ve Kudüs'deki mabedi inşa etmesi ile hafızalara kazınmıştır.²⁸

Kral Süleyman'ın ölümünün ardından peygamberlerin tüm uyarılarına rağmen, İsrailoğulları, farklı kralların idaresinde politeist uygulamalara yönelerek Tevrat

²² Gürkan, 22.

²³ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 293.

²⁴ Sürmen, 30

²⁵ Gürkan, 23.

²⁶ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 38. , 39.

²⁷ Gürkan, 23.

²⁸ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 38. , 39.

öğretisinden uzaklaşmışlardır.²⁹ Krallık, kuzeyde İsrail güneyde ise Yahuda olarak ikiye bölünmüştür.³⁰ Devam eden süreçte Kuzey Krallığı'na M.Ö. 721'de Asurlular tarafından son verilmiş, Güney Krallığı (Yehuda) ise M.Ö. 586'da Babilliler tarafından yıkılmıştır. Başlangıçta ise İsrail'den Asurlularca, Yehuda'dan ise Babillilerce Yahudi nüfusu sürülerek mabed yıkılmıştır.³¹

Özellikle Süleyman Mabedi'nin yıkılarak Yehuda halkının çoğunluğu âlim ve elit kesimden oluşan büyük bir kısmının Babil'e sürülmesi ve yarım asır boyunca burada sürgün hayatı yaşamasıyla sonuçlanan yıkım, Yahudi tarihinin ilk büyük sürgünü ve en önemli hadiselerinden biri olarak kabul edilir. Art arda yaşanan yıkım ve sürgün tecrübesi, aynı zamanda on iki kabileden geriye kalan Yehuda, Bünyamin ve din adamı sınıfını oluşturan Levi soyunun politeizmi bırakıp monoteist inanca dönmelerinde bir nevi dönüm noktası olmuştur.³²

Yahudilerin Babil'e sürülmesinden bir süre sonra Persler, Babil Krallığı'na son vermiştir. Babillilerden farklı olarak Pers politikaları Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine izin vermiş³³ birlikte kutsal topraklara geri dönüş ve hem dini hem de kültürel açıdan yeniden yapılanma süreci başlamıştır (M. Ö. 538). Sürgünden dönen ilk grup tarafından temelleri atılan yeni mabedin inşâsı Pers Kralı I. Daryus'un desteğiyle ve Zerubavel'in önderliğinde sürgünden dönen ikinci grup tarafından tamamlanmıştır (M. Ö. 515).³⁴

Sürgündeki Yahudi halkı, Ezra'nın etrafında birleşmiş bahsedildiği üzere Perslerin çağrısıyla M. Ö. 538'de Filistin'e dönmüştür. Mabedin yeniden onarıldığı M. Ö. 520'den sonraki, bu dönemde İranlıların izni ve desteğiyle Filistin'e dönen Ezra, günümüz Yahudiliğinin temelleri sayılabilecek kutsal metinlerin oluşması, bu metinlerin Yahudi yaşamında yerini alması ve bazı ritüellerin belirlenmesi gibi birçok

²⁹ Gürkan, 23.

³⁰ Saime Leyla Gürkan, "Yahudilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 43, 2013, 189.

³¹ Durmuş Arık, **Buhara Yahudileri**, 1. Basım, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, 13.

³² Gürkan, 24.

³³ Arık, 13-14.

³⁴ Gürkan, 24.

önemli reform girişiminde bulunmuştur.³⁵ Yahudiler M. Ö. VI. yüzyıldaki sürgünden beri Babil’de yaşamışlardır. M. S. I. yüzyıla gelindiğinde ise Akdeniz havzasının büyük şehirlerinde de Yahudi toplulukları bulunmuştur.³⁶

Yahudiliğin sistemleşmeye başladığı bu dönem ifade edildiği üzere Babil sürgününden dönüşle başlayıp ikinci mabedin Romalılar tarafından yıkılmasına kadar süren ve “ikinci mabed” dönemi olarak isimlendirilen devreye denk gelmektedir.³⁷ Mısır’dan hayatlarını kurtaran, daha sonra Asur’a götürülen devamında Kudüs’e dönmelerine izin verilen Yahudilerin hayatında Romalıların bölgeyi işgal etmesiyle yeni bir dönem başlamıştır.³⁸ Büyük İskender’in işgali ve ölümünün ardından Romalı yöneticiler ile çeşitli sebeplerle sorun yaşayan Yahudiler isyan etmiş ve dört yıl çatışmalar devam etmiştir.³⁹ Sonuç olarak, Kudüs Romalılar tarafından M. S. 70’de tekrar yıkıldığında, Babil topluluğunda mülteci dalgalar artmış, halk yeniden sürülmüş, Yahudiler dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır.⁴⁰

İspanya muhtemelen Yahudi kültürünün en fazla canlandığı merkez olmuştur.⁴¹ “Müslüman- Emevi kuvvetleri, VIII. yüzyılda Kuzey Afrika’dan Tarık Bin Ziyad komutasında ki kuvvetler ile İspanya’nın güney kesimi olan Endülüs’e geçerek ve İspanya kentlerini fethetmiş, koruyuculuklarını Yahudilere vermişlerdir. X. yüzyılın son dönemlerinde dünyadaki Yahudi nüfusunun %90’ı üzerinde bir oran Müslümanların egemen olduğu topraklarda yaşamıştır.⁴²

X. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde birçok işgal ve sürgün gören Yahudiler bahsedildiği üzere Akdeniz havzası boyunca yayılmış, Avrupa dâhil olmak üzere Müslüman ve Hıristiyan devletlerin idaresi altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

³⁵ Arık, 13-14.

³⁶ Lavinia ve Dan Cohn- Sherbok, 73.

³⁷ Sürmen, 30.

³⁸ Ali Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye İkinci Yahudi Göçü**, 1. Baskı, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, Giriş bölümü

³⁹ Saime Leyla Gürkan, “Yahudilik” md. , **DİA**, 190.

⁴⁰ Arık, 16.

⁴¹ Lavinia ve Dan Cohn-Sherbok, 81.

⁴² Arık, 19.

Ancak Avrupa’da ve Bizans’da kendileri için büyük sıkıntıların yaşanacağı bir dönem çoktan başlamıştır. Kimi zaman servetleri kimi zaman inançları kimi zaman da hayatları ellerinden alınan Yahudilerin XIX. yüzyıla kadar özellikle Hıristiyan idareciler altında yaşadıkları zorluklardan bazı örnekler verilebilir.

X. yüzyılın ortalarında Bizans’da koyu bir ortodoks olan I. Romanus zamanında konan sıkı kısıtlamalar nedeniyle kitlesel kaçma zorunluluğunda olan Yahudilerin bir kısmı Hazarlar’a sığınmıştır.⁴³ 1096 yılında Haçlı seferinden evvel Almanya’da Yahudilere katliamlar yapılmıştır.⁴⁴ 1144 gibi erken bir tarihte, Norveç’teki Yahudi cemaati, mayasız ekmek üretmek için Hıristiyan çocuklarının kanını kullanmakla suçlanmış ve kan iftirası bütün Avrupa’da yayılmıştır. Bunun yanı sıra, dini otoriteler de “Yahudi meselesi” ile daha çok ilgilenmeye başlamışlardır. Örneğin, kilise, Yahudilerin kıyafetleriyle ilk anda diğer insanlardan ayrılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵ 1215 den sonra Yahudilere küçük sarı bir halka takma mecburiyeti getirilmiştir.⁴⁶

1182 yılında Fransa kralı topraklarında yaşayan bütün Yahudileri sürerek Hıristiyanların Yahudi tefecilere olan borçlarını silmiştir. Fransa’dan yapılan bu sürgün belirli aralıklarla 1394’e kadar devam etmiştir. 1290 yılında Yahudiler, William döneminden beri yaşadıkları İngiltere topraklarından sürülmüşler⁴⁷ böylelikle Avrupa’da İngiltere Yahudilerin yaşamasının yasaklandığı ilk ülke olmuştur.⁴⁸ Bizans İmparatorluğunda I. Manuel zamanında (1143-1180), imparatorun doktoru Mısırlı Salamon’un nüfuzuna karşın, 1170’te İstanbul’u ziyaret eden Benjamen de Tudela, kentteki Yahudilere Rumlar’ın zalimce davrandıklarını belirtmiştir.⁴⁹ 1203’te İtalyan Kontu Boniface yönetimindeki çapulcu hüviyetindeki IV. Haçlı Ordusu Bizans’a girip Pera’daki Yahudileri kılıçtan geçirmiştir.⁵⁰

⁴³ Besalel, 21.

⁴⁴ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 15

⁴⁵ Lavinia ve Dan Cohn- Sherbok, 84.

⁴⁶ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 15

⁴⁷ Lavinia ve Dan Cohn- Sherbok, 84.

⁴⁸ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 15.

⁴⁹ Besalel, 21.

⁵⁰ Besalel, 21.

İber yarımadasında, Müslümanların güç kaybetmesine paralel olarak İspanya’da 1391 ve 1492 tarihlerinde, 1497 tarihinde ise Portekiz’de yaşamak isteyen Yahudiler din değiştirmeleri teklifine ya da öldürülecekleri tehdidine maruz kalmışlar ve birçoğu göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç etmeyenler ise Yahudilik propagandası yapmakla suçlanarak İspanya’da engizisyon mahkemelerinin kaldırılmasına (1834) dek cezalandırılmışlardır. İtalya’da ise durum biraz daha farklı olmakla beraber pek iç açıcı değildir. Reform karşıtı olan Papalık, Yahudiler aleyhindeki eylemlerini gitgide şiddetlendirmiştir. 1556’da, Papa IV. Pavlus, Roma Yahudilerinin bir gettoda yaşamaları uygulamasını başlatmış ve papalığın dünyevi devlet niteliğinin sona erdiği tarih olan 1870 tarihine kadar bu uygulama devam etmiştir.⁵¹

1648’de aslında Türk soylu olan ancak sonradan ortodokslaşan Kozaklardan Bogdan Hmelnistki adında bir Kozak atamanı (atlıların babası) lider seçilmiş ve Polonyalı soylulara karşı bir isyan başlatmıştır. Bu isyandan en büyük zararı görenler ise soyluların emlak danışmanlığını yapan Yahudiler olmuştur. Binlerce Yahudi son derece şiddetli zulüm ve işkence manzaraları içinde katledilmiştir. Bu katliamda tahminen bütün Yahudilerin dörtte biri öldürülmüştür. Bundan çok daha fazlası ise İstanbul pazarlarında köle olarak satılmıştır.⁵² Batı Avrupa’daki Yahudiler ise 18. yüzyıla kadar büyük ölçüde orta çağ şartlarında yaşamışlardır.

Pek çok ülkede Yahudiler sınırlı özel alanlarda iskân ediliyorlar ve farklı kıyafetler giymek zorunda bırakılıyorlardı. Yahudilerin dini hayatlarına karışmayan İngiltere ve Hollanda hükümetleri, bu alanda bir istisna teşkil ediyordu. Bununla birlikte, İngiltere’de Yahudilerin herhangi bir resmi görev almaları ya da üniversitelere girmeleri yasaktı.⁵³ Ancak bu durum bir asır sonra değişecek Avrupa’da Yahudileri ilk kovan ülke olan İngiltere’de, XIX. yüzyılda Yahudiler iktisadi ve ticari hayatta etkin bir hale gelecek, ileride bu zeminden faydalanacak olan siyonistler, uluslararası faaliyetlerinde İngiltere’yi üs olarak kullanacaklardı.⁵⁴

⁵¹ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 16.

⁵² Lavinia ve Dan Cohn- Sherbok, 112.

⁵³ Lavinia ve Dan Cohn- Sherbok, 123

⁵⁴ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 24.

1.3. Osmanlı Yahudileri

İslamiyet'te Kur'anı kabul etmeyen Yahudiler kınanmakla beraber, "ehl-i zîmmî" ye hoşgörölü davranılmıştı. Müslümanlara zarar vermemek üzere, Yahudilere kendi din ve kültürlerini yaşama, yaşatma hakkı tanınmış, bazı Müslüman devletlerin yönetiminde görevler bile verilmişti.⁵⁵

B. Lewis'e göre, Yahudiler ortaçağ ve yeniçağlarda varlıklarını Hıristiyanlığın ve İslam'ın himayesi altında sürdürmüşlerdir. Hıristiyanlık, Yahudiler için dini baskıların her zaman görüldüğü bir himaye bahşederken, selefine daima şüpheyile bakarak, onu dini bir tehdit olarak algılamıştır. Özellikle kilise, Yahudileri büyük bir tehlike olarak görmüştür.⁵⁶

Avrupa'da Yahudiler gettolara hapsedilmiş şekilde yaşarken Osmanlı Devleti'nde kent toplumu ile bütünleşmiş vaziyette hür bir hayat sürmüşlerdir. Avrupa'daki Yahudilerin, Batı Avrupa ülkelerine nazaran daha yaşanır şekilde hayat sürdürmelerinin bir sebebi de Osmanlılar'ın bu bölgede gitgide büyüyen hâkimiyetleri olduğu da düşünülmektedir.⁵⁷

Osmanlı topraklarında bulunan Yahudi cemaatleri, kökenleri, lisanları ve bağlı oldukları örf-adetleri bakımından tasnif olunmuşlardır. Bunlar şu şekildedir:

Romaniotlar: Roma ve Bizans döneminden itibaren varlıklarını sürdüren ve Grekçe konuşan Yahudi cemaattir. Dini geleneklerinde Roma izlerini taşımaktadırlar. Osmanlı ülkesinde 1492'den önce de Yahudi topluluklarının yaşadıkları bilinmektedir. Bunlar Bizans dönemi bakiyyesi olarak bazı önemli merkezlerde hayatlarını idame ettirebilmişlerdir.⁵⁸ Osmanlı öncesi Türkiye'sinde de ticaretle uğraşmışlar ve geniş ölçüde iktisadi hayatı ellerinde tutmuşlardır.⁵⁹

⁵⁵ Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye*. 14.

⁵⁶ Salahi R. Sonyel, Osmanlı İmparatorluğu'na Yapılan İlk Musevi Göçlerinin Beşyüzüncü Yıldönümü, *Bellekten*, Cilt 56, Sayı 215, 1982, 201.

⁵⁷ Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye*. 17.

⁵⁸ Feridun M. Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, 1. Basım, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997, 18.

⁵⁹ Yavuz Ercan, Türkiye'de XV. ve XVI. yy da Gayrimüslimlerin Hukuki, İctimai ve İktisadi Durumu, *Bellekten*, Cilt 47, Sayı 188, 1983, 1126.

Romaniot Yahudileri denilen bu topluluğun İstanbul, Selanik, Edirne gibi bazı şehirlerde buldukları hakkında ipuçları vardır. Bizans'tan Osmanlılara intikal eden Yahudilerin XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan gelenler içinde eridikleri belirtilmektedir.⁶⁰

Aşkenazlar: XV. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'dan kovulan Yahudilerdir.⁶¹ Aşkenazlar, bunun yanı sıra Avusturya, Macaristan, Polonya ve Rusya Yahudilerini içine alır. “Yiddiş” adı verilen İbranice Almanca karışımı bir dil kullanmışlardır.⁶² Genel Yahudi nüfusu içinde hiçbir zaman %3'ü aşmayan Aşkenazlar, sadece kendi dini kurumlarını örgütleyip genelde Sefaradların üstlendiği hahambaşılığı müessesesine bağlı kalmışlardır. Ancak 1850'lerden itibaren göçmen sayısının artması ve kalitenin yükselmesiyle beraber, Sefaradları ve hahambaşılığı müessesesini hafife almaya başlamışlardır. Dini vecibelerini Sefaradlara nazaran gerektiği gibi yerine getirdiklerini düşünen Aşkenazlar kendi kasaplarını, din adamları meclislerini kurarak Sefaradları iyice yadırgamışlardır.⁶³

Seferadlar: Seferad terimi “İspanya” ve “İspanya'ya ait” anlamlarına gelmektedir. XV. yüzyılda İspanya'dan çıkarılan Yahudilerden büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Bunların sayıları Osmanlı'nın hemen tüm bölgelerinde bilhassa Balkanlar, Batı Anadolu, Filistin, Kahire, Halep, Suriye'de yerel cemaatlere baskın durumdadır. Seferadlar, “ladino” adı verilen Yahudi ispanyolcası dilini kullanmışlar ve günümüze kadar bu dili korumuşlardır.⁶⁴

Musta'ribeler: Arap ve Araplaşmış anlamına gelen Musta'rab terimi, Osmanlı'nın Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'da Arapların bulunduğu bölgelerin fethi ile Osmanlı sınırlarına dâhil olan, Arapça konuşan Yahudiler için kullanılmıştır.⁶⁵

⁶⁰ Emecen, 19.

⁶¹ Rozen, 49.

⁶² Doğan, 217.

⁶³ Frayman, 14.

⁶⁴ Doğan, 217.

⁶⁵ Doğan, 217.

Karaimler: Hazarların bir kolu ve Türk boyudur. Peçenek saldırıları sebebiyle Kırım'a yerleşerek Hazarların resmi dini olan Yahudiliği benimsemiş ancak Talmud'u red ederek Yahudiliğin içinde "karay" adını alan farklı bir mezhep olarak ayrılmışlardır. İstanbul karaimleri Bizans zamanında bu coğrafyaya gelmiş ve her dönem diğer Yahudilerden ayrı yaşamışlardır. 19. yüzyıla kadar devlet tarafından ayrı bir cemaat olarak kabul edilmemiş ve hahambaşılık müessesesi bünyesinde muamele görmüşlerdir.

Türkler, Anadolu'da hâkimiyet kurduktan sonra değişik şehirlere dağılmış Yahudiler ile karşılaşmışlardır. Türk Padişahı Orhan Bey, 1326 yılında Bursa'yı fethettiğinde, Bursa'da önemli bir Yahudi cemaati bulmuştur. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa Gelibolu'yu, Murat Bey Ankara'yı ve Edirne'yi aldığıda yine bir Yahudi topluluğu ile karşılaşmışlardır. Zamanla Edirne, Trakya'daki Yahudilerin, Selanik, Makedonya'daki Yahudilerin dini ve ticari merkezi olmuştur. Bu iki merkez, İstanbul'un fethine kadar önemli Yahudi merkezleri olarak ün yapmış, övgü ile anılmış ve bu anlamda Yahudi şiiirlerine konu olmuştur.⁶⁶

Ayrıca Osmanlılar'ın, 1300'lerde Gelibolu, Ankara ve Edirne'yi fethettiği sıralarda Bizanslıların baskısından bunalan küçük Yahudi cemaatlerden yardım aldığını savunan görüşler de mevcuttur. Yahudilerin bu yardımlarına karşılık Avrupa'da yeni fethedilen bölgelere, Baviera Kralı Ludwing'in sınırdışı ettiği Aşkenaz Yahudilerinin yerleştirildiği söylenmektedir.⁶⁷ Türkiye'ye ilk önemli Yahudi göçü ise 1394 yılında olmuş, Fransa'dan çıkarılan Yahudilerin büyük bir kısmı Türkiye'ye gelmiştir.⁶⁸

Tudelalı Benyamin'e göre, Bizanslılar şehir merkezinde yaşayan Yahudileri buradan uzağa sürmüşlerdir. Şehir merkezindeki Rumlar arasında hiç Yahudi yoktur çünkü bunlar Haliç'in öteki yakasına gönderilmişlerdir. Deniz onları ayırdığı için şehrin egemenleriyle ancak denizi geçerek ticaret yapabilmışlerdir. Benjamin, Pera adı verilen yerde yaklaşık iki bin beş yüz Rabaniyim ve beş yüz kadar Karaim yaşadığını

⁶⁶ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 282.

⁶⁷Erdal Frayman, **Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog: Aşkenazlar**, İstanbul, Tiryaki Yayınları, 2000, 12.

⁶⁸ Frayman, 12.

belirtir.⁶⁹ Cenevizliler'in inşa ettiği Galata Kulesi çevresi pek eski bir Yahudi yerleşim merkezidir ama hiçbir tarihte sadece onların oturduğu bir mahalle olmamıştır.⁷⁰

Osmanlıların İstanbul'u fethi esnasında, Yahudiler, Bizans'ın iç çatışmalarını, parti kavgalarını ve zaafını iyi biliyorlar, Bizanslıların uzun müddet dayanamayacaklarını anlıyorlardı. Ayrıca Türklerin din hürriyetine ve insan haklarına nasıl saygı duyduklarını da biliyorlardı.⁷¹ Hatta İstanbul'un fethinden hemen önce Aşkenaz Haham Isaac Tzarfati bir mektup kaleme almıştır. Mektupta baskı gören Alman, Kuzey Fransa ve Macar Yahudilerine Osmanlı topraklarına göçmeleri için coşkulu bir şekilde davet bulunduğu okunur.⁷²

Joseph C. Hacker, Musevilerin Bizans şehirlerinden zorla alınarak İstanbul'a taşındıklarını; İstanbul'daki Musevilerin, başkentin fethi günlerinde eziklik çektiklerini ve onların kimilerinin köle olarak satıldığını iddia eder. Ancak Musevilerin öteki zimmîler gibi dini özerkliğe sahip olduklarını kabullenir.⁷³ İstanbul'un fethinden sonra Yahudilere de ortodoks Hıristiyanlar gibi özel imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazların duyulmasıyla İstanbul'a Yahudi göçleri başlamıştır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed Anadolu'nun değişik yerlerinde bulunan Yahudilerin bir kısmını İstanbul'a getirip yerleştirmiş ve onlardan yararlanmaya çalışmıştır.⁷⁴ Fatih'in saltanatı sırasında İstanbul'a yerleştirilen Yahudiler, Müslüman ve Rumlardan sonra kent nüfusunun üçüncü büyük kesimini oluşturmuştur.⁷⁵

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Yahudilerin her zaman uyumlu bir yaşam sürmedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin; 1419-1420 de aslen Yahudi olduğu ileri sürülen Torlak Kemal'in isyan hareketi Anadolu'yu karıştırmıştır. Manisa ve çevresinde kendi düşünceleriyle birlikte Simavnalı Bedreddin Mahmud'un düşüncelerini karıştırarak Börklüce Mustafa ile birlikte Bedreddin adına bir isyan

⁶⁹ Minna Rozen, **İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi (1453-1566)**, Çev: Serpil Çağlayan, 1. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, 5.

⁷⁰ Okşan Svastics, **Yahudiler'in İstanbulu**, 1. Basım, İstanbul: Boyut Yayınları, 2011, 14.

⁷¹ Tanyu, 90.

⁷² Frayman, 12.

⁷³ Sonyel, 204.

⁷⁴ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 283.

⁷⁵ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Ruşen Sezer (çev.), İstanbul: 2008, 147.

hareketine girişmişlerdir. Zaten karışık bir yapı arz eden bu tarihlerdeki isyanları yöneten Yahudi Torlak Kemal ve takipçileri, binlerce yandaş bulmuş ve “Kemaliler” adını almışlardır. I. Mehmet, oğlu Şehzade Murad (II. Murad) ile Beyazid Paşa’yı bu isyancılar üzerine gönderir. Torlak Kemal, Karaburun’da öldürülen Börklüce Mustafa’nın kendisine katılan müridleriyle birlikte Beyazid Paşa’ya karşı savaşır ve yenilgiye uğradıktan sonra Manisa’da asılır.⁷⁶

Osmanlı Devleti’ne yapılan büyük Yahudi göçleri ise İber yarımadasından Müslümanların güç kaybetmesine paralel olarak İspanya’dan 1492 tarihinde, 1497 tarihinde ise Portekiz’de yaşamak isteyen Yahudilerin din değiştirmeleri ya da öldürülecekleri tehdidine maruz kalmaları ile başlar.⁷⁷ İspanya Kralı Ferdinand Mart 1492’de yayınladığı fermanla, İspanya Yahudilerini bir daha dönmek üzere 1492 yılının Temmuz ayı sonuna kadar ülkeyi terke zorlamıştır. Emre uymayan Yahudilerin mallarına el konularak öldürülecekleri ilan edilmiştir.⁷⁸

“Soykırım kararı” olarak nitelendirilen bu uygulamadan sonra İspanya katolik yönetimi, Yahudilere, “...ya katolik olursunuz ya ülkeyi terk edersiniz veya kızlarınızı diri bırakır erkeklerinizi öldürürüz” demiştir.⁷⁹ Bu iş üç ayda gerçekleşecek ve Yahudiler, yurt dışına altın, gümüş ve diğer yasaklı mallar hariç istediklerini alıp gidebileceklerdi. Yahudiler, mallarını yok pahasına sattılar ve ülkeden ayrıldılar. Gittikleri Portekiz’de köleleştirildiler. Cenova’daysa malları yağmalandı. Onları götüren denizciler de mallarını alıp kendilerini denize attılar. Kuzey Afrika’ya sığınanlar ise, Arap kentlerine gelen yüksek sayıdaki göçmenlerin ürkütücü oluşu sebebiyle telef oldular.⁸⁰

Yahudilerin imdadına Türkler yetişmiştir. Osmanlı Padişahı Sultan Beyazid; “ benim ülkemin kapıları, dünyanın neresinde zulüm gören insanlar varsa onlara açıktır” diyerek himayeyi başlatmıştır.⁸¹ Bu ferman gereğince İspanya’dan sürgün edilen

⁷⁶ Tanyu, 88.

⁷⁷ Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 16.

⁷⁸ Mehmet Aydın, İstanbul’un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul’daki Yahudi Cemaatleri, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 14, Konya 2002, 17.

⁷⁹ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 283.

⁸⁰ Besalel, 25.

⁸¹ Küçük, Tümer ve M. A. Küçük, 283.

Yahudilerin büyük bir çoğunluğu Osmanlı Sultanı II. Beyazid'e müracaat ederek, sığınma talebinde bulunmuşlardır.⁸² II. Beyazid zamanında İspanya'dan gelen Seferad Yahudileri ile birlikte Bavyera ve diğer Orta Avrupa ülkelerinden göçen Aşkenaz Yahudiler Sofya, Plevne, Filibe, Selanik ve İstanbul'a yerleştirildiler. Gittikleri yerlerde kendi cemaat ve sinagoglarını kurdular.⁸³

İspanya'yı terk ederek Portekiz'e yüz bin Yahudi yerleşmiştir. Kral II. Jao sınırlı sayıda bilgili ve yetenekli bir Yahudi topluluğuna yüksek bir maddi bedel karşılığında daimi oturma hakkı vermiştir. Diğerleri de sekiz aylık geçici bir oturma izninden sonra ülkeyi terk ettikleri gemilerin personeli tarafından soyularak köle olarak satılmış ve ıssız adalara terk edilmişlerdir. Geri kalan ve ülkeyi süresi içinde terk etmeyen Yahudiler yeni Kral Manuel tarafından affedildiyse de, İspanya Kralı Ferdinand ve İsabella kızları Isabelle'in Manuel'le evlenmesini İberik Yarımadası'nın tek hükümdarlık altında birleşmesi açısından ve Yahudilerle Müslümanların Portekiz'den arındırılması koşuluyla desteklemişlerdir. Manuelde, Yahudiler'in en geç on ay içinde ülkeyi terketmelerine dair bir fermanı 1496'da yayınlamıştır.⁸⁴

Batı Avrupa'ya yerleşen Yahudiler yani Aşkenaziler yaşadıkları zulümler sebebiyle doğuya doğru Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, İsviçre gibi ülkelere göç etmişlerdir. Bu bölgelerde de Yahudi aleyhtarlığı mevcuttur ancak zor da olsa Yahudiler Batı Avrupa'ya nazaran hayatlarını devam ettirmişlerdir. İspanya ve Portekiz'den göçen Sefaradler ise Selanik, İstanbul, İzmir gibi büyük Osmanlı şehirlerine yerleşmişlerdir.⁸⁵ Göç etmeyenler ise Yahudilik propagandası yapmakla suçlanarak İspanya'da engizisyon mahkemelerinin kaldırılmasına (1834) dek cezalandırılmışlardır.⁸⁶

XVI. yüzyılda Sırbistan ve Macaristan'ın fethi ile bu bölgedeki birçok Aşkenazi Yahudi Selanik, Edirne, İstanbul ve Filistin'e göç etmişlerdir.⁸⁷ Keza 1542'de

⁸² Aydın, 17.

⁸³ Frayman, 12.

⁸⁴ Besalel, 27.

⁸⁵ Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye*. 17.

⁸⁶ Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye*. 16.

⁸⁷ Aydın, 13-14.

Türkler'e karşı çıkarılacak bir savaşın hazırlıklarını bildirmenin ve bir dizi yangının sorumlusu olarak gösterilen Prag Yahudileri Bohemya'dan kovulunca, çoğunluğu Osmanlı ülkesine göç etmiştir.⁸⁸ 1555'te Papa IV. Paul'un emirleriyle Roma'daki tüm sinagoglar yıktırılarak; mülkleri göstermelik bedellerle papalığa devredilmiştir. 100.000 kadar Yahudi de Tiber'in su baskınlarına maruz kalan bir gettoya kapatılarak değişik giysiler giymeye zorlanmışlardır. Ankona'daki Maranosların Papa tarafından yakılacağını öğrenen İstanbul Yahudileri, Kanuni'den müdahale etmesini rica etmişlerdir. Kanuni'nin ultimatomuyla Papa IV. Paul, zorla Hıristiyanlığa döndürülen, Yahudi inançlarını ve törenlerini gizlice sürdüren İspanyol ve Portekiz Yahudileri olan Marranolar'ı (İspanyolca "domuz")⁸⁹ serbest bırakmış fakat diğerlerini diri diri yaktırmıştır. Osmanlı Yahudileri de deniz ticaretini Ankona'dan Pessaro'ya kaydırarak papalığı cezalandırma yoluna gitmişlerdir.⁹⁰

15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar katolik Roma ve daha sonra protestanlar, Yahudilerin Hıristiyanlara karşı Türklerle yani Müslümanlarla hep işbirliği yaptıklarına, Türkler için casusluk yaptıklarına inanmışlardır.⁹¹

1648 ve 1660 yılları arasında, Polonya ve Ukrayna'da Yahudilere karşı şiddetli baskılar meydana gelmiş ve bazı Yahudiler Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir.⁹² Polonya ve Ukrayna'dan kaçan Aşkenazlar Sofya, Selanik ve İzmir'e yerleştiler.⁹³ Aynı yüzyılda Boğdan Chmielnicki katliamından kaçan Yahudiler, Kazak esir tüccarlarının eline düşmüşler ve İstanbul Yahudilerince satın alınarak özgürlüklerine kavuşturulmuşlardır.⁹⁴

Yahudilikte, Hıristiyanlıkta olduğu gibi tüm cemaati kapsayacak bir ruhban sınıfı bulunmamaktadır. İstanbul fethedildiğinde Fatih Sultan Mehmed tarafından hahambaşılık sıfatı verilen Moşe Kapsali ve halefi Eliyau Mizrahi'nin ölümünden

⁸⁸ Besalel, 30.

⁸⁹ "Marrano" ifadesi engizisyon dönemine ait küçültücü bir terimdir.

⁹⁰ Besalel, 30.

⁹¹ Bülent Şenay, Yahudi- Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2002, 130.

⁹² Arslan, **Avrupa'dan Türkiye'ye**. 20.

⁹³ Frayman, 14.

⁹⁴ Aydın, 13-14.

sonra (1526), Osmanlı tebaası olan Romaniot ve Seferad gruplar tek bir isimde anlaşamamışlardır. Bu anlaşmazlık 16. yüzyılın yarısından 19. yüzyılın başlarına kadar tüm Yahudilerin tek bir makam tarafından temsil edilememesine sebep olmuştur. Bu süreçte Osmanlı coğrafyasının İstanbul, Edirne, İzmir gibi belli başlı kentlerinde özerk hahambaşılık kurumları vardır. Ancak hiçbiri tüm Yahudilere hitap etmemiştir. 1836 yılında Yahudiler Babıâli'ye müracat ederek kendilerine lider seçilmesini istemişler sonuç olarak Abraham Levi imparatorlukta tüm Yahudilerin başı olarak resmen hahambaşı seçilmiştir.⁹⁵ 18. yüzyılda da Osmanlı Yahudilerinin Müslüman ahali ile istisnai vakalar haricinde ilişkisi olumlu olmuştur. Buna karşın Yahudiler, özellikle dış ticarete güçlenen ve mevki sahibi olarak kendilerini ikinci plana iten Rumlar ve Ermeniler gibi Hıristiyanlar'ın suçlama ve saldırılarına uğramışlardır. Olayların durdurulması ise padişah fermanlarıyla mümkün olmuştur.⁹⁶

16. yüzyıl gibi erken bir tarihte İstanbul'da Yahudi matbaaları bulunmaktadır. Ancak 18. yüzyılda İmparatorluk'taki Yahudilerin kültürel yaşamında büyük bir gerileme gözlemlenmiştir. Yahudi halkın çoğunluğu İbranice'yi okuyamaz hale gelmiştir. Halk Türkçe'ye de iyi vakıf olamadığından, kitaplar "ladino dili"nde⁹⁷ basılmaya başlanmıştır. Dini kitaplar ise İbranice basılmıştır. Bu konuda Selanik, İstanbul ve İzmir'deki basımevleri ünlenmiştir.⁹⁸

1.3.1. Osmanlı İdaresiyle İlişkiler ve Haklar

Museviler, Avrupa'da 1412 yılından beri giysilerinde aşağılayıcı işaretler taşımaya zorlandı; 1480 yılında engizisyon, onlara zulüm yapmaya başladı ve sonuçta 300.000'e yaklaşık Musevinin mallarına el koyarak onları ülkeden çıkardı. Yurtlarından kovulan Musevilerin kimileri Fas'a kaçtı; ama birçoğu Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Dahası, Padişah II. Bayezid onları kurtarmak için kendi özel gemisini gönderdi.⁹⁹

⁹⁵ Besalel, 268

⁹⁶ Besalel, 44.

⁹⁷ Yahudi İspanyolcası. 1492'de İspanya'dan kovulan Saferad Yahudilerin gittiği ülkelere taşıdıkları ana dilleridir.

⁹⁸ Besalel, 102.

⁹⁹ Sonyel, 201.

Yahudilerin çoğunluğunun “büyük göç” de Osmanlı topraklarını tercih etme sebepleri üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Bazı yazarlar Osmanlı toleransından söz açarak saray çevresindeki Yahudi asıllı, padişah üzerinde nüfuz sahibi hekimlerin rollerine, din adamlarının çağrılarına temas ederler.¹⁰⁰ “Sarayın adamları” veya “sarayın Yahudileri” diye adlandırılabilir zümre sadece Osmanlı Devleti’ne has bir kavram değildi. Merkezi Avrupa’da özellikle 16. yüzyıldan sonra prenslerin ve imparatorların ülkelerini ve eyaletlerini yönetmeye başlamalarıyla birlikte oluşan merkezi güce eklenen ve buna hizmet veren banker, tüccar, sanayici, müteahhit Yahudi seçkinler, prensler ile kurdukları ayrıcalıklı ilişkiler sayesinde hem saraya intisab ediyor, böylece toplumsal statülerini yükseltiyor, işlerini büyütüyor, prenslerin sırdaşları ve sağ kolları haline geliyor, hem de mensubu ve çoğu zaman başkanı oldukları cemaatin saray ile ilişkilerini yürütüyorlardı.¹⁰¹

Askerlik hizmeti yapmadıkları için ek olarak “cizye” adı verilen bir vergiye tabi tutulan Yahudiler için İslam devletleri zulümden kurtuluş vesilesi olmuştur.¹⁰² Ancak zaman zaman Osmanlı birliklerinin içerisinde savaflara katılan Yahudilerin varlığı da görülmektedir. Örneğin, II. Murat zamanında (1421-1451) Sultan ‘garaba’ adında gayrimüslimlerden oluşan birlikler kurmuştur. Bu birliklere katılan Yahudiler, birçok sefere Osmanlılarla beraber çıkmışlardır.¹⁰³

Türkler, Balkanlar’da siyasi istikrarı sağladığı zaman Rumeli’deki musevi toplulukları, Edirne’de oturan büyük “rabbi”nin (hahambaşı) yönetimi altındaydı. İstanbul’un fethinden sonra diğer gayrimüslim halka olduğu gibi, musevilere de İstanbul’da oturma, havra ve okul yapma, ticaretle uğraşma hakkı tanınmıştı.¹⁰⁴ Hatta Yahudilerin, İstanbul’un fethi esnasında Konstantinapolis valisine yardım etmediklerine dair tanıklıklarını beyan edenler olmuştu. Böylelikle sultan onları esir almamış ve sinagoglarına zarar vermemişti. Bu tanıklıklar, Muhteşem (Kanuni) Süleyman ve II. Selim’in saltanatları sırasında pek çok defa, “Yahudilerin ibadet

¹⁰⁰ Emecen, 20.

¹⁰¹ Rıfat N. Bali, **Devlet’in Yahudileri ve “Öteki”** Yahudi, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, 20.

¹⁰² Arslan, **Avrupa’dan Türkiye’ye**. 14.

¹⁰³ Besalel, 23.

¹⁰⁴ Ercan, 1134-1135.

yerlerini koruma hakkına sahip olduklarının, zira bunların fetih zamanında da var olduğunun kanıtı olarak” kullanılmıştır.¹⁰⁵

Fatih’in, Mora’daki Yahudileri de İstanbul’a davet etmesi, İstanbul’daki hahamhanenin daha fazla önem kazanmasına sebep oldu. II. Mehmed’in atadığı ilk hahambaşı Moşe Kapsali’dir (Moses Capsali). Kapsali’den sonra museviler, hahambaşılarını kendileri seçmeye başlamışlardır.¹⁰⁶

Sultan’ın Yahudiler’le ilgili olarak çıkarttığı vergilerden “rav akçesi” , Yahudilere bir dini lider atamalarını sağlıyordu.¹⁰⁷ Hatta Medina adındaki bir Yahudi rav akçesinden söz ederek şöyle yazmıştır: “ bu vergiye rav akçesi deniyordu ve bunun sayesinde Yahudiler hükümdarın emriyle kendilerine ait bir hahambaşına sahip olabiliyordu. Hükümdarın bunu hükümdarlık kanunlarından biri olarak Yahudilere zorla mı dayattığı, yoksa Yahudilerin hükümdardan o hahamı talep ederek buna karşılık bu ikinci vergiyi ödemeyi mi taahhüt ettikleri ise bilinmiyordu.¹⁰⁸ Ayrıca Yahudilerin yazmış olduğu kaynaklarda ilaveten, cemaatten gelen toptan para ödemeleriyle ikame edilen şu angaryalardan söz edilir: İmparatorluk donanmasına hizmet etme angaryası, azap; donanmaya belli sayıda kürekçi tedarik etme angaryası, kürekçi; muhtemelen ordu için verilen, bir tür kurutulmuş bisküvi (rumcadan gelme) peksimet; askerlere ya da devlet görevlilerine ilaç ya da tıbbi bakım sağlanması, eşfiya ve muhtemelen yabancı altın para (zambak simgeli Venedik dükası) ile ilişkili bir şeye gönderme olan perahim (çiçekler) denen angarya.¹⁰⁹

İzahı gereken noktalardan birisi de II. Bayezid’in bu toplulukları kabul etme sebebidir. Bu hususta Osmanlı sarayının son derece faydacı davranıp iktisadi ihtiyaçları ön planda tutarak hareket ettiği üzerinde durulmaktadır. Osmanlı idarecilerinin Yahudilerin gelişlerini özendirdikleri, İspanya’dan kovulma konusunun henüz hafızalarda canlılığını koruduğu 1523’te, Eliyahu Kapsali adlı bir Yahudi tarihçinin tuttuğu günlüğe dayandırılmaktadır. Burada Osmanlı Sultanı Bayezid’in Yahudilerin

¹⁰⁵ Rozen, 10.

¹⁰⁶ Ercan, 1134-1135.

¹⁰⁷ Besalel, 23.

¹⁰⁸ Rozen, 31

¹⁰⁹ Rozen, 33.

haline acıdığı, her tarafa emirler göndererek şehirlerdeki idarecilerin Yahudileri kabul etmesini istediği; böylece ülkedeki herkesin oralarda iyi karşılanıp hiçbir zarar görmedikleri; bu şekilde İspanya'dan on binlerce kişinin bu ülkeye gelip yerleştiği belirtilmektedir.¹¹⁰

Osmanlı sınırları hatta daha çok İstanbul içerisinde yaşayan ancak idareye karşı kırgın ve kızgın olan Yahudilerin varlığından da söz edilmektedir. Çünkü Romaniotlar fetihle beraber Osmanlılar tarafından zorla yerlerinden edildikleri için dolayı dargındılar. Bunun tersine, Osmanlıların onlara başka hiç kimsenin vermeyeceği bir şey verdiğinin farkına varan İber Yahudileri ise Osmanlılara minnet duymuş; bu, kovulanların Osmanlılar tarafından imparatorluğa davet edildiği efsanesinin doğmasına yol açmıştır. İstanbul Yahudileri, bilhassa İber Yarımadası kökenli olanlar, siyasi tavırlarında ve değerlendirmelerinde bu minnettarlığı yansıtmaya eğiliminde olmuşlardır. Her şeye rağmen, Yahudiler için devletin çıkarları, Yahudi cemaatinin çıkarları ile çatıştığında, Yahudi cemaatinin çıkarları daima öncelikli olmuştur.¹¹¹

Her ne kadar imparatorluktaki Yahudiler prensipte ikinci sınıf tebaa olsalar da, Osmanlı yönetiminin faydacı tavrı onların yaşamaları için geçerli bir dayanak yaratmıştır. Yahudilere tahammül etmekle yetinilen Hıristiyan devletlerin tersine, Osmanlı Yahudileri, onları yurtdışında bile sultanın himayesi altında tutan haklara sahiptiler. İktidar koltuğuna en yakın olan İstanbul Yahudilerinin statüsü, imparatorluğun diğer kesimlerinden de olumluydu.¹¹²

Yurtdışındaki Osmanlı Yahudilerinin durumu çok farklıydı. Padişahlar, imparatorluk dışına yolculuk eden Yahudileri, yurtdışındaki Müslüman Osmanlılarla eşit görürdü. Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelme Yahudi tüccarlara Venedik'te özel bir yerleşim bölgesi –Ghetto Vecchio- ayrılmıştı.¹¹³

¹¹⁰ Emecen, 21.

¹¹¹ Rozen, 44.

¹¹² Rozen, 37.

¹¹³ Rozen, 34.

1.3.2. Toplumsal İlişkiler

İslam âleminde genel olarak Yahudilere -ya da herhangi başka bir gruba karşı-Hıristiyan dünyasındaki antisemitizmin türünden köklü bir düşmanlığın varlığına ilişkin hemen hiçbir ize rastlanmamaktadır. Ancak olumsuz tutumların varlığı da su götürmez bir gerçektir. Osmanlı döneminde, bu tutumlar, kısmen egemen bir grubun, bağlı gruplara karşı hissettiği “normal” duygulardı. Bütün olarak bakıldığında Hıristiyan antisemitizminin tersine Müslümanların gayrimüslimlere karşı tutumunda nefret, korku ya da düşmanlık hakim değildi. Hıristiyanların ve Yahudilerin çocuklarına Müslüman isimleri vermeleri yasaktı ve Osmanlı döneminde üç dinin de paylaştığı Yusuf ya da Davud gibi adlar, üç dinin her birinde farklı şekillerde yazılmaktaydı. Büyük zimmi toplulukları; Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, birçok konuda birbirine rakip olmuşlardı.¹¹⁴ 1559, 1560 ve 1575’te çıkarılan fermanlar, zimmîlerin köle alışverişi yapmalarını yasakladı ve zimmîlerin sahip olduğu tüm kölelerin Müslüman hanelere satılmasını buyurdu.¹¹⁵ Esas olarak, Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki ilişkiler, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkiye oranla daha kötü durumdaydı.¹¹⁶

Bir zimmînin şahitliğinin bir Müslümanın ki kadar değer taşımadığı düşünülüşünden, Müslümanlarla mahkemelik olan Yahudiler davalarını desteklemek için Müslüman şahitler getirmeye çalışırdı. Yahudiler zaman zaman, bilhassa davacının o mahkemede kazanma şansının daha fazla olduğunu düşündüğü durumda, her iki taraf Yahudi olsa dahi şeriat mahkemesine başvurabiliyordu. Dahası, Yahudiler mülklerinin mirasçıları ya da cemaatlerinin çıkarlarına en uygun düşecek şekilde kullanılmasını garantilemek için, vakıflardan yararlanmayı adet edinmişti. Belli ki bu meseleleri yürüten Müslüman hâkimlerin dürüstlüğüne olan güvenleri tamdı. Haham Tam İbn Yahya, “responsum”larından¹¹⁷ (hahamlık hükümleri, kayıtları) birinde şöyle der: “Milletimizden pek çok kişi ve ayrıca tüm diaspora ülkelerinden çok sayıda Yahudi, hayatları ve paralarıyla ilgili davalarını (Müslüman) mahkemelerde gördürmek için (İstanbul’a) geliyor.”¹¹⁸

¹¹⁴ Besalel, 222.

¹¹⁵ Rozen, 24.

¹¹⁶ Svastics, 22.

¹¹⁷ Hahamlık hükümleri, kayıtları.

¹¹⁸ Rozen, 26.

1.3.3. Sosyal, Kültürel ve Kentsel Hayat

Yahudi göçleri, Osmanlı toplumunda çok renkli bir kültürel yapı da oluşturmuştur. Çünkü her göç grubu, geldikleri ülkenin dilini konuşan, ayrı gelenek ve göreneklere sahip olan, birçok Yahudi cemaat topluluğunu ortaya koyuyordu.¹¹⁹ Osmanlı şehirlerinde mahalle sakinlerinin evleri, cami, kilise ya da sinagog gibi kendi dini ibadethanelerinin etrafında kümeleniyordu.¹²⁰

Müslümanlardan farklı olarak gayrimüslimlerin, Müslümanlardan daha yüksek bina inşa etme, beyaz ve yeşil gibi Müslümanlara ayrıcalık olarak tanınmış renklerde kıyafet giyme, kılıç taşıma ve at binme hakları yoktu. Gayrimüslimlerin iş hayatında Müslümanlar üzerinde otorite kullanmaları da yasaktı ama Yahudilerin bu gücü elde ettiği noktalarda Müslüman aracılar kullanılarak sorun çözülmüyordu. 16. yüzyılda Yahudiler ülkenin tüm deniz ve kara ticaretinde varlık gösteriyordu.¹²¹

Avrupa'dan gelen Yahudi göç dalgasının beraberinde getirdiği bilgi ve kültürel birikim yerli Yahudilerle birleşerek Osmanlı'nın himayesi altında zengin bir kültür meydana getirmiş ve Osmanlı Yahudiliği 16. yüzyıl sonlarına kadar dünya Yahudiliğinin merkezi olarak kalmıştır.¹²²

1.3.4. Giyim, Meslek, Nüfus

Osmanlı döneminde Yahudilerin, Müslümanların uyması gereken bazı görevlerden muaf olabilmeleri ve dinlerinden kaynaklanan kurallara göre yönetilebilmeleri için farklı kıyafet giymeleri usulü benimsenmişti.¹²³ II. Murat Yahudilere ilk kez değişik giysiler giymelerini emreden padişaktır. Diğer gayrimüslimler gibi uzun esvaplar giyecekler ve başları sarıklı olacaktı.¹²⁴

¹¹⁹ Aydın, 7.

¹²⁰ Rozen, 63.

¹²¹ Svastics, 22.

¹²² Hatice Doğan, Osmanlı Devleti'nde Musta'ribeler (Araplaşmış Yahudiler), **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 9, Konya 2010, 221.

¹²³ Arslan, **Avrupa'dan Türkiye'ye**. 14.

¹²⁴ Besalel, 23.

Başlangıçta Yahudiler için Bizans doktorluk ve avukatlık gibi mesleklerin yapılabildiği bir egemenlik alanıysa da, sonraları deri tabakçılığı, marangozluk gibi sanatlar ve esnaflıkla yetinmek zorunda kaldılar ve cellâtlığa zorlandılar. Bilinen o ki, içlerinden bazıları Hindistan ve Çin'den mal getirip ticaret de yapabiliyordu.¹²⁵ 15. ve 16. yüzyıllarda Yahudiler tacir ve imalatçı olarak yerlerini iyice sağlamlaştırdılar. Ayrıca Osmanlı gümrüklerinde çalışanların, mültezimlerin çoğunluğu Yahudiydi. Bu dönemde para kazanmanın en güvenli yolu devletin mali işlerine girmekten geçiyordu. Fakat servete de güce de hiçbir zaman güvenilmezdi.¹²⁶ 1582'de bir fermanda, İstanbul'un iskelelerinin çoğunun vergilerinin Yahudi gümrük tahsildarları tarafından toplandığı ve bunların bütün çalışanlarının Yahudi oldukları belirtiliyordu.¹²⁷ 17. yüzyılda yaşayan Yahudiler bankacılık, sarraflık, tercümanlık, bilirkişilik, doktorluk, eczacılık gibi meslekler icra ediyorlardı. Yabancı dil bilgileri nedeniyle gümrüklerde de görev yapıyorlardı ve ticaretle uğraşan hemen her şirkette Yahudi bir danışman bulunuyordu.¹²⁸ Yahudiler, ticaretin değişik alanlarında faaldiler, fuarlara katılırlar ve uzun veya kısa mesafeli ticari gezilere çıkarlardı. Ticaret konuları arasında; tekstil ve giyim eşyası, deri ihracatı; tekstil boya maddeleri ithalatı; doğudan ipek, inci, mücevherat ve baharat ithalatı ve batıya ihracatı; maden, hırdavat, gıda maddeleri, yün ticareti bulunmaktaydı.¹²⁹

Evliya Çelebi, Fatih'in birçok Yahudiyi İstanbul'a yerleştirdiğini söylerken; Selanik Yahudilerinin Hasköy'e yerleştirildiğini zikretmekte, Hasköy'de Yahudilerin müreffeh bir yaşantıları olduğunu tarif etmekte ve ayrıca Safed'de 70-80 bin Yahudi yaşarken; bunların çoğunun Selanik'e yerleştiğinden de bahsetmektedir. 1520'lerde Selanik'teki nüfusun yüzde 66'sı hala Yahudiydi. Giderek düşen Yahudi nüfusu oranı bu kentteki Yahudilerin Nazilerce 2. Dünya Savaşı'nda temerküz kamplarına taşınmasıyla yok denecek düzeye indi. İstanbul'un nüfusundaki gelişmeler ile ilgili olarak çeşitli kaynaklar şu bilgileri vermektedir; 1520-1525'te İstanbul'da 8.070 Yahudi hanesi bulunmaktadır. Bir Fransız yazar ise III. Selim döneminde İstanbul'un nüfusunun 900 bin olduğunu, 630 binin Müslüman, 120 binin Rum, 90 binin Ermeni

¹²⁵ Svastics, 18.

¹²⁶ Besalel, 223.

¹²⁷ Rozen, 25.

¹²⁸ Svastics, 26.

¹²⁹ Besalel, 33.

ve 50 binin Yahudi olduğunu belirtmektedir. Galante, bu sayının uzun süre değişmediğini ve 50-60 bin dolaylarında kaldığını ifade etmektedir.¹³⁰

1603, 1608 ve 1609 sayımları birbirini tamamlar ve on yıllık döneme özgü kapsamlı bir demografik tablo sunar: %35 Sefaradlar, %60 Romaniotlar, %5 Aşkenaziler. Daha sonra 17. yüzyılda Romaniotlar ile Sefaradlar arasındaki denge değişmiştir; 1688 sayımı %27 Romaniotlar, %60 Sefarad ve kalan kısmının da Aşkenazi Yahudisi olduğunu kaydeder. Bu değişimin nedeni şehre birden bire İber Yarımadası'ndan Yahudi göçü olması değil, yangınlar ve Yeni Cami'nin inşası yüzünden çok sayıda ailenin başka mahallelere göçmeleri ve geldikleri yerle alakasız diğer dinsel cemaatlere katılmalarıdır. Dinsel cemaatlerin ismi yalnızca birer isimden ibaret kalarak artık üyelerinin etnik kimliğiyle bir ilişkileri bulunmamaktadır.¹³¹

¹³⁰ Besalel, 98.

¹³¹ Rozen, 55.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI GALATASI

2.1. Galata İsmi ve Pera

Semtin adının, çevresinde ahırlar bulunmasından dolayı “süt” anlamına gelen “galaktos” veya İtalyanca "merdivenli yol" demek olan “calata”dan geldiği ileri sürülmekle beraber kelimenin menşei tam olarak aydınlanmış değildir. Buraya genel olarak Bizans döneminde “karşı” mânasında “Pera” denirdi.¹³² Bu kelime, yabancı tüccarların yaşadığı bölgeye karşı yerli Bizans halkının yabancılığını da ifade etmekteydi.¹³³ Başka bir yaklaşım ise, bu yörede oturan bir Galatyalıdan dolayı bölgenin “Galat’ın mahallesi” (Ton Galatou) adını almış olduğu varsayımdır.¹³⁴ Ayrıca bu adın bölgeye yerleşen bir Got’tan kaynaklanabileceği, buna bağlı olarak Grekler’in önceleri bu alana “Galatou” dedikleri ve bu ismin zamanla “Galata”ya dönüştüğünde düşünülmektedir.¹³⁵

Bu adın menşei Evliya Çelebi eserinde şöyle izah etmektedir: “Kostantiniyye kalesinin ilk yapıldığı zaman Galata tarafları çayırılık, havadar, mahsuldar, gönül açıcı köylerle dolu idi. Köylüler, koyunlarını, sığırlarını bu Galata toprağında otlatarak sütünü sağıp krala takdim ederlerdi. Bol mahsul veren bu yerdeki bitkilerin bereketleri eseri olarak süt son derece lezzetli olduğundan, bu yerin adına Galate

¹³² Gittikçe önemli bir merkeze dönüşecek olan Pera, fetih ilk yıllarında bağ ve bahçelerin olduğu boş bir alandı. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa Devletlerinin İstanbul’da sürekli elçi bulundurmaları ve bu elçilerinde yerleşme için Pera’yı tercih etmeleri bölgenin gelişiminde önemli etken olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren elçiliklerin çevresinde yoğunlaşan yabancılar ve gayrimüslim azınlıklarla kalabalıklaşmışlardır.

¹³³ İlber Ortaylı, “Galata”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yay. , Cilt 13, 1996, 303.

¹³⁴ Nur Akın, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, İstanbul: Literatür Yayınları, 2002, 82.

¹³⁵ Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul**, İstanbul: Eren Yayınları, 1988, 242.

dediler. Çünkü Yunan lisanında süte Galate derler.”¹³⁶ İstanbul’un kuruluşundan beri büyük şehrin süt, peynir ve taze kaymak gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere şehrin dışında kalan alanlara kurulan çok sayıda mandıra ve ahır olduğunu biliyoruz. Bu sebeptendir ki; Galata’nın, ismini “Süt” anlamına gelen “Galaktos” dan almış olması daha yüksek ihtimaldir. 1583 tarihli bir fermanla hala Galata ahırlarındaki ineklerden bahsedilmesi ilgi çekicidir.¹³⁷

Yunanca’da “karşı kıyı, öte yaka” gibi bir anlama gelen “Pera” kelimesi bazı yazarlarca yalnız bugünkü “Beyoğlu” bölgesi için kullanılmış, zaman zaman gezginlerin anlatımlarında Galata ve Beyoğlu¹³⁸ için ortak bir ad olarak düşünülmesi ise, bir takım belirsizlikler ve saptanması zor karışıklıklar yaratmıştır. Ayrıca gerek Bizans kaynaklarında, gerekse çeşitli patrikhane fermanlarında bölge hep “Galata” olarak geçmektedir.¹³⁹ Galata’ya bağlı olarak gelişmiş olan Beyoğlu’nu da pek çok yazar aynı ad altında birleştirmektedir. Örneğin 17. yüzyılda bile *Pietro della Valle*¹⁴⁰, Galata ve Beyoğlu’nu bir bütün olarak betimlemektedir.¹⁴¹ “Pera” kelimesi Cenevizliler tarafından Galata’yı, bir müddet sonrada yabancılar ve Levantenler tarafından “Beyoğlu”nu ifade için kullanılan “Pera” adının esası olmuştur.¹⁴² Bahsi geçen Beyoğlu bölgesinden anlamamız gereken yer Galata surlarının dışında kalan ve “pera bağları” olarak bilinen bağlık, bahçelik, av ve gezinti alanıdır. Ancak ticaretin gelişmesi, Müslüman nüfusun da hızla Galata’ya yerleşmesiyle beraber bu alanlar iskân edilmeye başlanmış, hızlı bir gelişme göstermiş ve Galata ile bütünleşmiştir. Pera çevresindeki alanlar, konumlarının güzelliği ve gölgeliklerinden ötürü Frenklerin en sevdikleri gezinti yerleri olmuştur.¹⁴³ “Beyoğlu” ismiyle bilinen bu alan, uzun süre,

¹³⁶ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Cilt 1, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976, 296.

¹³⁷ A. Refik Altınay, **XVI. Asırda İstanbul Hayatı**, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935, 146.

¹³⁸ “Beyoğlu” adının ise, bir Bey’in oğlunun bölgede kurulmuş olan konağından kaynaklandığı ileri sürülür. Konuyla ilgili iki varsayım vardır. İlki Fatih döneminde, Pontus Prensi Alexios Komnenos’un İslamiyeti kabul ederek bu bölgede oturmasıdır. İkinci görüş ise Kanuni döneminde Venedik Elçisi ve asilzadelerinden olan A. Giritti’nin oğlu Luigi Giritti’nin Taksim civarlarında ki konağından kaynaklandığıdır.

¹³⁹ Akın, 83.

¹⁴⁰ 1614’te İstanbul’a gelmiş ve iki yıl Venedik Elçisinin konağında ikamet etmiş olan İtalyan seyyah.

¹⁴¹ Vedia Dökmeci-Hale Çıracı, **Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu**, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1990, 18.

¹⁴² Semavi Eyice, “İstanbul/Galata” , **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 5/2 s.1214/144.

¹⁴³ Çelik Gülersoy, **Beyoğlu’nda Gezerken**, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, 1990, 25.

yalnızca bağlar ve meyve bahçeleri ile kaplı kalmıştır ve birçok seyahatnamede rastlanan “*pera bağları*” sözü buradan kaynaklanmaktadır.¹⁴⁴

2.2. Galata'nın Coğrafi Konumu Ve İskân Özellikleri

Haliç'in (*Keras*) kuzey kıyılarından Tophane'ye kadar uzanan sahil şeridi 8. yüzyıldan beri Galata olarak bilinir. Bölgenin daha eski devirlerdeki adı “*Sycae*” dir (*incirlik*).¹⁴⁵ 7.5 kilometre uzunluğunda bir koy olan Haliç (*Keras*) antik dünyanın en büyük doğal limanlarından biridir. Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği bölgenin en stratejik noktalarından biri olan Haliç, tarih boyunca gerek tarihi yarımada ile ilişkisi, gerekse Galata bölgesi ile olan ilişkisi açısından, bölgede hakim olan imparatorlukların içinde farklılıkların sergilenmesi ile dikkati çeker.¹⁴⁶

Haliç'e kıyısı olan Galata'nın ise klasik Osmanlı devrinde, bugünkü Tünel-Galatasaray arası kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmekteydi.¹⁴⁷

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bir başka tarifile Haliç'in kuzey sahilinde Kasımpaşa Deresi'nden, Boğaziçi'nde Tophane'ye kadar uzanan ve üzerinde Galatasaray ve Beyoğlu'nun bulunduğu tepeyi içine alan sahadır.¹⁴⁸

Evliya Çelebi ise Galatayı şöyle tarif eder: “*Galata'nın bulunduğu yer deniz kıyısından kuzey tarafındaki kale kapısına varıncaya kadar bir saat yokuş yukarı çok katlı Ceneviz yapısı binalarla doludur. Caddeleri satranç şeklinde yapılmış umumi yolların tamamı bin yüz altmış sokak kabul edilmiştir. Fakat kaleden dışarıda deniz kıyısındaki büyük yol ile kale içindeki voyvada yolu, Arap Cami yolu, harbi yolu, kule kapısı yolu, kalabalık yollardır.*”¹⁴⁹

¹⁴⁴ Dökmeci- Çıracı, 18.

¹⁴⁵ Taylan Akyıldırım, 259 Numaralı Şer'iyne Sicili Defterine Göre Galata, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2010, 1.

¹⁴⁶ Nilgün Çöl, XVI. Yüzyıla kadar Galata'da Kentsel Dokuyu etkileyen Faktörler, **Turkish Studies**, Volume 4/3 Spring, 2009, 682.

¹⁴⁷ Ortaylı, “Galata”, **DİA**, 303.

¹⁴⁸ Semavi Eyice, “Galata” , **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Ekonomik Tarih Vakfı Yayınları, 1994, 348.

¹⁴⁹ Evliya Çelebi, 300.

Galata iç surla çevrili beş bölgeden meydana gelirken batıda Hisariçi ile Azapkapı arasındaki boş alanda Türk mahalleleri kurulmuştur. Bunlar kıyı kesiminde Azapkapı'ya doğru, üst kesimde ise Okçumusa caddesi ve Başhisar çevresinde teşekkül etmiştir. Galata surundan dışarı açılan kapılar ise Meyyit kapısı, Azap kapı, Kürkçü kapı, Balıkpazarı kapısı, Yağ kapanı kapısı, Karaköy kapısı, Kurşunlumahzen kapısı, Kireç kapısı, Demir kapı, Tophane kapısı, Küçük kule ve Büyük kule kapılarıdır.¹⁵⁰

Ceneviz çekirdek kalesi hariç üzerinde İç-Azep kapısı ile Karaköy arasındaki bölgede, satranç tahtası gibi birbirine paralel sokaklarla kendini belli eder. Bu bölgede Yağ-Kapanı Kapısı ile Karaköy arasındaki kesit büyük kuleye doğru genişlemiş, Osmanlı döneminde de Galata'nın en canlı ticaret bölgesi olarak kalmıştır. Cenevizlilerin eskilonca ve yeni-loncası, belli başlı Latin kiliseleri (San Michele, San Francesco, Santa Anna, Santa Maria, San Domenico, San Zani) bu bölgededir. Yahudiler ilk kalenin doğusunda Karaköy ve Yüksekaldırım boyunca, Rumlar, Büyük-Kule (Galata Kulesi) ile ilk Ceneviz Kalesi arasında ve Karaköy'den Tophaneye kadar kıyıda Haliç üzerinde, Ermeniler ise onların arkasında yamaçta yer almakta idiler.¹⁵¹

Seyyah Buondelmonti'nin 1422 tarihli çizimi¹⁵²

¹⁵⁰ Ortaylı, "Galata", **DİA**, 304.

¹⁵¹ Halil İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler**, "Osmanlı "Frengistân": Galata", İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 196

¹⁵² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Constantinople_mediaeval_map.jpg 15 Nisan 2011

2.3. Galata'nın Tarihçesi

2.3.1. Osmanlı'dan Önce Galata

Galata'nın tarihi sürecine baktığımızda, bu bölgenin önemli imar faaliyetleri ile kontrol altında tutulduğu dikkati çeker¹⁵³. Ancak Galata'da yapılan çeşitli kazılarda bulunan mimari parçalardan ve bilhassa Beyoğlu ve Kalyoncukulluğu'nda rastlanılan mezar taşlarından, bölgenin ilkçağda önemli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılır.¹⁵⁴

Cenevizlilerin Galata'ya yerleşmeleri buraya büyük bir tarihi kıymet vermiştir. Bu sebeptendir ki Galata birçok büyük harplere sahne olmuştur. Rivayete göre miladi 665 yılında Galata, Araplar tarafından fethedilmiş sonra tekrar Cenevizlere bırakılmıştır. Miladi 675 yılında Araplar Galata'yı tekrar fethetmiştir.¹⁵⁵

Bölgenin kentsel anlamda nitelik kazanması ve imtiyazlı bölge olarak ortaya çıkması Latin toplulukların özellikle Venedik, Cenova, Amalfi¹⁵⁶ ve Pisalılar¹⁵⁷ olarak bölgede yerleşme, ticaret yapma, iskele kurma gibi istekleri sonrası gerçekleşmiştir. İmparator Aleksios, Norman'lara karşı yardım etmelerinden ötürü 1082 de Venedik Dük'ü Domenico Silvo ile yaptığı anlaşmada Venedik'li tacirlere çok geniş imtiyazlar sunar. Vergi muafiyeti, liman serbestliği (özellikle Galata'da) tanır. Konstantinopolis'te ticaret yapma, Galata'da üç iskele kurma ve deniz gümrüğünden muafiyet Venedikli tüccarları bir anda üstün kılar. Bu imtiyazların daha sonra Genova ve Pisa'lılara da tanınması söz konusu olur. İmparator I. Manuel Komnenos zamanında (1143-1180) Cenova'nın Bizans'tan ayrıcalıklı imtiyazlar sağladığı bilinmektedir.¹⁵⁸

¹⁵³ Çöl, 683.

¹⁵⁴ Eyice, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.**, 348.

¹⁵⁵ Niyazi Ahmet Banoğlu, **Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri**, İstanbul: Selis Kitap, 2007, 190.

¹⁵⁶ 9. yüzyılın ilk İtalyan kıyı cumhuriyetlerinden biri olan Amalfi, doğu ile yapılan ticarete Pisa, Cenova, Venedik ve Gaete'nin rakibi durumundaydı. 1131'de Sicilya Kralı II. Ruggiero'nun Sicilya topraklarına kattığı kent, 1135 ve 1137'de Pizalılar tarafından yağmalandı. Bu tarihten sonra önemini hızla yitirdiyse de, "Amalfi Denizcilik Yasası" (Tavola Amalfitana) 1570'e değin bütün Akdeniz'de kabul gördü. Napoli'nin güneydoğusunda, Salerno Körfezine açılan dar ve derin Mulini Vadisinde yer alır.

¹⁵⁷ Pisa 11. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında İtalya yarımadasının en güçlü dört deniz cumhuriyetlerinden biridir. Pisa 14. yüzyıldan itibaren zayıflamağa başladı ve 1509 yılında Floransa'nın eline geçti. Kuzey İtalya'daki Toskana bölgesinde aynı ismi taşıyan Pisa ili merkez şehridir.

¹⁵⁸ Çöl, 683-684.

Galata’da Venedikliler 1083 yılında yerleşmek için müsaade almışlar 1156 yılında ise dükkân açıp meyhane işletmek için imtiyaza sahip olmuşlardır.¹⁵⁹ Bizans’ın Latinler eline geçmesi üzerine Galata, Latinlere her hususta yardım etmiş olan Venediklilere verilmiştir (1204). İznik İmparatoru Mihail Paleolog İstanbul’u, Latinlerin elinden almak için Cenevizlilerle anlaşarak buranın zaptı üzerine Galata’yı Cenevizlilere bırakmıştır (1261). Burası adeta bir Ceneviz kolonisi haline gelmiştir. İskânında farklı bir yöntem izleyen Cenevizler burayı muhacirlerin yerleşmesi için bir bölge yaparak aynı zamanda Galata’nın çok işlek bir iskele olmasını sağlamışlardır.¹⁶⁰

Yine Cenevizliler tarafından 1348 senesinde “Hriston Toles” denilen Galata Kulesi inşa edilmiştir.¹⁶¹ Galata savunma sisteminin en önemli burcu olan Galata Kulesi (İsa Kulesi) alt kısmı Cenova dönemine ait olmakla beraber, Türk döneminde çok değişiklik yapılmıştır. Özellikle yükseltilmiş ve askeri hisar statüsünden çok mimari karakteri olan bir form kazanmıştır. 1348-1349 yıllarında inşa edildiği kabul gören yapı, forsa zindanı, gözlem kulesi, değerli malların muhafaza yeri gibi işlevlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Kule teras şeklinde yükselen arazide, iç sur diye bilinen sur sistemi ile arasında geçmişte hendek olan, günümüzde mevcut olmayan oluşumla tahkim edilmiş yuvarlak formlu bir yapıdır. Günümüze Büyük Hendek Sokak olarak yansıyan hendekle ilgili net bilgiler ulaşmamaktadır.¹⁶² Büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi kendine has abartıları ile Galata Kulesini şöyle betimler. “Bursa’ya hail Keşiş dağı, kule üzerinden ayan beyan görülür. Dürbün ile bakılsa Bursa’nın imaretleri görülürmüş diyorlar. Bu kule her yerden görülür. Şekli yuvarlaktır. İçi on tabaka zindandır ki şimdilerde gemi aletlerine mahzendir.”¹⁶³

Galata, Ceneviz Cumhuriyetinden gönderilen “*podesta*” denilen komiser veya vali tarafından idare edilmiştir. Gümrük geliri ve diğer vergiler Cenevizliler tarafından tahsil edilerek Galata’nın dâhili idaresi, orada oturan halkın yarısı aristokrat ve yarısı demokrat sınıfından mürekkep bir meclis tarafından idare olunmuştur.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Banoğlu, 191.

¹⁶⁰ Banoğlu, 192.

¹⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, 8. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, 6.

¹⁶² Çöl, 686.

¹⁶³ Banoğlu, 198.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, 6-7.

1260'ta imzalanan ve 1261'de tekrar onaylanan Nif Antlaşması ile Cenevizlilerin Bizans'ta ticaret loncası, saray, kilise, fırın, hamam, ev, dükkân yapmalarına izin verilmiş, konsolosluk hukuku tanıdıktan başka serbest ticaret yapmalarını da öngörülmüştür. Ama daha sonra Cenevizlilerin bir karışıklık yaratmaya hazırlandıkları öğrenilince Bizans'tan kovulmuşlar ve 1267'de sadece Galata'da bir yerleşme izni elde edebilmişlerdir. Ama İmparator bu arada Galata surlarını yıktırılmış ve Galata hisarı içinde de bir Bizans Garnizonu bırakmıştır. Artık sur duvarları bulunmadığından korunması mümkün olmayan Ceneviz Kolonisi, 1296'da rakibi Venedik'in saldırısına uğrayarak kasabaları yıkılmıştır. Cenevizliler bu durum karşısında kolonilerini bir sur ile çevirmek için izin istemişlerdir. Bizans buna izin vermemiş, hatta sur ve kule yapılmasını yasaklamış, ancak 1303 tarihli bir ferman ile Cenova'ya tanıdığı imtiyaz bölgesinin sınırlarını tespit etmiştir. Buna göre Cenevizlilerin Galata'da bir mahalleleri vardır ve etrafı altmış arşınlık bir boş arazi şeridi ile çevrilmiştir. Deniz ile Galata Hisarı arası boş kalacaktır. Cenevizliler bölgelerini korumak için sadece bir hendek kazabileceklerdir. Ama Cenevizliler bu hendek boyunca yüksek evler yapmışlar ve bunların aralarını duvarlarla birleştirmek suretiyle kolonilerini tahkim etmişlerdir. 1304'te imzalanan bir antlaşmayla da mahalle içinde et, buğday pazarları, ticaret loncası (loggia), hamam, kiliseler, kantar yeri kurulabilecektir. Zamanla Bizans zayıfladıkça Ceneviz kolonisinin sınırları genişlemiş ve Azapkapı- Şişhane- Galata Kulesi- Tophane çevresine kadar yayılmıştır. Arazinin dik eğimli oluşu nedeniyle sokakların bir kısmı merdivenli olarak inşa edilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlı idaresi altına girmeden önce Ceneviz Pera'sı 14. yüzyıl'dan itibaren ticaret ve refahını başlıca Bursa ile ticari ilişkilerine borçludur. Cenevizliler Bursa pazarından Hint baharatı ve İran ipeği almışlardır.¹⁶⁶ İbn-i Battuta XIV. yüzyılda gördüğü Galata'nın tüm halkının tüccar frenkler olduğunu, dünyanın en işlek limanına sahip olduğunu, kums (Konsolos) denen yönetici ile idare edildiğini anlatmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Eyice, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.**, 349.

¹⁶⁶ Halil İnalçık, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Ekonomik Tarih Vakfı Yayınları, 353.

¹⁶⁷ Çöl, 690.

2.3.2. İstanbul'un Fethinden Sonra Galata

İstanbul'un fethiyle beraber Cenevizliler, Bizans dönemindeki gibi bağımsız özerk idarelerini fetihten sonra da sürdüreceklerini umuyorlardı. Osmanlılar ise, İstanbul'un tam karşısında Batı Hıristiyan devletinin kontrolü altında bir kalenin varlığının, yeni payitahtları için her zaman bir tehlike olacağını düşünüyorlardı. Cenevizliler kaleyi teslim edince II. Mehmed (Fatih), özerkliklerini tanımadı. 1 Haziran 1453 tarihli Ahidname'de Cenevizlilere, malları, canları ve ticaret serbestliği için her türlü güvenceyi tanıdı. Galata'da yerleşmiş Cenevizlilere Osmanlı tebaası statüsünü veriyor, ticaret amacı ile gelmiş olanlara ise kapitülasyon güvenceleri tanıyordu.¹⁶⁸ Bu vesika Osmanlı Türkleri'nin kendi topraklarında yaşayan gayrimüslim topluluklara vermiş olduğu ender vesikalardan birisidir. Galata'nın Karadeniz ticaretindeki yerini iyi takip eden Osmanlılar bu özelliği bozmak istememişlerdir. Bu vesika daha sonraki asırlarda bütün katoliklerin güvendikleri temel olmuştur. XVII. asır boyunca İtalyan toplulukların aralıklı da olsa bu vesikayı öne sürmeleri, İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarların şark pazarlarında görünmeleri ve daha evvelki dönemlerdeki Venedik ile Cenova ticaret faaliyetini felce uğratmaları üzerine, eski zamanı canlandırmağa kalkışan İtalyan topluluklarının girişimlerini de gösterir.¹⁶⁹

İstanbul'un alınışının ikinci günü, Galata'da bulunan Cenevizliler, Zağonos Paşa'ya müracât ederek, bölgeyi padişaha teslim ettiklerini bildirmişlerdir.¹⁷⁰ Galata, 1 Haziran 1453 tarihinde Sultan'ın verdiği bir "*ahdname*" ile teslim olmuş ve nüfusunun büyük kısmı ile şehrin temel yapıları, olduğu gibi, Osmanlı idaresi altına geçmiştir.¹⁷¹ Batılı yazarlar, bu belgeyi yanlış yorumlayarak Galata'nın daima özerk kaldığını ileri sürer ve 19. yüzyılda sayıları artan Avrupalıların ve levantenlerin Galata üzerinde bir çeşit sahipliği iddiasında bulunurlar. Gerçekte, Fatih, teslimden hemen sonra Galata'ya bir "subaşı" (öteki adı ile voyvoda) ve kadı atayarak şehri doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altına almıştır. Galata'nın Osmanlı devrinde her sene mart ayında değişen bir

¹⁶⁸ İnalçık, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.**, 350.

¹⁶⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, Sayı 25, Ankara 1982, 215.

¹⁷⁰ Namık Kemal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2005, 190.

¹⁷¹ İnalçık, **Osmanlılar ... "Osmanlı "Frengistân"ı...**, 195.

voyvada tarafından idare edildiği XVII-XVIII. asırlara ait muhtelif vesikalardan anlaşılmaktadır.¹⁷²

Galata'nın, Fatih tarafından alınmasından sonra Ceneviz'den elçilerin gelişini ise Kâtip Çelebi çeviri eserinde şöyle anlatmaktadır: “Cenevizler elçiler gönderüb Galata'yı talep eylediler, barışık iken niçün aldınız dediler. Padişah Galata'yı hâkimleri virdi dedi, padişaha halk vire eyledi, sülüsünü İstanbul'a götürüb bakisini anda kıldı ve rücû' etti.”¹⁷³

Resim 1: Matrakçı Nasuh'un *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han* adlı yapıtındaki minyatürden alınan ayrıntıda Galata

Fatih, Avrupa ile ticaretin merkezi olan Galata'nın eskisi gibi işlek bir ticaret limanı olarak kalmasına önem vermiştir. Bu amaçla fetihten önce ve sonra kaçanlara, üç ay içinde geri döndükleri takdirde evlerinin ve mallarının teslim olunacağını ilan etmiştir.¹⁷⁴

Yerli Cenevizlilerden bir kısmı 29 Mayıs gecesi Galata'yı bırakıp kaçmışlarsa da, çoğu burada kalmış ve kaçanlardan da geri dönenler olmuştur. Bu Cenevizliler, dinle ilgili işlerini yürütmek için on iki üyeden oluşmuş bir meclise sahip olarak, “*Magnifica*

¹⁷² Eyice, “İstanbul/Galata”, *İslam Ans.*, 1214/147.

¹⁷³ Kâtip Çelebi, *Târih-i Kostantiniyye ve Kayâsire*, İbrahim Solak (Haz.), Konya: Gençlik Kitabevi Yayınları, 2009, 89.

¹⁷⁴ İnalçık, *Osmanlılar ...“Osmanlı “Frengistân”ı... , 195.*

Comunita di Pera” adıyla varlıklarını sürdürdüler. Cemaat başının eski “*podesta*” ünvanı yerine “*kethüda*” veya “*protegeros*” ünvanını kullanmasına izin verilmiştir.¹⁷⁵

1453 yılı Osmanlı din stratejisi yaratılmasında nasıl bir dönüm noktası olmuşsa, imparatorlukta yabancıların oturması konusunda da belirleyici bir dönemeç olmuştur. Çünkü padişah o yıl yalnız Konstantinopolis’i değil, aynı zamanda Galata’daki katolik kolonisini de miras alarak yönetmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁶ Galata’daki Latin kilisesi eskisi gibi ayinlerine ve ibadetlerine devam etmiş hatta ayinlerdeki müzikallerin sesi bazı meraklı Türkleri dahi çevresinde toplamıştır.¹⁷⁷

Şehrin Osmanlılara tesliminde, Ceneviz idaresine karşı olan Yahudi, Ermeni ve Rumların baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Ceneviz döneminde şehir nüfusu artıp yeni mahalleler kuruldukça, bu mahalleleri korumak için yeni surlar yapılmış, böylece iç surlarla Galata beş kompartıman şeklinde bir kale halini almıştır. Sultan, Galata kara surlarının, güvenlik sebebiyle, yer yer yıkılmasını emretmiş, fakat şehir, Ceneviz dönemindeki esas topografisini korumuştur.¹⁷⁸

Latinler, Bizans Galata’sında, gotik kulesiyle, İtalyan tarzı kiliseleri ve meydancıklarıyla tam bir İtalyan kenti kurmuşlardır. İtalyan kültürünün bir ileri mevzii olma nitelikleri Osmanlı yönetiminde de sürmüştür.¹⁷⁹

Fetihten sonra Galata Rumları, Ceneviz yerleşmesinin etrafındaki mahallelerde toplanmıştır. Dolayısıyla Rumlar Galata’da çevre bölgede ikinci sınıf bir yerleşmeye sahiplerdir. Ancak bu durum Osmanlı devri boyunca değişmiştir. Aynı şekilde Ermeni nüfusu da benzeri bir gelişme göstermiştir. Yahudiler bu dönemde çok az olup İspanya’dan yapılan göçten sonra sayıları artmıştır. Müslümanlar ise Fâtih Sultan Mehmed’in vakfiyeleriyle kurulan alt yapı sayesinde kalabalıklaşarak bir asır içinde Rumlar’ı takip eden en kalabalık grup haline gelmişlerdir. Galata’da, İspanya’dan

¹⁷⁵ İnalçık, “Galata”, **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 350.

¹⁷⁶ Daniel Goffman, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, 203-204.

¹⁷⁷ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, 364.

¹⁷⁸ Halil İnalçık, **Osmanlılar ...“Osmanlı “Frengistân”ı... , 196.**

¹⁷⁹ Goffman, 203-204.

göçen Müslümanların varlığı da bilinmektedir.¹⁸⁰ Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren Galata, imparatorluğun Avrupa'ya açılan yüzü olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalılara verdiği imtiyazlar sonrasında İstanbul'da elçilikler kurulmaya başlanmıştır. Venedik balyosu daha Fatih Sultan Mehmet zamanında gelip İstanbul'a yerleşmiştir.¹⁸¹ Ayrıca 16. yüzyılda Kasım Paşa semti imparatorluğun esas tersanesi ve donanma merkezi olunca Galata, denizcilerin ve denizcilik sanatlarının başlıca mekânı haline gelmiştir.¹⁸²

Galata'da ki Yahudi varlığını X. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Anaşehir olan Konstantinopolis'de etkinlikleri artan Yahudiler Galata'ya sürülmüşlerdir. Buna sebep olan başlıca etkenlerden biri de şehrin baskın nüfusu olan Rumların Yahudilere duymuş olduğu öfkedir.¹⁸³ Galata'ya sürülen Yahudiler farklı dönemlerde şehre gelen farklı seyyahlar tarafından Galata ve Pera'nın farklı bölgelerinde tarif edilmişlerdir. İstanbul'un fethinden önceki bu farklılığın sebebi muhtemelen Haliç'in kuzey kıyılarının tamamına Yahudilerin yayılmış olmalarıdır.¹⁸⁴ Yerleşim bölgeleriyle alakalı çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yer vereceğimiz Yahudiler, Galata'da genel itibariyle İtalyanlar gibi ticaret ile uğraşmışlardır.¹⁸⁵

2.4. Bir Diploması Merkezi Olarak Galata

Galata'nın levanten şehri hüviyetini kazanmasında yabancı elçiliklerin ve maiyetleriyle, kapitülasyonların önemli etkisi olmuştur.¹⁸⁶ XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Galata denen idarî bölge Venedik sarayı, Fransa sarayı, İngiliz elçiliği, Polonya (Lehistan) sefareti, Hollanda, İsveç elçilikleriyle ve yeni kilise ve yerleşim üniteleriyle eski surların dışına taşmıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Ortaylı, "Galata", **DİA**, 304.

¹⁸¹ Metin Ziya Köse, Yeniçağ'da Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı olarak Galata Şer'iyeye Sicilleri, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, H. Çoruh, M. Y. Ertaş, M.Z. Köse, Edit. , İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011, 155.

¹⁸² İnalçık, **Osmanlılar ... "Osmanlı "Frengistân"ı...** , 197.

¹⁸³ Kerim İlker Bulunur, **Osmanlı Galatası (1453-1600)** , Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2014, 160.

¹⁸⁴ Rozen, 6.

¹⁸⁵ Mehmet Aydın, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 14, 2002, 20.

¹⁸⁶ Eyice, "İstanbul/Galata", **İslam Ans.** , 1214/149.

¹⁸⁷ Ortaylı, "Galata", **İslam Ans.** , 304.

İtalyanlar daha en baştan, bu yabancı diyarda tüccarlarını, özellikle kölelik ve din değiştirme gibi “korkunç felaketlere” karşı korumanın gerekli olduğuna inanmışlardır. Bu inançlarını sürekli temsilciler atayarak sağlamaya çalışmışlardır. Konsolos, emin ya da balyos gibi çeşitli adlarla anılan daimi temsilcilerin görevi yalnızca kent devletlerinin uyruklarını yabancı ve belki de düşman bir diyarda yaşamının tehlikelerinden korumak değil, aynı zamanda, her şeyin eksenindeki Osmanlı Devleti’nde olan biteni derinlemesine kavrayıp, sık sık yazdıkları mektuplarda ve ülkelerine döndüklerinde *relazioni*’lerde¹⁸⁸ betimlemek olmuştur.¹⁸⁹

XVI. yüzyılda Avrupa, Osmanlı’nın attığı adımları daha önce olmadığı kadar yakından ve ayrıntılı bir biçimde incelemeye başladı. İstanbul’un yakın takibe alınarak, “Büyük Türk”ün özel hayatının bile tefrika roman şeklinde yazılıp “sınır adamları” tarafından Avrupa’ya iletiildiği bu dönemde, İstanbul-Avrupa hattında önemli roller kapalı figürlerin ortaya çıkması da kaçınılmazdı.¹⁹⁰

Osmanlı egemenliğindeki doğuda, İtalyanların deneyimleri yalnız yeni bir diplomasiin yapılandırılmasında büyük bir önem taşımakla kalmadı; aynı zamanda, İstanbul’da oturan elçiler yüzyıllar süren düşmanlık ve savaşlar sonunda oluşmuş “anlaşılmaz Doğu” ve “korkunç Türk”e ilişkin söylencelerin iç yüzünü sergilemeğe katkıda bulundular. Söylencelerin yerini, Osmanlı toplumu üstüne daha somut ve gerçekçi ayrıntılar aldı. Kısacası, Osmanlı idaresinin diğer Avrupa başkentlerinde kendi diplomatik temsilciliklerini açmaya ilgisiz kalmalarına karşın, İtalyan devletlerinin Osmanlı sistemini anlamak zorunda kalmasının yanı sıra Osmanlı toplumunun Hıristıyan yerleşmelerini ve temsilciliklerini kabul etmesi, imparatorluğun daha en baştan yeni diplomasiin tam göbeğinde yer alacağını gösterdi.¹⁹¹ Osmanlı yönetimi yabancılar hakkında geniş bir bakış açısına sahipti. Örneğin, sadece müstemem¹⁹² olanlar değil, bir görevi dolayısı ile yabancılar hizmet

¹⁸⁸ Elçilerin Venedik Senatosuna gönderdiği raporlar.

¹⁸⁹ Goffman, 220.

¹⁹⁰ Özlem Kumrular, **Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu**, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2008, 353.

¹⁹¹ Goffman, 220.

¹⁹² Eman verilen kişi anlamına gelen müstemem, Osmanlı toprakları içerisinde ticari ve ekonomik faaliyetlerde bulunan yabancı tüccarlara verilen isimdi. Bu kişileri muayyen bir süre ile oturma ve ticaret yapma izni verilirdi.

eden Venediklilere de bazı ayrıcalıklar tanımışlardı. Ticaret yapmak üzere İstanbul'da bulunan Venedikliler de haraç ve cizye gibi vergilerden muaftılar. Bunun yanında Galata'da ikâmet ederek Venedikliler'in işlerini yapan zimmîlere de balyosun girişimleri ile bazı haklar tanınmıştı.¹⁹³ Örneğin balyosların yanında istihdam edilen üçer adet tercümanlarının cizyeden muaf olduklarını ve tahrirlerin yeni baştan yazılışları esnasında vergi muafiyetlerinin isimlerinin üzerine yazılması gerektiği Divan-ı Humayun tarafından emredilmekteydi.¹⁹⁴

Gerçekten de, modern dünyanın diplomasi siteminin - daimi temsilcilikler bulundurma, bulunduğu ülkenin yasalarından muaf olma ve karşılıklılık ilkesi gibi- en temel öğelerinden bazıları formüle edilirken, Osmanlı topraklarındaki Floransa, Ceneviz ve Venedik yerleşimlerini yönetenlerin deneyimlerinden yararlanıldı.¹⁹⁵

İstanbul'da temsilcisi bulunan ülkelerin Türkler nezdindeki itibarının sağlam kalmasında ve devam ettirilmesinde elçilerin üstlendikleri görev oldukça önemliydi. XVII. yüzyıl başlarına kadar henüz diplomatik ve siyasi etkilerini tam anlamıyla kazanamayan elçilerin belki de en önemli vazifesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bahsettiği imtiyazların devamını sağlamak ve yeni ticari haklar elde etmektir.¹⁹⁶

XVIII. yüzyılın diplomatları artık sadece krallarını temsil eden veya rahiplerini koruyan memurlar değildiler. Ön planda ticaret ve tüccarın menfaati için çalışıyorlardı. Osmanlı bürokratları da ister başşehirde ister eyaletlerde olsun, yabancı tüccarlarla ve misyonerlerle oluşan bu yeni ilişki çerçevesine alışmak zorundaydılar.¹⁹⁷ Galata'daki diplomatların XVIII. yüzyıldan itibaren ticareti ve tüccarların menfaatlerini ön planda tutmalarının sebebi bize göre, merkantilist ekonomik politikaların sistemli hale gelmesi ve Avrupalı devletlerin Osmanlı ülkesini bir ham madde kaynağı olarak görmeleriydi.

¹⁹³ Metin Ziya Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, İstanbul: Giza Yayınları, 2010, 81.

¹⁹⁴ B. O. A. , M. D. , nr. 82, h. 282, 1617-1618 (1026-1027)

¹⁹⁵ Goffman, 220.

¹⁹⁶ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, 35.

¹⁹⁷ Ortaylı, "Galata", **DİA**, 305.

Sonuç olarak Galata'daki elçiler ve elçiliklerde çalışan yabancı görevliler Osmanlı Devlet yapısıyla, toplumun ekonomik ve sosyal dayanaklarını yakından gözleme şansını elde ederek, gözlemlerini yazılı olarak kendi ülkelerine iletiler. Bu izlenimler savaş meydanlarından tanıdıkları “*Barbar Türkler*” in düşündüklerinden daha az ürkütücü olduğunu gösterdi. “Barbar” yakıştırması yaptıkları bu insanların inançlarını, diğer dinlere olan saygılarını görerek İslam olgusuyla ilgili zihinlerinde bazı değişiklikler gerçekleşti. Aynı zamanda toplumun maddi ve manevi dayanaklarını öğrenerek yanı başlarında ki Müslüman-Türk düşmanları hakkında etraflıca bilgi edinmiş oldular. Ancak yine de Osmanlı, Müslüman-Türk imgesi onlar için “öteki”ni temsil etmeye devam etti.

2.5. Galata'nın Ticari Önemi

Ceneviz döneminin ana ticaret noktası günümüzdeki Yağkapanı kapısı ve iskelesi ile Balıkpazarı iskelesi arasında idi. Osmanlı döneminde de aynı niteliğini koruyan bölge ticaret gümrüğü binası, malları korumaya yarayan sur üzerindeki kuleleri, mahzenleri ile hareketli bir Akdeniz limanı niteliğindedir.¹⁹⁸

Tarihi vakıalar, Galata'nın daha fetih öncesinde ticari bakımdan önem kazanmasına yardımcı oldular. Mesela Tebriz'deki İtalyanların kılıçtan geçirilip kentten atılmasının ardından (1340-1341) sonra da 1343'te Altınordu Hanı Canibek'in Cenovalıların elindeki Kefe'yi kuşatmasıyla, Cenovalılar İran'dan ipek ikmal için artık Trabzon'dan Pera'ya veya Konstantinopolis'e uzanan yolu tercih etmeye başladılar; bu da Pera'nın ticari etkinliğini canlandırdı.¹⁹⁹

Cenovalıların Karadeniz'de kapalı bir ticaret ağı olmasına karşın, üretileni toplayıp Galata'dan Akdeniz ve Avrupa'ya ticari malların dağıtımını gerçekleştirdiklerini kaynaklar belirtmektedir.²⁰⁰ Galata, Ceneviz döneminde olduğu gibi, doğu ve batı ticaret mallarının, özellikle Avrupa yönlü kumaşlarıyla İran ipeğinin çokça mübadele

¹⁹⁸ Çöl, 689.

¹⁹⁹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, Cilt 1, Baskı 3, İstanbul: Eren Yayınları, 2009, 271.

²⁰⁰ Alain Ducellier, Michael Balard, **Konstantinopolis 1054-1261**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 129.

edildiği bir antrepo durumunda idi; bu ticaret Ceneviz, Floransa ve Venedik cumhuriyetlerinin zenginlik kaynağını oluşturuyordu.²⁰¹

1453'te Pera'nın düşmesine kadar Osmanlılar, anakent Cenova'nın zaman zaman Osmanlı karşıtı politikalar gütmesine rağmen, Cenovalılara sürekli arka çıktılar ve levanttaki Cenova kolonilerinin kendileriyle işbirliği yapmasını sağladılar. Bu yolla muazzam kazançlar elde ettikleri gibi, Cenova denizgücünü de yanlarına aldılar.²⁰²

1453'te teslim sırasında kaçışlar yüzünden Galata'da ekonomi sarsılmış, ticarethane ve depolar boş kalmıştır. 1480'e doğru Fatih'in yerinde iktisadi politikaları sayesinde İstanbul'un kalkınmasına paralel olarak Galata eskisinden daha hareketli ve zengin bir ticaret bölgesi haline gelmiştir.²⁰³ Venedikli düşmanlarına karşı her türlü üstünlük arayışındaki Fatih, Floransalıları bile Galata'ya yerleşmeye çağırarak onlara hoşgörülü ayrıcalıklar tanımıştır.²⁰⁴ Fatih, Floransalılarla iyi geçinerek Galata'daki ziyafetlerine gitme lütfunda bulunmuştur.²⁰⁵ 1463-1520 arasında Floransa ticaret firmaları çok aktiftir. 1507'de Galata'da yetmiş kadar Floransalı tüccar yaşamış ve bunların yıllık ciroları 600.000 altına ulaşmıştır. Bu tüccarlar buraya başlıca lüks Floransa yünlü kumaşları getirmiş, ham ipek almışlardır. 16. yüzyılda ise Floransalıların yerini Venedikliler doldürmüştür.²⁰⁶

Onları kısa sürede başka Avrupalılar izlemiştir; başlangıçta daha çok İtalyanlar olmakla birlikte Fransız, İngiliz ve Felemenkliler Galata'ya gelmiştir. Galata, Osmanlı yönetiminde hızla gelişerek kentin ticari işlerinin yürütüldüğü yüreği durumuna gelmiştir.²⁰⁷ Galata'nın bağlı bulunduğu İstanbul, transit bölgesi ve işlenmiş mal ihracatçısı olarak bölgeler arasında ekonomik bağlantı sağlamıştır.²⁰⁸

Osmanlı yöneticileri, ipekli lüks emtianın yabancı ülkelere ihracından hoşlanmadığı gibi, Venedik, Floransa, Cenova ve daha sonra da Fransız ipeklilerinin kapitülasyonlar çerçevesinde imparatorluğa ithalini teşvik etmiştir. Avrupa sanayileri Osmanlı

²⁰¹ İnalçık, **Osmanlılar ...**“*Osmanlı “Frengistân”ı...*” , 198.

²⁰² İnalçık, **Osmanlı İmp. Eko-sos tar...** , 243.

²⁰³ İnalçık, “Galata”, **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 353.

²⁰⁴ Goffman, 204.

²⁰⁵ İnalçık, **Osm. İmp. Klasik Çağ**, 141.

²⁰⁶ İnalçık, “Galata”, **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 350.

²⁰⁷ Goffman, 204.

²⁰⁸ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, 151.

ürünlerini önce taklit edinceye ve sonra geçinceye kadar, Osmanlı ipekli, pamuklu ve sofları Avrupa'ya Osmanlı ihracatının oldukça önemli bir bölümünü oluşturmuştur.²⁰⁹

Müslüman tüccarlar Avrupa'ya sof, ince pamuklular ve ipekli kumaş ihracıyla uğraşırđı. 18. yüzyılda Batı'dan başlıca; kumaş, şeker, kahve, boya ithal ediliyor buna karşılık, yün, balmumu, deri ihraç ediliyordu.²¹⁰ Galata aynı zamanda zeytinyağı ve şarap gibi Ege mallarının başlıca antreposu idi.²¹¹ 17. yüzyılda İngilizlerin Doğu Akdeniz'de en önemli ticaret merkezi olan İstanbul, Londra yünlülere için geniş bir pazardı. Hollandalılar ise ürünlerinin üstünlüğü ile Osmanlı pazarında kendilerini 1650'lerde kabul ettirmişlerdi. Onlar da başlıca kumaş, baharat ve ayarı düşük gümüş para ithal ediyorlardı.²¹²

Galata'da ki ticaretin büyük bölümü gayrimüslimlerin, levantenlerin tekelindeydi. 18. yüzyılda kumaş ticareti, Rum ve Yahudilerin, sarraflık Yahudi ve Ermenilerin elinde idi. Türkler gıda maddeleri ticaretiyle uğraşırđı. İthalatın %70' ini Avrupa kumaşları oluşturmaktaydı. İthal mallarını alıp dağıtmada Rumlar başta geliyordu.²¹³ Çok sayıda yabancı tüccarın ziyareti nedeniyle Galata Hıristıyanlarının evlerini pansiyon verdikleri ve bunun karlı bir ticaret haline geldiğı de bilinmektedir.²¹⁴ Osmanlı yönetimi açısından yabancı tüccar toplulukları, birer *millet* veya *taife*, yani belirli bir temsilci veya konsolosa bağılı olarak örgütlenmiş özerk birer grup veya topluluk durumundaydı.²¹⁵

Galata'nın 17. yüzyılda, Kanuni'nin Fransızlara tanıdığı kapitülasyonlara bağılı olarak, Akdeniz'deki liman kentleri arasında en önemlilerinden biri haline geldiğı bilinmektedir. Bu sebeptendir ki bu yüzyılda çok sayıda Fransız tüccar Galata limanını Marsilya'dan daha güvenli bularak, işlerinin büyük kısmını bu bölgeye nakletmişlerdir.²¹⁶ 17. yüzyılda nüfusun yüzde 40'ı gayrimüslim idi ve Avrupalıların

²⁰⁹ İnalçık, **Osmanlı İmp. Eko-Sos tar.** , 88.

²¹⁰ İnalçık, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 353.

²¹¹ Halil İnalçık, **Osmanlılar ..."Osmanlı "Frengistân"ı...** , 197.

²¹² Dökmeci-Çıracı, 22.

²¹³ İnalçık, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 353.

²¹⁴ Eyice, "Galata" **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 349.

²¹⁵ İnalçık, **Osmanlı İmp. Eko-sos tar.** , 239.

²¹⁶ Akın, 85.

oturmak için izin aldıkları Galata uluslararası bir ticaret merkezi olarak gelişmiştir.²¹⁷ Galata'nın ticari anlamda bu denli gelişmesinin tek sebebi tabiki yukarıdaki örnekte olduğu gibi sadece dış sebepler değil aynı zamanda İstanbul'un ticaret yollarının mihveri olma özelliği de dâhildir. İstanbul'un bu özelliğini Kanuni devrinde şehre gelen İspanyol seyyah şu şekilde açıklar: “Doğudan batıya kadar yeryüzünde, eski adı Bizans olan İstanbul kadar uygun bir yere kondurulmuş bir şehir yoktur; gereken şeyleri getirtebilmek için bir sıkıntıya uğramaz, yeter ki o şey, dünyanın herhangi bir tarafında bulunsun...”²¹⁸

17. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'da bazı kentler büyürken Venedik ve Cenova gerilemiştir. Bunun sonucu olarak, Akdeniz kentleri ilk çağdan beri ellerinde tuttıkları ekonomik ve sosyal üstünlüğü yitirmişler, ekonomik açıdan önemli bir durumda iken kenara itilmişlerdir. Bu yüzyılda, Galata'da Ceneviz ve Venediklilerden başka yabancılar da vardır: İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar gibi.²¹⁹

Avrupalı milletlere mensup tüccarların, Osmanlı topraklarında ticaret kumpanyaları kurarak ticaret yaptıkları dönemin birinci el kaynakları olan şer'iyeye sicillerine yansımıştır. Aşağıdaki iki örnekte ticaretin ana unsuru durumundaki ilişkilerine dair örnekler mevcuttur. 17 Nisan 1700 tarihli kadı siciline göre Galata'da Cami Kebir mahallesinde ikamet eden bir İngiliz Tüccar, üst düzey bir taşra bürokratı olan Halep muhassılına 2500 guruş kredi vermiştir. Muhassıl parayı alarak seksen bir gün sonra, bu tüccarın Halep'teki ortağına parayı ödeyeceğine dair söz vermiştir.²²⁰ Yine aynı muhassıl aynı gün içerisinde bir başka İngiliz tüccardan 2750 guruş daha kredi alıp mahkemede belirlenen tarihte borcunu ödeyeceğine söz vermiştir.²²¹

Evliya Çelebi'nin Galata'nın ticari kalbi olan çarşısıyla ilgili verdiği bilgiler ise şu şekildedir: “Üç bin seksen adet dükkân vardır. Sekiz çarşısı, yağ pazarı ve attarları vardır. On iki kubbeli, kurşun örtülü bedesteni vardır ki; içinde çok mal bulunur. Bedestenin demirden bir kapısı vardır. Dükkân sahiplerinin çoğu Rum ve Frenktir.”²²²

²¹⁷ İnalçık, **Osm. İmp. Klasik Çağ**, 150.

²¹⁸ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Cilt 12, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1979, 172.

²¹⁹ Dökmeci- Çıracı, 60.

²²⁰ G. Ş. S. , nr. 178, v.9, h. 6. 17 Nisan 1700 (27 Şevval 1111)

²²¹ G. Ş. S. , nr. 178, v.10, h.1 17 Nisan 1700 (27 Şevval 1111)

²²² Evliya Çelebi, 300.

Bu tariftten de anlaşılabilceği üzere Galata semti birçok Osmanlı kentinden daha zengin bir ticari hayata sahiptir.

2.6. Galata'da Nüfus

Özellikle, İspanya'dan kaçan Arapların Galata'ya yerleştirilmesiyle Galata nüfus yoğunluğunun aşırı bir boyuta ulaşması ve “*Güçlü Türk Ordusu*”nun verdiği güvence ile surların anlamını yitirmiş olması, nüfusun surların dışına taşmasına sebep olmuştur. İlk önce elçilikler ve buna bağlı olarak elçilik görevlileriyle maiyetleri surların dışındaki alana yerleşmeye başlamıştır. Devamında ise Avrupalı tüccarlarla birlikte zengin yerli halkın surların dışına taşınması bu bölgede kendine özgü bir yerleşmenin oluşmasına yol açmıştır.²²³

Galata'da önemli oranda Avrupalılar yaşamaktadır. Bunların içinde asırlardan beri, hatta Bizans devrinden beri buralarda oturan aileler mevcuttur. Çoğunluğu İtalyan asıllıdır. Rum, Ermeni hatta Yahudilerle kız alıp vererek çok karışmışlardır. Meşhur “levantenler” işte bunlardır. Türkçe de bilirler. Fakat daha çok Fransızca ve İtalyanca konuşurlar.²²⁴ Ancak bu semtte kilise, okul gibi resmi kurumların yapım ve onarımı, hatta yeni konut yapımları özel izne bağlanmıştır. Fatih'ten başlayarak bu semtlerde, ya da yakın çevresinde Müslüman mahalleleri oluşturulmasına dikkat edilmiş, böylece gayrimüslimler bir anlamda denetim altına alınmışlardır.²²⁵ Galata, İstanbul'da Hıristıyan Avrupalıların ve kültürlerinin temsil edildiği bir uç yerleşim olarak ünlenmiştir.²²⁶

Aralık 1455 (Muharrem 860) tahririyle Galata'nın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki yeni fizikî düzeni de sağlanmıştır. Buradaki ahali vergi tesbiti için sayılarak hâne sayıları kaydedilmiştir. Buna göre, tesbit edilen on üç mahallede daha çok Cenevizli Hıristıyanlar varken 1460'lardan itibaren Floransalılar da buraya yerleşip giderek nüfuz kazandılar. Galata Cenevizlileri ise Kırım'da Kefe ve Ege'de Sakız adası ile teması ve ticari ilişkiyi devam ettiren grup oldular. 1455 tahririne göre İtalyanlar

²²³ Dökmeci-Çıracı, 11.

²²⁴ Öztuna, 201.

²²⁵ Robert Mantran, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 16, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 20.

²²⁶ Goffman, 160.

emlâkin % 60'ına, Rumlar % 35'ine sahiptiler. Emlâk sahibi olarak kayıtlı iki Ermeni vardır. Yahudi ev sahibi ise hiç yoktur. İnalıcık, Kırım'daki Kefe'nin Galata ile nüfus yapısındaki benzerliği ve özellikle Cenevizli nüfusun iki şehir arasında devamlı kayması üzerinde önemle durmaktadır. Yahudiler ise buraya çok daha sonraki dönemlerde yerleşmeye başlamışlardır.²²⁷

Galata Osmanlı yönetiminde hızla gelişmiş ve arkasını yasladığı Pera sırtlarının bağ ve bahçelerine doğru ağır ağır yayılarak, Avrupalı elçileri, maiyetlerini ve çevrelerini İtalyan havasındaki ortamına çekiyordu.²²⁸ Perşembepazarı bölgesinde zengin işadamları, özellikle Cenevizliler oturuyor, şehrin doğu kesiminde fakir göçmen mahallelerinde Rumlar ve Ermeniler yerleşmiş bulunuyordu.²²⁹ Osmanlıların başka devletlere kapitülasyonlar vermekteki amacı ne denli ticari görünürse görünsün, bu düzenleme aynı zamanda yabancı diplomatlarının ve kültürlerin Osmanlı dünyasına yerleşmesine hizmet ediyordu. Galata, imparatorluğun yalnızca ticari yüreği değildi; aynı zamanda, Batı Avrupa tarzındaki mimari yapıları, kiliseleri, *lingua franca*'sı²³⁰ve elçileriyle, 1453 yılından önce bile Doğu Akdeniz'de bir Latin uç yerleşimi olarak biliniyordu.²³¹

Galata'da Türk nüfusunun yerleşmesi yarım yüzyıllık bir zaman almıştır. Türk yerleşmesi şehrin تنها batı kesitinde yoğun olmuştur. İlk beş-on yıl içinde ilk yerleşenler arasında denizci azepleri, kaptanlar, Galata kulesi çevresinde kulede görev yapan yeniçeriler tespit edilmiştir. Askeri sınıf dışında ilk yerleşen Türkler arasında Ankara'dan bir sof tüccarı, bir kürk tüccarı, bir hamamcı, demirci ve bir nakkaş bulunmaktadır. Galata hızla Türkleşmiştir. 1481 tarihli vakfiyede, 13 İtalyan, 8 Rum ve 6 Ermeni mahallesine karşı Türklerin yerleştiği mahallelerin sayısı 20 yi bulmuştur. 1478 tarihli kadı Muhyiddin'in yaptığı Galata sayımı sonucu şudur:

²²⁷ Ortaylı, "Galata", *DİA*, 303.

²²⁸ Goffman, 204.

²²⁹ Halil İnalıcık, "Galata", "*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 350.

²³⁰ *Lingua Franca*: Farklı dil ve lehçeler konuşan Akdeniz halklarının ve topluluklarının kendi aralarında iletişim kurmak için kullandıkları ortak denizci dili.

²³¹ Goffman, 217.

Hane	
592	Rum Ortodoks
535	Müslüman
332	Latin (Efrenciyan, yani Katolik Avrupalı nüfus)
62	Ermeni

Böylece daha 1478’de nüfusun yüzde 49,80’i Müslüman, kalanı gayrimüslimdir. Müslüman mahallelerinde Hıristiyanların yerleşmesine izin verilmemiştir. Fakat Pazar bölgesinde ve esnaf birliklerinde tüccar ve esnaf, hangi dinden olursa olsun, bir arada çalışmışlardır.²³² Kozmopolit nüfusu ve yaşam tarzıyla Pera, gerçekte Avrupa’nın Osmanlı İmparatorluğu ile ticaretinin en önemli liman kenti olmuştur. Zamanla buraya yerleşen Avrupa sefaretları ve tüccarı, kentin kozmopolit ve Avrupalı karakterini daha da pekiştirmiştir. Böylece Galata, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ticari olduğu kadar kültürler arası etkileşiminde belli başlı odaklarından biri olmuştur.²³³

2.8. Galata’da Sosyal Ve İdari Yapı

Bir ticaret merkezi olan Galata’da han ve kervansaraylarda ihmal edilmemiştir. Ayrıca, çok kalabalık bir gemici nüfusunun devamlı olarak kaynaştığı bu yerde, en fazla vakıf geliri temin edebilecek kurum olarak çok sayıda hamam yaptırılmış, hatta odun yetmediği için yeni hamam inşası yasak edilmiştir. XVI. asırda mevcut olan bu hamamların Galata’nın Hıristiyan nüfusunun yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmış olması dikkat çekicidir.²³⁴

Evliya Çelebi ise kendi döneminde Galata mütemekkinleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “Galata’da on sekiz Müslüman mahallesi, yetmiş Rum mahallesi²³⁵, üç Frenk mahallesi, bir Yahudi mahallesi ve iki de Ermeni mahallesi vardır. Murad Han devrinde yapılan nüfus sayımına göre buralarda iki yüz bin kâfir ve altmış bin Müslüman oturmaktadır. Yetmiş kadar kilisesi vardır. Bunlardan biri Fransa’nın (Erganon) kilisesidir. Rumların da birçok manastır ve şifa evleri vardır. Ermenilerin

²³² İnalçık, **Osmanlılar ...**“Osmanlı “Frenjistân”ı... , 196-197.

²³³ İnalçık, **Osmanlı İmp. Eko-sos. tar.** , 331.

²³⁴ Eyice, “İstanbul/Galata” **İslam Ans.** , 1214/152.

²³⁵ Yetmiş Rum Mahallesi olduğu bilgisi büyük ihtimalle abartılıdır ancak yine de bu sayı Rum mahallelerinin çokluğunu anlamamız açısından göz ardı edilemez.

*üç kiliseleri, Yahudilerin ise iki sinagogları vardır.*²³⁶ Arada geçen süre içinde Rum mahallelerindeki artış dikkat çekicidir. 15. yüzyılın son çeyreğinde diğer azınlık semtleri içinde en kalabalığı olan Galata nüfusunun, İstanbul'un onda birini oluşturduğu görülmektedir.²³⁷

Onaltıncı yüzyılda Galata'nın Kasımpaşa semti, 123 kızağıyla donanma sanayinin merkezi haline gelmiştir. Galata'nın kalifiye usta ve işçileri çoğunlukla Hıristiyan, buna karşılık tayfa ve cenkçiler Müslümandır.²³⁸ Yine aynı yüzyılın son çeyreğinde Uluğ Beg'in *Zic*'ini²³⁹ düzeltmek amacıyla kurulmuş olan Rasathane, o dönemde İslam dünyasının tek rasathanesidir. Bu rasathaneyi sultanın baş astronomu Takıyyüddîn Mehmet kurmuş ve gözlemlerinin doğruluğunu arttırmak için bir takım yeni aletler yapmıştır.²⁴⁰

Türk-İslam nüfusu, başlıca kürkçü, bakırcı, abacı, ekmekçi gibi esnaftan ve Kasımpaşa'da kurulan tersane dolayısıyla denizcilerden oluşmaktadır. Bu döneme ait Türk-İslam mahalleleri, Kaptan Bali Reis, İskandil Kasım Reis, Kemal Reis, Azepler, Bereketzade, Okçu Musa, Ankaralı, Abdi Fakih, Şehsüvar, Hacı Aver adlarını taşımaktadır. Bunun yanında Deli Mihal (kalafatçılar reisi), Domeniko (Frenk kuyumcu), Manuel ve Urgancılar (meyhaneci) mahalleleri Galata'nın karışık etnik yapısını yansıtmaktadır.²⁴¹

²³⁶ Evliya Çelebi, 299.

²³⁷ Akın, 2.

²³⁸ İnalçık, **Osmanlı İmp. Eko-sos. tarihi**, 136.

²³⁹ Uluğ Bey, Astronomi sahasında yazılmış en eski kitap olan Batlamyus (85-165)'un *Almagest* adlı eserinin ve Meraga Rasathanesinde yapılan *zic*'in (yıldız kataloğu, almanak) hatalı olduğunu görerek düzeltmek istemiş ve bunun için Semerkand'ın kuzeyinde bulunan *Kühek tepesi* üzerine 1420-21 senesinde çok büyük ve mükemmel bir rasathane inşa ettirmiştir. İslâm dünyasının birçok yerinden ünlü matematikçi ve astronomları da Semerkand'a davet etti. Bunların başında Bursa'dan giden Kadızade Rumî (1337-1430), Gıyaseddin Cemşit el-Kâşî (ö. 1429) gelmektedir. Daha sonra ise Uluğ Bey'in "*ferzend-i ercümend'im*" diye iltifat ettiği Ali Kuşçu (ö. 1474) bu çalışmalara dahil olmuştur. Uluğ Bey Semerkand Rasathanesi'nde yüz kadar seçkin ilim adamı ile birlikte çalışarak, daha önce kurulan rasathanelerde kullanılan aletleri imal ettirdi ve bunların yanında yeni ve çok mükemmel bazı gözlem aletleri de icad etti. Uluğ Bey ve arkadaşları bu rasathanede otuz sene sürekli çalışarak *Zic Cedid-i Sultanî-Zic-i Gürganî* adıyla bilinen meşhur *zici* hazırladılar.

²⁴⁰ İnalçık, **Osm. İmp. Klasik Çağ...**, 187.

²⁴¹ İnalçık, "Galata", **Dünden Bugüne İstanbul Ans.**, 352.

Galata yalnız ticaret bakımından değil, yaşayış bakımından da İstanbul'un Avrupa'ya açılan penceresi olmuştur.²⁴² Bu durumu Daniel Goffman şu şekilde betimlemiştir: “Galata'nın dibindeki rıhtımda karaya çıkıp yokuş yukarı tırmanan bir kişi aniden kendini Hıristiyan Avrupa'nın diplomatik, ticari ve dini temsilcilerinin yoğun olduğu bir dünyada bulurdu.”²⁴³

Galata'nın renkli hayatını zihnimizde canlandırabilmemiz için başka bir örnekte 1700'lü yılların başında Galata da ikâmet eden İngiltere elçisinin eşi Lady Mary Montagu'nun İngiltere'deki yakınlarına yazdığı mektuplardan verebiliriz: “Pera'da her dil konuşuluyor: Türkçe, Rumca, İbranice, Ermenice, Arapça, Farsça, Rusça, Slavca, Ulahça, Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İtalyanca, Macarca... Bu yetmezmiş gibi, evimde bu dillerden onu birden konuşuluyor. Seyislerim Arap, uşaklarım Fransız, İngiliz ve Alman; dadım ermeni, oda hizmetçilerim Rus, daha bir yarım düzine kadar hizmetkârım Rum; kâhyam İtalyan, yeniçerilerim Türk olduğu için sürekli bir curcunayla yaşıyorum. Bu curcunanın buranın yerlileri üzerinde olağanüstü bir etkisi var; dillerin tümünü aynı anda kapıyorlar; fakat hiçbirini okuyup ya da yazmaya yetecek kadar bilmiyorlar.”²⁴⁴

Galata'nın kozmopolit nüfus yapısına zamanla iki yeni eleman, Floransalılar ve Endülüslü Araplar eklendi. Osmanlı idaresi güvenlik düşüncesiyle Galata'da Müslüman nüfusu arttırmayı düşünüyordu. 1533'ten sonra Barbaros Hayreddin Paşa, Magripli denizcileri ve Endülüs'ten sığınmacı Arapları Galata'da yerleştirmekte idi. Endülüslerin kitle halinde gelip yerleşmesi ise 1610 yılında olmuştu. Endülüsler, giysileri, şekerleme, helva ve şerbetleri ile Galata'nın kozmopolit havasına yeni bir renk katmışlardı.²⁴⁵

Galata'ya hukuki ve idari anlamda baktığımızda ise, bu devirde İstanbul şehri, İstanbul ve bilâd-ı selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar) olarak idarî-adlî bölgelere ayrılmıştır.

²⁴² İnalçık, **Osmanlılar ...**“Osmanlı “Frengistân”ı... , 197.

²⁴³ Goffman, 77.

²⁴⁴ Goffman, 200. , Lady Mary Wortley Montagu, *The Turkish Embassy Letters*, Anita Desai'nin giriş yazısı ile, Malcolm Jack (drl.) , Londra 1933, 122.

²⁴⁵ İnalçık, “Galata”, **Dünden Bugüne İstanbul Ans.** , 350-352.

Galata, mevleviyet pâyeli kadılar tarafından idare edilmiştir.²⁴⁶ İstanbul'un üç kadılığında biri olan Galata Kadılığı, 44 nahiye ve 300 kadar köyü içine kapsamaktadır. Bu kaza dairesi, Tophane'den başlayarak Boğaziçi'nin Rumeli yakası kasaba ve köylerini, beri tarafta Kasımpaşa; Hasköy ve Piripaşa'yı, kuzey tarafta ise Beyoğlu'nu içeriyordu. Marmara Denizi tarafında, Marmara Adası, Erdek, Mudanya ve Bandırma bölgeleri de Galata kadısına bağlı naiplerle idare olunmuştur.²⁴⁷ Galata'nın hukuki idaresi 500 akçelik bir kadı elindedir. Emniyet ve asayiş ise "kapudanpaşa" idaresine verilmiştir.²⁴⁸

XVI-XVIII. yüzyıllarda Galata sakinleri ve yabancı misyonlar arasında bir uyum problemi de söz konusudur. Meselâ İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in İstanbul'daki ilk elçisi Edward Barton'un Tophane'de kiraladığı evde uygunsuz insanları topladığı ve âlemler tertiplemediği gerekçesiyle mahalle ahalisi burayı basıp sefiri de hükümete şikâyet etmiş ve buradan attırmıştır.²⁴⁹

Tabî ki bu tip huzursuzluklar sadece Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında her daim bir çekişme olduğu şeklinde genel bir kaniya varmak yanıltıcı olacaktır. Çünkü sosyal yaşamın olduğu her yerde huzursuzluklar çıkabilmektedir.

Müslümanların burada yaşayan gayrimüslimlerden ve alışkanlıklarından duydukları rahatsızlığa güzel bir örneği Evliya Çelebi yine seyahatnamesinde şöyle belirtir: "*Deniz kenarında Ortahisar'daki iki yüz dükkânda harâbâthane ve meyhaneler bulunur. Her birinde beşer, altışar yüz dinsiz içki içip hanende²⁵⁰(şarkıcı) ve sâzendelerle²⁵¹(çalgıcı) bir hay huy ederler ki, dille tarif etmek imkânsızdır. Çünkü meyve içkilerin en iyisi buralarda bulunur. Adem canı, ruh gıdası, kuş sütü bunların*

²⁴⁶ İlber Ortaylı, "Galata", *DİA* , 304.

²⁴⁷ İnalçık, "Galata", *Dünden Bugüne İstanbul Ans.* , 352.

²⁴⁸ Eyice, "Galata", *Dünden Bugüne İslam Ans.* , 1214/147.

²⁴⁹ İlber Ortaylı, "Galata", *DİA* , 305.

²⁵⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. , 2000, 325.

²⁵¹ Devellioğlu, 923.

*hepsi Galata'da bulunabilir şeylerdendir. Fakat mubtecel şerbeti sofular için çok lezzetlidir.*²⁵²

Limanı ve bölgedeki yabancıların yoğunluğu, tarih boyunca Galata'da, İstanbul'un başka yerlerinde olmayan, çok sayıda meyhanenin bulunmasına neden olmuştur.²⁵³ Galata, İstanbul'un diğer semtlerine göre daha kozmopolit hüviyettir. Evliya Çelebi, “*Galata demek, meyhane demektir*” der ve günün yirmi dört saatinde iki yüz meyhanenin açık olduğunu yazar.²⁵⁴

²⁵² Evliya Çelebi, 300.

²⁵³ Akın, 84.

²⁵⁴ Yılmaz Öztuna, 211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GALATA YAHUDİLERİ: İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT (1600-1625)

3.1. Galata Yahudileri Ve İdari Hayat

3.1.1. Osmanlı İdaresinin Yahudilere Bakışı Ve Haklar

İslâm hukukuna göre halkı gayrimüslim olan bir belde fethedilince bu belde yaşayanlarla “zimmî akdi” adı verilen bir anlaşma yapılırdı. Bu anlaşmayı kabul eden gayrimüslimlere ise *zimmî* denilirdi. Antlaşmayla hakları taahhüt altına alınmış olan gayrimüslimler, Müslümanlar gibi tebaadan sayılır ve devletin kendilerine tanıdığı haklardan faydalanırlardı. İlk örneklerine Hz. Peygamber döneminde rastladığımız zimmî akdine göre Müslüman yöneticiler, cizye ödemeyi kabul eden gayrimüslimlerin can ve mal güvenliklerini sağlamak zorundalardı.²⁵⁵

Osmanlı toplumu, İstanbul’un fethiyle beraber “millet sistemi” adı verilen sistem etrafında şekillenmiştir. Milletlere daha doğrusu etnik bir kavram olmaktan ziyade inanç esasını merkeze alan zümrelere tanınan bazı hürriyetler doğrultusunda, özel hukuk (evlenme, boşanma, veraset vs.) alanında kişiye, hangi dine mensupsa o dinin hukukuna göre meseleyi çözebilme hürriyeti tanınmıştır. Devletin egemenlik vasfına ters düşeceği bir durum olması sebebiyle Osmanlı şer’i hukukundan tam olarak bağımsız kalınması düşünülemese de gayrimüslimler özel hukuk işlerinde kendi dini liderlerinin gölgesi altında meselelerini çözme hakkına sahiptiler.²⁵⁶ Osmanlı

²⁵⁵ Ali İhsan Karataş, Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 25, 2006, 268.

²⁵⁶ Ahmet Yaman, Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt 51, Sayı 2, 2015, 13.

idarecileri cemaat liderleri tespit ettikten sonra belirli haklar tanıyarak bu cemaatleri daha rahat kontrol altında tutmayı amaçlamışlardır.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki; cizye ödemeyi kabul eden gayrimüslimlerin Müslümanlarla tam bir eşitliğe kavuştuğunu iddia etmek doğru olmaz. Elbette aralarında bazı ayrımlar vardır. Ancak bu ayrımlar Avrupa'da olduğu gibi ötekileştirici, temel hak ve hürriyetlerini yok sayan nitelikte değildir. İslam hukuku gayrimüslim bile olsa kişiyi muhatap almış ve hukuki ehliyet anlamında büyük sınırlamalar getirmemiştir. Getirilen sınırlamalarda Müslümanlara hakaret ve rahatsız etmemek, Müslümanların üstünlüklerini gölgeleyen tavır ve davranışlar sergilememek esastır. Bu sınırlamalara örnek olarak kılık-kıyafetlerdeki farklılıklar, evlerinin rengi ve yüksekliği, silah taşıma izinlerinin olmaması, binek hayvanlarını kullanamama, yüksek sesle ayinler yapamama, cami çevresinde mülk alamama, şarap ve meyhanelerle ilgili kısıtlamalar verilebilir.²⁵⁷

Yahudilerle ilgili zimmet hukukunun ilk uygulamalarına Orhan Bey döneminde rastlanmıştır. Orhan Bey 1326 yılında Bursa'yı aldığıında, Bizans tekfurlarının aşağıladığı Yahudi toplumuyla karşılaşmıştır. Orhan Gazi fetihten sonra Yahudilere, günümüzde Etz ha-Hayyim (Hayat Ağacı) sinagogu olarak bilinen mabedi yapma izni vermiş, baş hahamlarını Yahudilere idareci olarak görevlendirerek davalarını görebilecekleri bir hoşgörü ortamı sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Yahudiler, "Osmanlı millet sistemi" içinde Rum ve Ermenilerden sonra, üçüncü milleti teşkil etmişlerdir.²⁵⁸ İstanbul'un fethinden sonra Yahudilere hahambaşı olarak Moşe Kapsali tayin edilerek kendisine Yahudi cemaatini idare etme yetkisi verilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından Yahudilere verilen hakların genişliği dünyanın her tarafında baskı ve zulüm gören Yahudilerin Osmanlı topraklarına göç etmelerine sebep olmuştur.²⁵⁹ Özellikle 15. yüzyılın sonlarına doğru İspanya'dan Osmanlı'ya göç eden Yahudilerin II. Bayezid tarafından kabul edilmesinde dini, sosyal ve siyasi yönler bulunmakla

²⁵⁷ M. Macit Kenanoğlu, İslam Hukuku ve Birarada Yaşam- Osmanlı İstanbul'u ve Gayrimüslimler-, İstanbul Tecrübesi, **Dinsel ve Kültrel Farklılıkların Birarada Yaşaması: İstanbul Tecrübesi**, Mehmed Fatih Arslan ve Muhammed Veysel Bilici (drl.), İstanbul: Pelikan Basım, 2010, 159.

²⁵⁸ Yaman, 17.

²⁵⁹ Karataş, 270.

beraber, Yahudilerin ticaret ehli olmaları ve bu marifetleriyle devletin ekonomik hayatını canlandırmaları hususlarının da etkisi vardır.²⁶⁰

Daha önce belirttiğimiz gibi gayrimüslimlere özel işleriyle ilgili kendi cemaat liderlerine başvurma hakkı tanınmış olması bu tebaanın, özel işlerinin tamamında cemaat liderlerine başvurdukları anlamına gelmemektedir. Ortaçağ'da, Yahudilerin kendi aralarındaki davaların başka cemaatin mahkemesine götürülmesine çok sert karşı çıkılmış, cemaat önderlerince hiçbir zaman doğru bir davranış olarak karşılanmamıştır. Ancak Yahudiler her dönem İslam mahkemelerine müracaatlarına devam etmişlerdir.²⁶¹ Şer'iyeye sicilleri incelendiğinde Yahudilerin kendi özel işlerinde de sıklıkla şer'î mahkemelere müracaat ettiklerine şahit olunmaktadır. Buna örnek gösterebileceğimiz bir hüccette Yahudiler kendi aralarında babalarından kalan miras paylaşımıyla ilgili şer'î mahkemeye başvurarak mirasın taksim edilmesini talep etmişlerdir. Galata'da Beşiktaş'a bağlı Kuruçeşme köyünde müteveffa Kemal adlı Yahudinin Haym, İsak, Devid, Mosi adlarında dört oğlu vardır. Bu oğullarından Devid ve Mosi ölmüştür. Devid'in vasisi Avraham adındaki oğludur. Mosi'nin vasisi olan oğlunun adı ise Yahuda'dır. Haym, İsak, Avraham ve Yahuda mahkemeye gelerek Kemal'den kalan iki adet mülkün paylaşımının yapılmasını istemişlerdir. Mahkeme bunun üzerine Mevlana Mustafa Efendi ile hassa mimarlarından Üstad Ali Bey'i görevlendirmiştir. Ayrıntılı bir şekilde tarif edilen mülklerin bulunduğu yere gidilerek ölçümleri yapılmış ve varisler arasında paylaştırılmıştır. Mülkün komşuları arasında başka Yahudiler de mevcuttur. Kemal'in iki oğlu ve iki torunu arasında taksimat mahkeme tarafından yapılarak kayda geçirilmiştir.²⁶² En az üç nesildir Osmanlı topraklarında yaşadıklarını anladığımız bu Yahudiler İstanbul'da mülk sahibi olarak, gerekli taksimatın yapılması için şer'î mahkemeye müracaat etmişlerdir.

İslâm Hukukuna göre gayrimüslimler Hicaz bölgesi dışında ülkenin her yerinde yerleşme, taşınma ve konut edinme hakkına sahiptirler. Gayrimüslimlerin Osmanlı'da 1581 tarihinde bir fermanla sadece Eyüp Sultan türbesi etrafında yerleşmeleri

²⁶⁰ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, 59.

²⁶¹ Nuh Arslantaş, **İslam Toplumunda Yahudiler**, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, 181.

²⁶² Galata Şer'iyeye Sicilleri (bundan sonra G. Ş. S.), nr. 49, v. 80a/ h. 1, 27 Zilhicce 1028 (5 Aralık 1619)

yasaklanmıştır. Bu bölgenin dışında bazı kısıtlamalar olduysa da genel olarak gayrimüslimlerin ev ve arazi alım-satımlarına bir engel yoktur.²⁶³

Türk-İslam devletlerinde tebanın “arzuhal” hakkı en doğal bir hak olarak Osmanlılar’da yaygın şekilde kullanılmıştır. Birincil kaynaklardan, Türk-İslâm devletlerinde Müslüman veya gayrimüslim tebaanın şikâyet veya isteklerini ister ferdi ister topluca, yazılı veya sözlü olarak arzuhal şeklinde ilettikleri bilinmektedir. Arşivlerde bulunan binlerce arzuhal örneği Osmanlılar’da bu hakkın en baştan beri kullanıldığını göstermektedir.²⁶⁴ Mukataa sahibi iki Yahudinin bu haktan faydalandıkları bir örneği şu şekildedir: Sicillerdeki resmi bir yazışmada gümrük mukataasını ellerinde bulunduran Yako ve Mosi adlı Yahudiler devlet idarecilerine arzuhal gönderirler. Şikâyetin konusu bazı Hıristiyanların “dellaliye” vergisi vermeye yanaşmamalarıdır. Padişah ise İstanbul, Galata ve Eyüp kadılarına gönderdiği fermanla bütün Hıristiyanlardan bu verginin toplanmasını emreder.²⁶⁵

Borçlar ve ticaret hukuku anlamında gayrimüslimler aleyhinde bir kısıtlama söz konusu değildir. Gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde sözleşme yapma ve ticari faaliyette bulunma hakları vardır.²⁶⁶ Hatta bu borçların tahsilinde kişi ölse bile, alacak varislere intikal ederdi. Mesela buna dair bir örnekte Edirne cemaatine mensup ve müteveffa Salamon adındaki Yahudinin oğlu ve varisi olan Baroh ile Galata’ya bağlı Karaköy Mahallesi sakinlerinden yine müteveffa Mavroy adındaki zimmînin varisleri zevcesi Seltane, oğlu Dimitli ve Yakomo ile kızı Aleksandıra arasındaki dava bu durumu gözler önüne sermektedir. Vefat eden Salamon’un kendilerinden kırk beş bin altı yüz akçe alacağı olduğunu ancak bu borca karşılık yirmi bin akçe ödenerek alacaklının feragat etmesiyle ilgilidir.²⁶⁷ Bir diğer davada ise vefat eden İsak adındaki Yahudinin bülüğa ermemiş kızı Liya’ya, ağabeyi Yahuda mahkeme

²⁶³ Nevzat Erkan, XVIII. Yüzyılda Şer’iyye Sicillerine Göre Üsküdar’da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1700-1712), **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007 Bildiriler**, Cilt 1, İstanbul: 2008, 122.

²⁶⁴ Mehmet İpşirli, “Arzuhal”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: 1991, 447.

²⁶⁵ Erkan, 122.

²⁶⁶ Belkıs Konan, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 64, Sayı 1, 2015, 178.

²⁶⁷ G. Ş. S. , nr. 40, v. 28b/ h.1, 24 Muharrem 1025 (12 Şubat 1616)

tarafından vasi tayin edilmiştir.²⁶⁸ Liya'nın hem vasisi hem de ağabeyi olan Yahuda, Yorgi adındaki zimmîden vefat eden babasının altı bin beş yüz akçe alacağı olduğunu söyler. Bu alacağını kardeşi ve kendisi adına Yorgi'den talep eder. Avraham ve Felomenahim adındaki Yahudiler de İsak'ın Yorgi'den alacağı olduğuna şahitlik etmişlerdi.²⁶⁹

İslam hukukunun Yahudilere tanıdığı olduğu bir diğer hak ise, Yahudilerin İslam mahkemelerine kendilerinin vekil tayin etmiş olduğu kişiler aracılığıyla da müracaat edebilmeleridir. Müracaat eden kişiler hür, köle, erkek, kadın veya başka bir dine mensup olabilmektedir.²⁷⁰ Bu konu ile ilgili bir örnek ise, Portakal (Portekiz) cemaatinden İsak adındaki Yahudi tacirin vekili olan Mordahay adındaki Yahudi, müvekkili İsak'ın, Flandre elçisi Kornolito'ya²⁷¹ çeşitli emtialar sattığını, bu alışveriş neticesinde almış bin akçe hakkı olduğunu ve bu alacağını Kornolito'nun vekili Andarya'dan eksiksiz teslim aldığını beyan etmesiyle ilgilidir.²⁷²

Özellikle, kişisel haklar açısından Osmanlı yönetimi gayrimüslim vatandaşlarını, Müslüman vatandaşlarından ayırt etmemiştir.²⁷³ Birçok hüccette Yahudilerin de kadılar tarafından haklı bulunduğunu, davacı ya da davalı olan Müslümanın duruma göre davadan men edildiğini, ceza verildiğini tespit edebiliyoruz. Bu minvalde vereceğimiz örnek incelenmeye değerdir. Merhum Şeyh Ferhad Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Bey, Galata'ya bağlı Arnavudköyü'nden Yahudi Salamon'u dava etmiştir. Mehmed Bey'in iddiasına göre Salamon, vakfın eski mütevellisi Rüstem Bey zamanında vakıf malından seksen bin akçe kredi almış, bunun otuz bin akçesini ödemiş ancak elli bin akçelik borcu ödememiştir. Salamon savunmasında borcun tamamını ödediğini hatta Mehmed Bey'in bu rakamı daha önce kendisinden yine istediğini söylemiştir. Mehmed Bey'in bu talebi üzerine Mahmud Paşa Mahkemesi'nde Rüstem Bey'in de hazır bulunduğu duruşmada Ali Bey ve Emin Bey'in şahadetleriyle borcu ödediğini ispatladıktan sonra Mehmed Bey'in bu davadan

²⁶⁸ G. Ş. S. , nr. 34, v. 9/h. 3, 1016 (1607)

²⁶⁹ G. Ş. S. , nr. 34, v. 9/h. 4, 1016 (1607)

²⁷⁰ Arslantaş, 185.

²⁷¹ Cornelis Haga, İlk Hollanda Elçisi

²⁷² G. Ş. S. , nr. 36, v. 164/ h. 5, 6 Şaban 1023 (11 Eylül 1614)

²⁷³ Konan, 180.

men edildiğini beyan etmiştir. Durum tekrar Mehmed Bey'e sorulduğunda ise Mehmed Bey, kendisinin o mahkemede hazır bulunmadığını iddia etmiştir. Mahkeme bu sefer şahitleri çağırmıştır. Onlar da Mehmed Bey'in önceki mahkemede hazır bulunduğunu beyan etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme Mehmed Bey'i davadan men etmiştir.²⁷⁴ Yine buna benzer bir örnekte, çukacı kethüdası Hacı Kasım, Mosi adındaki Yahudi kethüdayı üzerlerine düşen vergiyi vermekte inat ettikleri ve teslim etmedikleri sebebiyle şikâyet etmiştir. Durum Mosi'ye sorulduğunda; Mosi bahsedilen vergiden muaf olduklarına dair emri şerif olduğunu söyleyerek savunmasını yapmıştır. Mahkeme, çukacı kethüdası Hacı Kasım'ı, Mosi'nin aleyhine bulunduğu talepten men etmiştir.²⁷⁵ Verdiğimiz ilk örnekte de görüleceği üzere gayrimüslimler, Müslümanlar ile olan davalarında ancak Müslüman şahitler getirirlerse şahitlerin beyanları kabul görmüştür. Salomon'da bu davada Ali ve Emin adında iki Müslümanı kendisine şahit göstererek haklılığını ispatlamıştır. Taraflardan birinin Müslüman olduğu duruşmalara gayrimüslimler kendi dindaşlarından şahit getiremezlerdi, getirselers bile mahkeme tarafından kabul edilmemiştir.

3.1.2. Osmanlı Hukuk Sistemi ve Galata Yahudileri

Osmanlı hukuku iki kısımdan oluşurdu. İlki doğrudan Kur'an, sünnet, icma ve kıyası referans alan ve fıkıh kitaplarında bulunan kanunlardır ki, bu kanunlara şer'î hükümler denilirdi.²⁷⁶ İkincisi ise şeriatın, özellikle devlet hukuku alanında ayrıntılı hükümler vermemesi ve içtihat kapısının kapandığının kabul edilmesi, Türk idarecilerinin kanun koyma geleneği ile harmanlanınca, zengin bir hukuk sahası oluşmuştur ki buna "örfi hukuk" denilmekteydi.²⁷⁷ İşlenen suçların çeşidine göre verilen cezaların kaynağı ve ağırlığı değişmekteydi.

Elimizdeki kayıtlara göre Yahudilerin incelediğimiz tarihler arasında, fazlaca suça dâhil olmadıklarını görüyoruz. Bununla beraber adli meseleler ile ilgili muhataplardan en az birinin Yahudi olduğunu gösteren bazı kayıtlar da mevcuttur.

²⁷⁴ G. Ş. S. , nr. 41, v. 28a/ h. 5, 25 Muharrem 1026 (2 Şubat 1617)

²⁷⁵ G. Ş. S. , nr. 36, v. 43/ h. 5, 15 Zilhicce 1022 (26 Ocak 1614)

²⁷⁶ Ömer Düzbakar, İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16-18. Yüzyıllarda Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 12, Sayı 2, 2008, 83.

²⁷⁷ Yasemin Baba, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Hüküm ve Sonuçları, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 71, Sayı 1, 2013, 92.

Fransız tüccar Corco, Karka isimli bir Yahudiye dericilerden yapağı ve deri alması için 260.000 akçe verdi. Karka paranın bir kısmıyla deri alarak Kasımpaşa'da bir mahzene koydu. Ancak daha sonra derilerin kaybolduğunu iddia ederek mahkemeye başvurdu. Şahidi olan dericilerin dinlenmesini istedi. Mahkeme Hasan, Hüseyin ve Mehmed adlarındaki dericileri dinledi. Dericiler Karka'nın kendilerinden deri alarak Kasımpaşa'da bir mahzene koyduğunu ancak bu derileri kimin parasıyla aldığını bilmediklerini söylediler.²⁷⁸ Kendi alışverişine bir Yahudiyi vekil kılan müstemmen Corco, hakkını arayarak kaybolan mallarının bulunması için çabalamıştır. Söz konusu derilerin, saklanan mahzenden nasıl kaybolduğuyla ilgili yeterli bilgi yoktur. Ancak yüklü miktarda derinin ortadan kaybolması, tahmin edileceği üzere kolay bir iş değildir. Bu hüccette herhangi bir cezai yaptırım uygulanmamıştır.

3.1.2.1. Hırsızlık

İslam hukukunda ispatlanan hırsızlık suçunun bedenî ve malî olmak üzere iki hükmü vardır. Bedenî yaptırım hırsızın elinin kesilmesidir. Malî yaptırım ise çalınan şeyin iadesi ya da zararın karşılanmasıdır.²⁷⁹ Bu minvalde malın iadesi ve tazminat ödenmesiyle ilgili iki örneği inceleyelim. Tophane Firuz Ağa Mahallesi'nden Ahmed b. Abdullah, Galata'da Cihangir Mahallesi sakinlerinden İsak adlı Yahudiyi hırsızlık konusu ile ilgili dava etmiştir. Ahmed b. Abdullah, bir sene önce evine hırsız girerek, üç kumaş yastık, üç tülbent, üç gömlek, iki kilim ve Handan b. Abdullah'a ait kendisinde bulunan beş bin akçenin çalındığını belirtmiş ve çalınan eşyalardan biri olan kilimin, İsak'ın elinde bulunduğunu belirterek davasının görülmesini istemiştir. İsak cevabında kilimi satın aldığını beyan etmiş, bunun üzerine Ahmed'in şahitleri, söz konusu kilimin Ahmed'e ait olduğuna şahadet etmişlerdir. Böylelikle kilim sahibine teslim edilmiştir.²⁸⁰ Ancak diğer mallara ne olduğu ve kilimi satan hakkında ne karar verildiği kayıtlı değildir.

²⁷⁸ G. Ş. S. , nr. 41, v. 41b/ h. 1, 26 Muharrem 1026 (3 Şubat 1617)

²⁷⁹ Ali Bardakoğlu: "Hırsızlık", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 17, İstanbul, 1998, 390.

²⁸⁰ G. Ş. S. , nr. 36, v. 83/ h. 5, 15 Rebiülevvel 1023 (25 Nisan 1614)

Hırsızlık olayı ile ilgili bir diğerkayıtta ise Galata'daki çukacı esnafından İsak veled-i Mosi adındaki Yahudi, Dimo veled-i Yorgi üzerine açtığı davada; gece vakti mahzeninin açılarak kırk bin akçe ile bazı eşyalarının çalındığını bildirmiştir. Çalınan eşyaların bir kısmının Dimo veled-i Yorgi üzerinde çıkması üzerine bu malları talep etmiş ve aralarında münakaşa çıkmıştır. Daha sonra Dimo'nun beş bin akçe ödemesi suretiyle sulh olmuşlardır.²⁸¹ Bu hüccetten de anlaşılacağı üzere mağdurun zararının bir kısmı tazmin edilmiştir.

Çalışmamızla alakalı incelediğimiz belgelerde hırsızlıkla itham edilen kişilere iade ve tazmin dışında verilen cezalar belirtilmemiştir. Kayda geçirilen olayların, aynı suçun tekrar işlenmemesi konusunda suçluya bir uyarı mahiyetinde olduğu varsayımı yapılabilir. Elbette az sayıdaki kayıtlara bakarak, Galata'da hırsızlık olayları hakkında genel bir yorum yapmak doğru değildir. Ancak çalıntı malların kendisine ait olduğunu ispatlayan tarafların, üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin mağduriyetlerinin giderilmesi esas alınmıştır.

Osmanlı kaynaklarında, suçu ispatlanan sanıklara idam, hapis, para cezası, kürek mahkûmluğu ve sürgün gibi cezaların uygulandığı görülmektedir. Uygulanan ceza türleri döneme ve suçun derecesine göre değişiklik göstermektedir.²⁸² Kanunnamelerde hırsızlık suçu, genellikle para cezası ile karşılanmıştır.²⁸³

3.1.2.2. Darp

Galata mahkeme kayıtlarında Yahudilerin müdahil olduğu bazı darp davalarıyla ilgili kayıtlar mevcuttur. Mesela Salamon adındaki Yahudinin iddiasına göre, Hızır adındaki Müslüman, Salamon'un evine izinsiz girerek Marune adındaki, kendi gibi Yahudi olan karısını dövmüş ve bundan dolayı karısının karnındaki bebeğin helak olduğunu belirterek davacı olmuştur. İddiasını ispatlamak için mahkemeden üç gün süre alan Salamon, üç gün sonunda bu iddiayı ispatlamaktan aciz olduğunu belirterek davayı geri çektiğini mahkemeye beyan etmiştir.²⁸⁴ Salamon'un iddiası eğer doğru ise bunu

²⁸¹ G. Ş. S. , nr. 42, v. 78a/ h. 2, 15 Recep 1026 (19 Temmuz 1617)

²⁸² Düzbakar, 85.

²⁸³ Baba, 102.

²⁸⁴ G. Ş. S. , nr. 25, v. 20/ h. 2, 28 Rebiülevvel 1013 (24 Ağustos 1604)

ispatlayamaması muhtemelen şahit bulamayışından ileri gelmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Salamon ile Hızır daha önce tanışıklardır. Eğer söz konusu iddia iftiradan başka bir şey değilse hangi sebeple böyle bir ithamda bulunduğuyla ilgili kayıtlarda ipucu bulunmamaktadır.

Diğer bir belgede ise Galata Alaca Mescid Mahallesi sakinlerinden Yakop, kardeşi Mentuş adındaki Yahudinin çeşme önünde darp edilmesi sebebiyle öldüğünü belirterek davacı olmuştur. Mahkeme olayla ilgili tahkikat yapmak üzere olay mahalline memur görevlendirmiş, görevlendirilen memur mahalleye giderek araştırma yapmış neticesinde Mentuş'in sağ kaşının üzerine vurularak öldürüldüğünü ancak katilinin bulunamadığı kayıtlara geçilmiştir.²⁸⁵

Bir diğer kayıtta Sultan, Galata Kadısına gönderdiği emr-i şerifte, hamr emniyeti yapan Franko'nun kardeşi Manol adındaki Yahudi ve ortaklarının, Fransa Elçisi'nin sakalını yolarak yumruk attığından, evini basarak sandık ve eşyalarını kırmak suretiyle iki cariyesine fenalık ettiklerinden bahsetmiştir. Sultan, Elçi'nin arzuhal göndererek şikâyetçi olduğunu, konsolosa ve maiyetindekilere ilişilmemesi hususunda emri olmasına rağmen Manol'un bu işe girişmesinden razı olmadığını ifade etmiştir. Kadının hemen konuyla ilgilenmesini, tahkikat yaparak, yağmalanan malların geri alınmasını, zararın karşılatılmasını emretmiştir. Ayrıca tekrarının yaşanmaması konusunda tedbir almasını ve gelişmelerden kendini etraflı bir şekilde haberdar etmesini tembihlemiştir.²⁸⁶

Elimizdeki kayıttan öyle anlaşılıyor ki Franko'nun kardeşi Manol büyük bir cesarete sahiptir. Eğer elçinin iddiası doğru ise böyle bir işe cesaret etmek için bu tip kanunsuzlukları alışkanlık haline getirmiş olmaları gerekir. Bir sonraki hüccetten anlaşılacağı üzere Franko'nun sicili hayli kabarıktır. Elçiye yapılan saldırıyla Sultanın bizzat kendisinin ilgilenecek takip etmesi dikkat çekicidir. Aynı kişilerle ilgili olarak Sultan, Galata ve Üsküdar kadılarına yolladığı başka bir emri şerifte, hamr emniyeti Franko ve şeriklerinin beş bin beş yüz kefare tarafından arzuhal gönderilmek suretiyle şikâyet edildiklerini söylemiştir. Şikâyetin nedeni ise Franko'nun, reayaya düşen

²⁸⁵ G. Ş. S. , nr. 34, v. 35a/ h.1, 7 Şevval 1016 (25 Ocak 1608)

²⁸⁶ G. Ş. S. , nr. 25, v. 166/ h. 1, 25 Cemaziyelahir 1013 (18 Kasım 1604)

vergiden fazlasını istemesi ile ilgilidir. Franko'nun ortaklarıyla beraber reayaya musallat olmasının önüne geçilmesi ve cümle reayanın bir kişi tarafından rencide edilerek ezdirilmemesi tembihinde bulunmuştur. Franko'nun fazladan topladığı vergilerin hiçbirinin hazineye aktarılmadığını, kendilerine teslim edilmediğini belirtmiştir. Ayrıca zulme uğrayan reayanın işlerine devam etmeleri için, vergi ödemelerinde yüzer akçe indirimine gidilmesini emretmiştir.²⁸⁷

Daha önce belirttiğimiz gibi, Fransa Elçisi'ni darp eden Manol'un kardeşi Franko ve ortakları gayri nizami davranışları alışkanlık haline getirmiş ve reayaya musallat olmuşlardır. Yine davacılar zimmî, davalılar ise Yahudi kardeşlerle onların ortaklarıdır. Yahudi kardeşler anlaşıldığı kadarıyla ortaklarıyla beraber hareket ederek huzursuzluk çıkarmakta, düzeni bozmaktadırlar. Muhtemelen Franko'nun istismar ettiği vazifesi kendisinden alınacak ve otorite tekrar sağlanacaktır. Ancak, yine de mültezimlik yapan, yani devlet işleriyle ilgili yeteri kadar bilgiye sahip, devlet otoritesiyle iç içe insanların bu tip gayri hukuki işlere cesaret ile tevessül ediyor olmaları düşündürücüdür. Sultanın gayrimüslim bile olsa tebasının haklarını gözeterek adaleti tesis etme gayreti de dikkat çekicidir.

İslam Hukukuna göre ceza olarak kısas veya diyet gereken suçlar da mevcuttur. Bu suçlar kasten yaralama, sakat kalmasına sebep olma ve öldürme olaylarıdır. Kısas, suçlunun verdiği zarar kadar ceza verilmesidir. Diyet ise, cinayet sebebiyle mağdura veya varislerine tazminat olarak ödenmesi gereken maldır. Yaralama sebebiyle kısas cezası uygulanmayan yerlerde verilmesi gereken diyete de "erş" denir.²⁸⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki asayişin sağlanması hususunda Osmanlı Devleti toplum yapısı içerisinde mahalle hayatı çok önemlidir. Osmanlı idaresinde en önemli konu güvenliğin sağlanmasıdır. Bu anlamda alınan önlemlerden en ehemmiyetlisi mahalle halkının birbirine kefil olmalarıdır. Mahallede suç işlenir ve suçu işleyen bulunamazsa bütün mahallenin suçlu sayılması²⁸⁹ sebebiyle mahalle hayatında iç kontrol daha sağlıklı işlemektedir.

²⁸⁷ G. Ş. S. , nr. 27, v. 88b/ h. 1, 20 Muharrem 1014 (7 Haziran 1605)

²⁸⁸ Rıfat Uslu, İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 37, 2015, 1060.

²⁸⁹ Düzbakar, 92.

Darp, yaralama, öldürme hadiselerinde mahkeme ivedilikle mahallede tahkikat yapmak üzere memurlar görevlendirirdi. Görevlendirilen bu kişiler olay mahallindeki vatandaşları ve mahalleliyi dinleyerek soruşturmayı yürütürdü. Bu anlamda mahallelinin ifadeleri, soruşturulan kişiyle alakalı kanaat oluşmasında hayati derecede önemliydi. Bununla ilgili bazı örneklere bakmak gerekmedir. Mesela Galata'ya bağlı Lonca Mahallesi'nde, özü bulunan Babaka adındaki Yahudi kadının evine Muslihiddin Efendi ifade almak üzere memur olarak görevlendirilmiştir. Babaka adındaki Yahudi kadın ifadesinde, gebe olduğunu söylemiştir. Dava gününden bir gün önce Venedik tüccarlarından Baskalin adındaki zımmînin mülküne gelerek kendisini darp ettiğini, bu esnada merdivenden düştüğünü, karnındaki bebekte herhangi bir hareketlilik olmadığını²⁹⁰ iddia etmiştir. Baskalin'den şikâyetçi olmuş ve davayı takip etmek üzere Avraham adındaki Yahudiye vekâlet vermiştir.²⁹¹

Yine benzer bir hadisede ise Mehmed bin Abdullah adında bir kişi mahkemeye gelerek, Avraham adındaki Yahudiden şikâyetçi olmuştur. Mehmed'in iddiasına göre Avraham dava gününden on gün önce sabah namazı vaktinde izinsiz bir şekilde evlerinin bahçesine girerek Mehmed'in gebe eşi Ayşe'yi korkutmak suretiyle çocuğunu düşürmüştür. Kadı, mahalleye olayı teftiş için Davud Efendi'yi yollamıştır. Durum Mehmed'in zevcesi Ayşe'ye sorulmuştur. Ayşe, eşinin iddialarının doğru olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda ahaliden olan Hacı Kadın, Fatma ve Nasuh adındaki kadınlar da Ayşe'nin hamile olduğuna ve çocuğunu düşürdüğüne şahitlik etmişlerdir.²⁹²

İstanbul'daki Galata semtinde Yahudilerin yanı sıra diğer gayrimüslim unsurlar da yaşamaktadır. Dolayısıyla incelediğimiz dönemde bu bölgede meyhanelerin bulunduğu ve buralarda içki ve özellikle de şarap satıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti bunu bir denetim altına almış ve izinsiz olarak meyhane açılmasına ruhsat vermemiştir. Ayrıca hamr eminleri vasıtasıyla bu gibi yerlerden vergi de alınmıştır. Bunun aksi istikamette hareket edenlere özellikle vergi vermemek için izinsiz olarak meyhane açanlara izin verilmemiştir. İzinsiz meyhanelerin denetimleriyle ilgili

²⁹⁰ (...batınımında olan sabi muzdarib olub sukut üzeredir...)

²⁹¹ G. Ş. S. , nr. 45, v. 2b/ h. 3, 1027-1028 (1618)

²⁹² G. Ş. S. , nr. 36, v. 5/ h. 5, 22 Ramazan 1022 (5 Kasım 1613) Bu hüccetin devamı eksik olduğundan davanın nasıl sonuçlandığı belli değildir.

verebileceğimiz bir örnekte, Yakomo adlı Yahudi denetime gelen görevliler ile münakaşa çıkarmış ve meyhanesi kapatılmıştır.²⁹³ Yine aynı tarihte izinsiz olarak meyhane açan Yahudi Yasef'in meyhanesi de kapatılmıştır.²⁹⁴

3.2. Ekonomik Hayat

1600-1625 tarihleri arasında Galata sicillerinde Yahudilerle ilgili yer alan kayıtlardan, bu dönem Galata'sının oldukça canlı bir ticari hayata sahip olduğunu tespit etmek mümkün olmaktadır. Bu döneme ait borç tahsili, taksitlendirme ve alacak-verecek davaları bunun açık bir göstergesidir. Yahudilerin ekonomik hayatına ve girişimlerine işaret eden dava kayıtlardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

3.2.1. Yahudilerin Ticaret ve Borç İlişkileri

3.2.1.1. Ticaret

Tarih boyunca göç etmeye mecbur kalan Yahudiler, sürekli yer değiştirme ihtimallerinin bulunması sebebiyle, altın ve para gibi taşınabilir şeylere önem vererek ticaret alanındaki yetenek ve uzmanlıklarını arttırmışlardır.²⁹⁵

Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelmeden önce de bankerlik, sarraflık gibi kazançlı ve parayla iç içe olan mesleklerle uğraştıkları bilinmektedir. Osmanlı topraklarına gelen Yahudilerin çoğu, zanaatlarının yanında belirli bir sermayeye sahiplerdi. Aynı zamanda birçok dil biliyorlardı. Farklı ülkelerde akrabaları yahut tanıdıkları vardı.²⁹⁶ Bu özellikleri onların uluslararası ticaret kabiliyetlerini de arttırmakta idi.

Hüseyin adındaki bir tüccar, Yahudi Devid'e kantarı iki yüz akçe olan “şap”tan sekiz yüz kantar teslim etmiştir. Bu ticareti sebebiyle toplamda yüz altmış bin akçe alacağını seksen bin akçesini tahsil etmiştir. Geri kalan seksen bin akçelik şapın

²⁹³ G. Ş. S. , nr. 25, v. 34/ h. 5, 20 Rebiulahir 1013 (15 Eylül 1604)

²⁹⁴ G. Ş. S. , nr. 25, v. 35/ h. 3, 20 Rebiulahir 1013 (15 Eylül 1604)

²⁹⁵ Esther Benbassa- Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, Ayşe Atasay (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, 144.

²⁹⁶ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret**, 61.

tasarrufunu Devid'e bırakmış ve Devid'de bir zerre hakkı kalmadığını beyan etmiştir.²⁹⁷

Başka bir hüccette Şeyh Mehmed Efendi'ye vekil olan Yahudi Mosi, müvekkilinden cam ve şişe satın almak için kırk bir bin akçe borç almıştır. Bu miktar ile sekiz sandık şişe ve cam alarak, bu metaların nakli ve teslimi için kardeşi Yahudi Yakob'u vekil kılmıştır.²⁹⁸

Başka bir hüccete göre Yahudi İslan, zîmmi Corci ile mahkemede bazı metaların alışverişi hususunda anlaşmışlardır. Buna göre İslan, Corci'ye verilmek üzere Corci'nin vekili Fisru'ya yetmiş beş kantar penbe (pamuk) teslim etmiştir. Karşılığında Corci'den dokuz sanduk, ...(silik çıkmış), altı sandık tahta camı almıştır.²⁹⁹

3.2.1.2. Ticari Anlaşmazlıklar

Galata'da oturan fesci esnafından İlya adındaki Yahudi, İsan adlı bir zimmîyi dava etmiştir. Davasında dirhemini sekiz buçuk akçeye yüz altmış çeki yaldızlı gümüş aldığını belirtmiş, ancak kendisine gösterilen malla verilen malın aynı olmadığını bundan dolayı zarar ettiğini ileri sürerek zararının karşılanmasını istemiştir. İsan kendisine gösterdiği malın aynısını verdiğini belirterek, bunun doğru olmadığını ispatlamıştır.³⁰⁰

Diğer bir hüccette ise, Galata çukacı esnafından David, Mosi ve Haron adlı Yahudilere açtığı davada; çuka parasından bir kısmını alamadığını ifade etmiştir. Görülen davada borçluların kırk beş bin altı yüz otuz beş akçe daha borçları bulunduğu karara bağlanmıştır.³⁰¹

İlginç bir dava ise farklı iddiaların olduğu bir vaka ile ilgilidir. Saray görevlilerinden Hacı Mehmed Ağa, Senyora cemaatinden Devid adındaki Yahudiyi dava etmiştir.

²⁹⁷ G. Ş. S. , nr. 36, v. 165/ h. 2, 6 Şaban 1023 (11 Eylül 1614)

²⁹⁸ G. Ş. S. , nr. 38, v. 89/ h. 1, 16 Safer 1024 (17 Mart 1615)

²⁹⁹ G. Ş. S. , nr. 41, v. 2b/ h. 3, 25 Şevval 1016 (12 Şubat 1618)

³⁰⁰ G. Ş. S. , nr. 25, v. 18/ h. 5, 25 Rebiulevvel 1013 (21 Ağustos 1604)

³⁰¹ G. Ş. S. , nr. 36, v. 109/ h. 1, 2 Cemaziyelevvel 1023 (10 Haziran 1614)

Hacı Mehmed Ağa'nın iddiasına göre Devid'e üç yüz on altı vukiyye meta emanet etmiştir. Ancak hala geri alamamıştır. Durum Devid'e sorulduğunda, Devid, Recep Ağa adında biri ile Mehmed Ağa'dan üç yüz on altı vukiyye meta teslim aldıklarını ancak bunların emanet olmadığını beyan etmiştir. Devid'in savunmasına göre Recep Ağa ile tasarrufunda ortak oldukları Safiye Sultan Vakfı'na ait bir at değirmeni, iki habbaz fırını, bir mahzeni, bir tavukçu dükkânının tamamını vakıf mütevellisinin marifetiyle üç buçuk sene önce Hacı Mehmed Ağa'ya kiralamışlardır.³⁰²

Bir diğer davada ise Gaşir adındaki zimmî tacir, Moslu ve Salamon adlarında çukacılık yapan iki Yahudi kardeşi şikâyet etmiştir. Gaşir teslim alması gereken kumaşları alamadığı iddiasında bulunmuştur. Yahudi kardeşler ise kendileriyle ilgili bir sorun olmadığını çukacı kethüdası Resul Ağa'nın satışa izin vermediğini beyan etmişlerdir.³⁰³

Bir diğer hüccette ise, Yuşa adındaki Yahudi, Antilyon adında başka bir Yahudi'den davacı olmuştur. Yuşa, Antilyon'a elmas, yakut işlemeli bir eşya emanet ettiğini ancak geri alamadığını iddia etmiştir. Antilyon ise savunmasında Yuşa'dan tarif edildiği gibi bir metayı bey etmek üzere teslim aldığını ancak bey edemediğini söylemiştir.³⁰⁴

Galata'ya bağlı Lonca Mahallesi'nden Yahudi Mosi, efrençi tüccarlarından müstemmen Simon'u dava etmiştir. Mosi'nin iddiasına göre dört ay önce her tanesi yüz beşer akçe olmak üzere yüz yirmi kıt'a karasığır derilerini Simon'a on iki bin beş yüz altmış akçeye satmıştır. Ancak hala hakkı olan on iki bin beş yüz akçeyi alamadığı için mahkemeye başvurmuştur. Simon ise bahsi geçen derileri Mosi ile ortağı Yakob adlı Yahudiden aldığını bu sebeple Mosi'nin paranın tamamını istemeye hakkı olmadığını ancak ücretin yarısını talep edebileceğini söylemiştir.³⁰⁵ Başka bir hüccette ise Simon, bahsi geçen meblağı Mosi'nin kardeşine teslim ettiğini ve kendisinde alacağı kalmadığını beyan etmiştir.³⁰⁶

³⁰² G. Ş. S. , nr. 38, v. 24/ h. 3, 22 Şevval 1024 (14 Kasım 1615)

³⁰³ G. Ş. S. , nr. 36, v. 53/ h. 3, 26 Zilhicce 1022 (6 Şubat 1614)

³⁰⁴ G. Ş. S. , nr. 40, v. 39b/ h. 1, 13 Safer 1025 (2 Mart 1616)

³⁰⁵ G. Ş. S. , nr. 49, v. 18b/ h. 3, 1028-1029 (1619)

³⁰⁶ G. Ş. S. , nr. 49, v. 20b/ h. 4, 12 Ramazan 1028(23 Ağustos 1619)

3.2.1.3. Borçlanma (Karz)

Tüccarların ticari finansman sağlarken en çok başvurdukları yol “borçlanma”dır. Kayıtlarda “karz” olarak geçen borçlanma, bir kişinin başka bir kişiye tüketmesi üzere verdiği, ardından benzeri olarak kendisine tekrar geri dönen mal olarak ifade edilmiştir.³⁰⁷ Hücetlerde borçların hangi sebeple verildiği yazılmamıştır. Ancak; büyük miktarda ve uzun vadede verilen borçlar muhtemelen borçlu için bir sermaye niteliğindedir.

Tüccarlar nakdi yahut piyasadan borçla aldıkları mal ile ticaret yapmaktaydılar. Borcun ödenmesi için bir zaman belirleniyordu. Bu zaman muhtemelen aldıkları borç ile yaptıkları ticareti tamamlayarak geri dönüş için harcayacakları zamanın toplamıydı. Vadelendirme işleminde bazen borcun bir bölümü peşin alınırken kalan kısmı ileri bir tarihe bırakılıyordu.³⁰⁸ Mesela, Küçük Selanik cemaatinden Avraham adındaki Yahudi, Dimitri adındaki zimmîye elli bin dört yüz akçe borç vermiş, daha sonra otuz iki bin akçesini teslim almıştır. Geri kalan on sekiz bin dört yüz akçesini üç yıl tamamına dek taksitlendirmiştir.³⁰⁹

Sicillerde borçların hangi amaç için kullanılacağı belirtilmemiştir. Taraflar mahkemede borcun miktarını, ödeme zamanını, rehin varsa onları ve kefilleri kaydettirmiştir.³¹⁰ Galata’ya bağlı Kapudağı Kasabası Meyhaniye Köyü’nde sakin olan eden Matyo adındaki zimmî, Selanik cemaatinden İlya adındaki Yahudiden on bir bin akçe borç almıştır. Bin akçesini aylık geri kalan kısmı ise peşin olarak ödeyeceğine dair taahhütte bulunmuştur.³¹¹

Borçlanma sözleşmesi, tarafların arasında sözlü olarak gerçekleştirilebileceği gibi mahkemeye müracaat ederek orada da kayıt altına alınabilirdi. Birbirini uzun yıllardır tanıyan insanlar genelde bu işi sözlü yapar ancak daha büyük ticari faaliyetleri olan tüccarlar ise mahkemeyi kullanırlardı.³¹² Mesela Sadi adındaki Yahudi, Müslüman

³⁰⁷ Bulunur, 271.

³⁰⁸ Bulunur, 273.

³⁰⁹ G. Ş. S. , nr. 36, v. 111/ h. 3, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

³¹⁰ Bulunur, 272.

³¹¹ G. Ş. S. , nr. 49, v. 68b/ h. 2, 6 Zilhicce 1028 (14 Kasım 1619)

³¹² Bulunur, 272.

kardeşler Nimetullah ve Mehmed Çelebilere borcu olduğunu ifade etmiştir. Yahudi Sadi, Müslüman kardeşlere olan borcunu vadelenirmiş ve mahkeme durumu kayda geçirmiştir.³¹³ Başka bir davada ise Con adında bir zimmî, Abraham adındaki Yahudinin kendisine balık bahasından üç bin üç yüz elli akçe borcu olduğunu söylemiştir. Abraham da bu borcu sözlü beyanıyla kabul etmiştir.³¹⁴

Osmanlı'da gayrimüslimler, Müslümanlara yasaklanmış olan şarap, domuz gibi mallar haricinde onlarla her türlü borç ilişkisine girer, ticari şirketler dahi kurabilirlerdi.³¹⁵ Borçlanma ilişkisine örnek olarak, Ali ve Mehmed Bey adındaki sipahiler, Yahuda ve Yakob adındaki Yahudi kardeşlerden borç almışlardır. Bu borca birkaç zimmî de kefil olmuştur.³¹⁶ Görüldüğü üzere devlet görevlisi olan askerler bile Yahudilerle alacak-verecek ilişkisi kurmuştur. Yine Galata ahalisinden Avraham adındaki Yahudi, İbrahim Çelebi'de sekiz yüz akçe hakkı olduğunu iddia etmiştir. Durum İbrahim Çelebi'ye sorulmuş ve İbrahim Çelebi'de bu borcun varlığını tasdik etmiştir.³¹⁷

Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki borç ilişkisi tek yönlü değildir. Müslümanların da davacı ve alacaklı olduğu hüccetler vardır. Şeyh Ferhad Mahallesi sakinlerinden, müteveffa Lütfullah Çavuş adındaki Müslümanın varisi ve oğlu Sadullah, Mosi adındaki Yahudiyi dava etmiştir. Sadullah'ın iddiasına göre Mosi'nin, babası Lütfullah Çavuş'a çuka bahasından seksen altı bin iki yüz akçe borcu olduğunu, babasının vefat ettikten sonra bu alacağın yarısı olan kırk üç bin yüz akçenin kendisine intikal ettiğini, dolayısıyla Mosi'nin bu borcu ödemesini talep etmiştir.³¹⁸

Diğer bir dava ise, Tophane Kasabası Molla Çelebi Mahallesi'nde sakin Rabine adındaki Yahudi kadın ve Osman Çavuş'la ilgilidir. Rabine'nin müteveffa David adındaki oğlunun Osman Çavuş'a üç yüz bin akçe borcu vardır. Rabine bu borcun altmış bin akçesini ödemiş geri kalan iki yüz kırk bin akçesini ödeyeceğini taahhüt

³¹³ G. Ş. S. , nr. 34, v. 5b/ h. 4, 15 Şaban 1016 (5 Aralık 1607)

³¹⁴ G. Ş. S. , nr. 40, v. 20a/ h. 4, 15 Muharrem 1025 (3 Şubat 1616)

³¹⁵ Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, Ankara, 17.

³¹⁶ G. Ş. S. , nr. 38, v. 76/ h. 4, 17 Muharrem 1024 (16 Şubat 1615)

³¹⁷ G. Ş. S. , nr. 42, v. 75a/ h. 4, 15 Recep 1026 (19 Temmuz 1617)

³¹⁸ G. Ş. S. , nr. 42, v. 47b/ h. 3, 7 Cemaziyelahir 1026 (12 Haziran 1617)

etmiştir.³¹⁹ Aynı Yahudi kadın ölen oğlunun Osman Çavuş'a üç bin yedi yüz sikke filori borcu daha olduğunu, bin seksen filori ödeme yaptığını, iki bin yedi yüz sikke borcu kaldığını beyan etmiştir. Bu borca karşılık Rabine, mülkünün bir kısmını takas etmiş ve borcunu bin beş yüz sikke filoriye düşürmüştür.³²⁰

3.2.1.4. Borç Tahsili

Gayrimüslimler kendi aralarında yaptıkları ahit ve sözleşmelerde İslam Hukuku'na tabi değillerdir. Ancak doğan anlaşmazlıklarda kadıya müracaat etme hakları bulunmaktaydı.³²¹ Bir alacak-verecek davasında Mosi adındaki Yahudi, Karaşu Reis adlı Yahudiye üç bin dört yüz akçe borç verdiğini belirterek dava etmiş; görülen davada Karaşu Reis'in bu parayı ödemesine hükmedilmiştir.³²² Bir diğer davada ise Yahudi taifesinden Behya, Yasef adlı Yahudiyi alacağını vermediği için dava etmiştir. Görülen davada otuz altı bin akçe olan borçtan otuz üç bin akçesinin ödendiği, geriye kalan üç bin akçenin de ödenmesi gerektiği karara bağlanmıştır.³²³

Diğer bir hüccette ise, Avraham adlı bir Yahudi, Dimitri'yi alacaklarını vermediği için dava etmiştir. Borcun tutarı olan elli bin dört yüz akçenin Dimitri tarafından ödenmesi karara bağlanmıştır. Dimitri, Avraham'a on yedi bin akçe borcu karşılığında deniz kenarındaki mülkünü devretmiştir.³²⁴

Sakız Adası'ndan Salamon adındaki Yahudi ise hemşehrisi Dimitri adındaki zimmîyi dava etmiştir. Salamon'un iddiasına göre kardeşi ve ortağı olan Arslan ile beraber Dimitri'ye otuz iki bin akçe borç vermişler ancak Salamon kendi hakkı olan on altı bin akçeyi alamamıştır. Dimitri ise savunmasında otuz iki bin akçeyi Arslan'dan aldığını ve yine ona teslim ettiğini söylemiştir.³²⁵

³¹⁹ G. Ş. S. , nr. 51, v. 40a/ h. 2, 25 Rebiulevvel 1031 (7 Şubat 1622)

³²⁰ G. Ş. S. , nr. 51, v. 54a/ h. 1, 25 Rebiulevvel 1031 (7 Şubat 1622)

³²¹ Bozkurt, 17.

³²² G. Ş. S. , nr. 36, v. 46/ h. 6, 24 Zilhicce 1022 (4 Şubat 1614)

³²³ G. Ş. S. , nr. 38, v. 50/ h. 2, 25 Şevval 1023 (28 Kasım 1614)

³²⁴ G. Ş. S. , nr. 36, v. 107/ h. 3, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

³²⁵ G. Ş. S. , nr. 45, v. 61a/ h. 3, 1027-1028 (1618)

Başka bir davada, Yahuda adındaki Yahudi, Pereşkova adındaki zimmîden davacı olmuştur. Yahuda'nın iddiasına göre Pereşkova'nın kendisine yedi bin dört yüz akçe borcu vardır. Ancak Pereşkova bunu inkâr ederek sadece üç bin yedi yüz akçe borcu olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Haym ve Masır adındaki Yahudiler, Pereşkova'nın Yahuda'ya daha önce yedi bin dört yüz akçe borcu olduğunu kendisinin söylediğini ve buna şahit olduklarını beyan etmişlerdir.³²⁶

Başka bir hüccette ise Mazborola adındaki Yahudi, Mihal adındaki zimmîyi dava etmiştir. Mazborola'nın iddiasına göre Mihal'den iki bin akçe alacağı vardır. Bu borcun toplamda yüz akçesini teslim aldığını ancak geri kalan kısmını teslim alamadığını söylemiştir. Mihal ise Mazborola'dan iki bin akçe aldığını ve tamamını ödediğini söylemiş, Ahmed ile Halil adında iki Müslüman Mihal'in lehine şahitlik etmişlerdir. Böylelikle Mazborola davadan men edilmiştir.³²⁷

Gayrimüslimlerin kendi aralarında ya da Müslümanlarla olan alacak verecek meselelerinde taraflardan birinin ölmesi durumu, borcun ve alacağın varislere intikal etmesi ile sonuçlanırdı. Örnek olarak, Hacı Ama Mahallesi'nde müteveffa Rıdvan'ın varisi Mehmed Çelebi, Benyamin adındaki Yahudiden elli bir bin yedi yüz akçe alacakları olduğunu söylemiştir. Bu meblağın yirmi dört bin akçesinin miriye ait olduğunu ve beytül mal emininin bunu teslim aldığını, geri kalan yirmi yedi bin yüz akçesini ise bizzat kendisinin teslim alarak Yahudi Benyamin'de hiçbir hakkı kalmadığını ikrar etmiştir.³²⁸ Yahudi ile vefat eden Müslüman arasındaki alacak verecek konusu vefat eden Müslümanın varisine intikal etmiştir.

Başka bir hüccette, müteveffa İsak adındaki Yahudi'nin kızı Liya ve Liya'nın hem vasisi hem de ağabeyi olan Yahuda, Yorgi adındaki zimmîden vefat eden babasının altı bin beş yüz akçe alacağı olduğunu söylemiştir. Bu meblağı kardeşi ve kendisi adına Yorgi'den talep etmiştir. Avraham ve Felomenahim adındaki Yahudiler de İsak'ın Yorgi'den alacağı olduğuna şahitlik etmişlerdir.³²⁹ Başka bir hüccette yine aynı

³²⁶ G. Ş. S. , nr. 41, v. 47b/ h. 2, 15 Rebiulevvel 1026 (23 Mart 1617)

³²⁷ G. Ş. S. , nr. 40, v. 39a/ h. 2, 15 Safer 1025 (4 Mart 1616)

³²⁸ G. Ş. S. , nr. 33, v. 59a/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1017 (27 Ağustos 1608)

³²⁹ G. Ş. S. , nr. 34, v. 9/ h. 4, 1016 (1607)

kişiler, babalarından borç alan Sinadito ve Sinadito'ya kefil olan Nikola adındaki zimmîlerden yedi bin sekiz yüz akçe haklarını tahsil etmeye çalışmışlardır.³³⁰

Diğer bir örnekte ise, müteveffa Samarye adındaki Yahudinin bülüğa ermemiş kızı Meskoleye ve onun vasisi aynı zamanda ağabeyi olan İlya, Galata'da Mir Ali Kasabası'nın Eliman Köyü'nden Kefelot Reis ile aralarındaki alacak verecek meselesini halletmişlerdir.³³¹

3.2.2. Ticaret Hukuku ve Galata Yahudileri

3.2.2.1. Rehin

İslam hukukunda borcun zamanında ifa edilmesi için kefillik ve rehin gibi tedbirler alınmıştır.³³² Bu tedbirler birbirleri ile borç ilişkisi kuran gayrimüslimler arasında talebe göre zaman zaman uygulanmıştır. Elimizdeki örneklerden biri Galata'da Lonca Mahallesi'nde Nokoros adındaki zimmî ile Mosi adındaki Yahudiyle ilgilidir. Nokoros, kardeşi Horca ve annesi Mavsile ile Mosi'den yüz on altı bin akçe borç almışlardır. Aldıkları bu borcu kendi aralarında otuz sekiz bin altı yüz altmış altışar akçe olarak paylaşmışlardır. Borcun karşılığında, birçok kıymetli taş, inci, zümrüt, altın ve bilezikler ile Galata'da Ayayorgi Mahallesi'nde bulunan iki odalı, iki kilerli mülklerini Mosi'ye rehin bırakmışlardır.³³³

Devid adındaki Yahudi ise, Venedikli zimmî bir tacire, damatları Mosi ve Salamon adındaki Yahudilerin borçları sebebiyle kıymetli bir eşyası ile bin dokuz yüz müdre şarabı rehin bırakmıştır.³³⁴

Bir diğer hüccette ise, Yorgaki adındaki zimmî, Haym adındaki Yahudiye sekiz bin akçe borcu karşılığında mülkünü rehin bırakmış ancak sonrasında inkâr etmiştir. Netazi ve Yani adındaki zimmîler ise Yorgaki'nin borca karşılık mülkünü rehin

³³⁰ G. Ş. S. , nr. 34, v. 36b/ h. 3, 12 Ramazan 1016 (31 Aralık 1607)

³³¹ G. Ş. S. , nr. 40, v. 22b/ h. 4, 19 Muharrem 1025 (7 Şubat 1616)

³³² Şevket Pekdemir, İslam Hukuku Açısından Para Borçlarında Cezai Şart, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2014, 150.

³³³ G. Ş. S. , nr. 51, v. 24a/ h. 2, 16 Safer 1031 (31 Aralık 1621)

³³⁴ G. Ş. S. , nr. 36, v. 106/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

bıraktığına şahit olduklarını söylemişlerdir.³³⁵ Yine, Yasef adındaki Yahudi, Yorkila adındaki zimmîden otuz bin akçe borç aldığını söylemiştir. Yasef bu borcuna karşılık “misket” adıyla bilinen on fiçı hamrı rehin olarak vermiştir. Toplamda değeri otuz iki bin beş yüz akçe olan bu fiçuları, borcunu ödediği zaman geri aldığını ifade etmiştir.³³⁶

3.2.2.2. Kefalet

Yahudilerin ticari ve parasal işlemlerinde kullandıkları bir diğer usul kefalet idi. Alacaklılar bazı durumlarda kefillerden alacaklarını tahsil edebilmek için mahkemeye müracaat etmişlerdir. Mala ve şahsa olmak üzere iki türlü kefillik sistemi olan Osmanlı hukukunda borcun ödenmemesi karşısında bu borcun kefielden temin edilmesi birinci kefillik türü, diğeri ise borçlunun borcunu ödemediği kaçması sonucunda onu bulmaya yönelik kefilliktir.³³⁷ Kefillik uygulaması daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Osmanlı hukukunda uygulanagelen bir yöntem olmuştur. Bu konuyla ilgili bir örnekte, İstanbul’da Kiremit Mahallesi’nden Kosto adındaki zimmî ve Yanbolu cemaatinden Yahudi Şaban ile ilgilidir. Kosto, Şaban’dan borç alan Marole adındaki zimmî kadına kefil olmuştur.³³⁸ Diğer bir örnekte ise, Haym adındaki Yahudi, zimmî Lolit Reis’den kırk altı bin akçe alacağı olduğunu ve Lolit’in kardeşi Pireşkova’nın, Lolit’e kefil olduğunu ve Lolit’den borcu tahsil ettiğini, artık hakkı kalmadığını beyan etmiştir.³³⁹ Diğer bir dava ise, bir yeniçeri olan Ahmed ve Yahudi Leftan ile ilgilidir. Ahmed’in beyanına göre Kurt adındaki bir Müslümana iki bin akçe borç vermiş, Yahudi David’de Kurt’a kefil olmuştur. David, kefaleti sebebiyle üzerine düşen borcu ödememiştir. Ahmed alacağını David’e kefil olan Leftan’dan tahsil etmiş ve mahkeme önünde haklaştırmışlardır.³⁴⁰

Balat Mahallesi’nden Avraham adındaki Yahudi, Yamandi’nin kardeşi Yanaki adındaki zimmîden şikâyetçi olmuştur. Avraham’ın iddiasına göre yirmi gün önce Yanaki, Avraham’dan elli bin akçe borç almış ve Yamandi kardeşine kefil olmuştur. Avraham kefaleti sebebiyle Yamandi’dan bu meblağı ödemesini talep etmiştir. Ancak

³³⁵ G. Ş. S. , nr. 36, v. 71b/ h. 4 26 Safer 1023 (7 Nisan 1614)

³³⁶ G. Ş. S. , nr. 27, v. 49b/ h. 4, 14 Muharrem 1014 (1 Haziran 1605)

³³⁷ Bulunur, 274.

³³⁸ G. Ş. S. , nr. 45, v. 21a/ h. 2, 1027-1028 (1618)

³³⁹ G. Ş. S. , nr. 36, v. 71b/ h. 4, 26 Safer 1023 (7 Nisan 1614)

³⁴⁰ G. Ş. S. , nr. 36, v. 85/ h. 1, 1023 (1614)

Yamandi iddiayı kabul etmemiştir. Mahkeme Avraham'ın şahitlerini getirmesini söyleyerek hadiseyi kayda geçirmiştir.³⁴¹

Panayoti adındaki zimmî, Maryore adındaki zimmîyenin kendisine borçlu olduğunu ifade etmiştir. Adı geçen Maryore daha önce “Alamanoğlu” olarak bilinen Yahudi'den otuz sikke filori borç almış ve Panayoti, Maryore'ye kefil olmuştur. Kefaleti sebebiyle vakti gelince “Alamanoğlu” olarak bilinen Yahudiye borcu ödeyen Panayoti, Maryore'nin artık kendisine borcu olduğunu mahkemede söylemiş ve Maryore de bu durumu kabul etmiştir.³⁴²

Galata'da Bereketoğlu Mahallesi sakinlerinden Gabriyal adındaki zimmî tacir, Mosli ve Haham adındaki Yahudilere kefil olan Devid adındaki başka bir Yahudiden kefaleti sebebiyle ödemesi gereken borcu tahsil etmek için mahkemeye müracaat etmiştir. Gabriyal'ın iddiasına göre Mosli ve Haham'ın kendisine yüz yetmiş sekiz bin seksen akçe borçları vardır. Mosli ve Haham bu borcun otuz iki bin dört yüz kırk beş akçesini ödemiş geri kalan yüz kırk beş bin altı yüz otuz beş akçeye de adı geçen Devid kefil olmuştur. Gabriyal bu miktarı Devid'den talep etmiştir.³⁴³ Bahsi geçen örnekte ve daha birçoğunda borçlanma sebebi ise belirtilmemektedir.

3.2.3. Galata Mukataaları ve Yahudi Mültezimler

Toplanan gelirin doğrudan devlet hazinesine aktarıldığı mukataa sisteminin uygulandığı yerlerde, vergileri toplama işi emirlere ya da mültezimlere verilirdi. Yaptığı bu görev karşılığında devletten maaş alan kişilere emin denilirdi ve mukataa gelirlerinin toplanmasında emanetçi sayılırlardı. Mültezim ise tutarı önceden belirlenen mukataa vergilerinin toplanması için devletle senelik bir anlaşma yaparak, söz konusu yer kendisine iltizama verilmiş olurdu.³⁴⁴

Mültezimlerin görevi, ekonomik faaliyetlerden tahsil edilmesi gereken vergileri toplayarak, nakit haline getirdikten sonra devlet hazinesine ulaştırmaktı. Yine devlet

³⁴¹ G. Ş. S. , nr. 45, v. 15a/ h. 3, 1027-1028 (1618)

³⁴² G. Ş. S. , nr. 25, v. 16/ h. 1, 15 Rebiulevvel 1013 (11 Ağustos 1604)

³⁴³ G. Ş. S. , nr.36, v. 104/ h. 2, 15 Cemazeyilevvel 1023 (23 Haziran 1614)

³⁴⁴ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, 53.

sorumluluğu içerisinde olan bir takım ödemeler için, vergi gelirlerini devlet hazinesine sokmadan doğrudan bazı masraflar için kullanmıştır. Bu usul için mültezimler de aracılık rolü üstlenmişlerdir. Devletin nakdi ihtiyacı arttığı ve iktisadi faaliyetlerde nakit gittikçe önem kazandığı için 1550’li yıllardan itibaren vergi sisteminin yarısı iltizam usulüne dönmüştür.³⁴⁵

Mukataalar müzayede ile kiralanır, talip olanlar ise gelir ve gider hakkındaki tahmini oranlarla kârını hesaplar, devlete yıllık olarak yapabileceği en yüksek ödemeyi teklif ederdi. Bu teklifler arasından en yüksek teklifi yapan mültezime, devlet “tahvil” adındaki 1-3 yıl arasında değişen zaman dilimleriyle o mukataayı vergilendirme hakkı verirdi.³⁴⁶ Böylelikle mültezimler, hazineye muayyen bir bedel ödedikten sonra geniş haklara sahip olurlardı. Sivil bir şahsın maddi güç elde etmesinin tek yolu mültezim olmaktı.³⁴⁷

Yahudiler mültezimlik konusunda kendilerini oldukça yetiştirmişlerdi. Kazançlı bir iş olmasının yanında ticari anlamdaki tecrübeleri onlar için bu alanı fazlasıyla cazip kılıyordu. XV. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı başkenti mukataalarının birçoğu Yahudilerin elindeydi. Ancak ilerleyen zamanlarda zimmîler de buna eklendi. 1550-1605 yılları arasında İstanbul mukataalarında mültezimlik yapan toplam 216 kişiden 108’i Müslüman, 25’i Hıristiyan, 83’ü Yahudiydi.³⁴⁸ Temelde gayrimüslimlerin bu rollerle vergi sistemine fazlasıyla dâhil olmaları devletin artan nakit ihtiyacıyla da doğru orantılıydı. Çünkü devletin hızla artan nakit ihtiyacı, müzayedelerde alınan tahvil (iltizam) bedelinin bir kısmının peşin olarak ödenmesi maddesinin eklenmesine sebep oldu. Bu şart getirilince iltizamları alan askeri sınıfın yanına mali durumu kuvvetli olan gayrimüslimlerin de eklenmesi sonucu doğdu. Gayrimüslimlerin iltizamlara hâkim olmalarının altında yatan temel neden buydu.³⁴⁹

³⁴⁵ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 7. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010, 104.

³⁴⁶ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 103.

³⁴⁷ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret**, 54.

³⁴⁸ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret**, 54.

³⁴⁹ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 104.

Osmanlı Devleti mültezimler aracılığıyla hem nakit ihtiyacını daha hızlı karşılamış hem de iktisadi faaliyetleri daha az zahmetle kontrol altında tutabilmişti. Osmanlı Devleti İstanbul'da şarap ve rakı üretimini denetim altına almış, hamr eminleri vasıtasıyla bunu yaptırmıştı. Başkalarının izinsiz olarak içki üretimine izin vermemişti.³⁵⁰ Bunun yanı sıra özellikle meyhanelerde tüketilen bir kısım yiyeceklerin vergisinin ödenmeden satılmasının önüne geçmişti.³⁵¹

Galata'da Yahudi mültezimlerin çeşitli mukataaları yönettiklerini görmekteyiz. Bunlardan biri hamr mukataası idi. Mahkeme kayıtları bu hususta çeşitli veriler ihtiva etmektedir. Mesela Yahudi Franko hamr eminliği yapan Yahudilerden biridir. Onun eminliği döneminde kaçak şarap üretimi engellenmeye çalışıldığı gibi, üretilen şaraplardan alınacak vergiler hususunda yaşanan anlaşmazlıklar da doğrudan Osmanlı yönetiminin dahli söz konusu olmuştur. Galata'da hamr eminliği yapan Yahudi Franko kadıya başvurarak içki satışına izni olmayan Yorgi, Kostasnan, Karakaş, Yani ve Manol adlı meyhanecilerin, meyhane işleterek Şaban ayında her yerde içki satışının yasak olmasına rağmen izinsiz bir şekilde hamr (şarap) ve arak (rakı) sattıklarını iddia etmiştir. İddia üzerine mahkeme tarafından bölgeye bir memur gönderilmiş, inceleme sonucunda Franko'nun iddiaları doğru çıkmıştır. İçki yasağına ilişkin hüccet ve Franko'nun elindeki emr-i şerif gereğince karar verileceği belirtilmiştir.³⁵²

Anlaşılabacağı üzere Franko satılan içkilerden belirli bir oranda yüzde alarak kazanç sağlamaktaydı. Ancak yasak olmasına rağmen satışa devam eden meyhanecilerin bu eylemi, bir nevi kaçak iş yapmak, vergi kaçırmak anlamına gelmekteydi. Yine aynı Yahudi öyle anlaşılıyor ki devlet idarecilerine arzuhalini ileterek bazı meyhaneciler hakkında şikâyette bulunmuştu. Sultan; Galata, Üsküdar ve Haslar kadılarına gönderdiği emirnamede, hamr emini Franko'nun kendisine müracaat ederek, izinsiz ve habersiz hamr alan meyhaneci zimmî ve Yahudilerden şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Bu meyhanecilerin iki yıldan beri vergilerini ödemekte inat ettiklerini eklemiştir. Bu sebeple Sultan, kadılara meyhanecilerin emri şerife uymadıkları için ellişer filori ceza ödemelerini ve takiplerinin iyi bir şekilde yapılarak devlete ait olan

³⁵⁰ G. Ş. S. , nr. 27, v. 70b/ h. 3, 3 Rebiulevvel 1014 (19 Temmuz 1605)

³⁵¹ G. Ş. S. , nr. 49, v. 71a/ h. 4, 14 Zilhicce 1028 (22 Kasım 1619)

³⁵² G. Ş. S. , nr. 25, v. 69b/ h. 4, 1012-1013 (1604)

mala (vergi) bir zarar getirmemeleri hususunda emir vermiştir.³⁵³ Mültezimlik yaparak kâr elde eden Yahudi Franko devletin gücünü arkasına almış hem kendi kazancını hem de devletin kazancını, vergiyi muhafaza etmiştir.

Yahudilerin hamr emniyeti konusunda uzmanlaştığını, birbirinden farklı birçok Yahudinin hamr emniyeti ile kazanç sağladığını incelediğimiz farklı vesikalar ortaya çıkarmaktadır.³⁵⁴ Nitekim bir diğer hamr emniyeti Yahudi İlya, iltizamları ellerinden alınan diğer mültezimlere karşı gözünü açması, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi ve yeniçerilerin üç aylık ulufesine (mevacib) tedarik etmesi gereken on yük akçeyi eksiksiz tamam etmesi konusunda kadı buyrulduyuyla uyarılmıştır.³⁵⁵ Öyle anlaşılıyor ki süresi dolan mültezimler bazen kanunsuz işler yapmışlardır. Bu sebeple yeni görevlendirilen mültezimlere ihtiyatlı davranmaları konusunda zaman zaman uyarılar yapılmıştır.

Yahudilerin tercih ettikleri bir diğer iltizam gümrük mukataalarıydı. Gümrük mültezimleri iskele ve liman kentlerinde, gümrük vergilerini toplayarak getirilen ve götürülen mallar üzerinden muayyen bir yüzde alırlardı. Bu sebeple kaçakçılık yapanlarla aralarında sık sık tartışmalar çıkardı.³⁵⁶ Kendi iltizam alanında kaçırılan mallarla ilgili şikâyette bulunan birçok mültezimi şer'iyeye sicillerinde görebiliyoruz.

Diğer bir mukataa örneği ise tahta mukataasıdır. Bu mukataayı da bir Yahudi mültezim işletmekteydi. Tahta mukataasından sorumlu olan Yahudi Yakop, kendisinden habersiz fiçı, varil vesair metallerle ilgili ihraç yapılamayacağına dair emri şerif olmasına rağmen, bu şartlara uymayan Hacı Mehmed Reis'i kadıya şikâyet etmiştir. Yakop'un iddiasına göre Hacı Mehmed Reis Yakop'tan habersiz dağdan beş bin fiçı tahtası getirerek bunları Galata iskelesinden ihraç etmiştir. Yani emri şerife ve iltizama muhalefet etmiştir. Bu yüzden Hacı Mehmed Reis'den ihraç ettiği malların hesap edilerek alacağının tahsil edilmesini istemiştir. Ayrıca elindeki emri şerif gereğince

³⁵³ G. Ş. S. , nr. 25, v. 164/ h. 1, 15 Şaban 1013 (6 Ocak 1605)

³⁵⁴ G. Ş. S. , nr. 27, v. 70b/ h. 3, 3 Rebiulevvel 1014 (19 Temmuz 1605)

³⁵⁵ G. Ş. S. , nr. 27, v. 99a/ h. 2, 15 Muharrem 1014 (2 Haziran 1605)

³⁵⁶ Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, 54.

kendisinden habersiz dağdan getirilen malların, aslında devlete ait olduğunu, bu sebeple malların hırsızlık malları sayılacağını söylemiştir.³⁵⁷

Yahudilerin istediği bazı iltizamlar, ortaklık usulüyle de verilebiliyordu. Bu ortaklıklar bazen başkalarına devredilebiliyor ya da taraflardan birinin özel sebepleri nedeniyle feragat etmesiyle sonuçlanabiliyordu. Buna dair bir örnek dikkat çekicidir. Yahuda ve Yakop adındaki Yahudiler mahkemeye müracaat ederek daha önce tahta mukaatasında ortak olduklarını ancak şu an Yahuda'nın hastalığı sebebiyle işleri takip edemediğini ifade etmişlerdir. Bu beyandan sonra adı geçen Yahuda işlerden feragat ettiğini artık ortağı Yakop'un işlerin tamamından sorumlu olduğunu ifade etmiş, Yakop da durumu tasdik ederek bu işlerle ilgili tek muhatabın kendisi olduğunu beyan etmiştir.³⁵⁸

Galata Yahudileri farklı dinlere mensup kişilerle de aynı iltizamda ortak olabiliyordu. Bunun yanında Galata dışındaki yerlerde de mültezimlik yapabiliyorlardı. Mesela, Rodosçuk'da beytül-mal ve hassa mukaatası emini Mehmed Çavuş ve Yahudi İsla, işlerin takibi noktasında geçmiş zamanda Solak İsmail adında bir Müslümanı kendilerine vekil kılmışlardı. Bu hüccette, mukataanın eski emini Salih Bey ve Solak İsmail ile aralarında bir alacak- verecek kalmadığını mahkemede beyan etmişlerdi.³⁵⁹

Yahudi mültezimlerin işlettiği bir diğer mukataa ise masdariye mukataasıydı. Masdariyye, Tanzimat'tan önce şarap gibi usâre maddelerinden alınan bir çeşit vergi idi. Bu mukataanın emini olan Mosi adındaki Yahudi, zimmî Yorgi'den devlete ait vergiyi teslim etmekte inat ettiği konusunda şikâyetçi olmuştu. Yorgi savunmasında ellerindeki emr-i şerif gereğince masdariye gibi örfi vergileri vermekten on bir zimmî yoldaşı ile beraber muaf olduklarını beyan ederek bu belgeyi mahkemeye göstermişti. Mahkeme emri şerifi kontrol ederek tasdik etmişti.³⁶⁰

Bir diğer Galata masdariye emini ise Yahuda'dır. Yahuda kendi gibi Yahudi olan Mosi'yi işlerini yürütmesi için vekil tayin etmiştir. Yahuda'nın vekili Mosi adındaki Yahudi, Solak Mehmed adında bir Müslümanın karamürsel gemisini Şaban Bey

³⁵⁷ G. Ş. S. , nr. 25, v. 65/ h. 4, 1012-1013 (1604)

³⁵⁸ G. Ş. S. , nr. 25, v. 28/ h. 3, 15 Rebiulahir 1013 (10 Eylül 1604)

³⁵⁹ G. Ş. S. , nr. 45, v. 29b/ h. 2, 1027-1028 (1618)

³⁶⁰ G. Ş. S. , nr. 25, v. 32/ h. 2, 18 Rebiulahir 1013 (13 Eylül 1604)

adında başka birine sattığını ve bir süre sonra ondan tekrar geri aldığını beyan etmiştir. Mosi adındaki Yahudi, Solak Mehmed ile Şaban Bey'in bu satış işlemleri esnasında ödemeleri gereken vergiyi teslim etmediklerini iddia etmiştir. Durumu Mehmed Bey de doğrulamıştır.³⁶¹

3.2.4. Galata Yahudileri'nin Mülkiyet Yönetimi

Geçmiş dönemlerle ilgili olarak, toplumdaki ekonomik ilişkiler hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz en önemli muamelelerden bazıları menkul, gayrimenkul satışları, kiralama işlemleri ve alışveriş ilişkileridir. Şer'iyeye sicillerinde oldukça sık rastlanan bu nevi kayıtlarda; o bölgede yaşayan insanların alım gücü, satışın söz konusu olduğu mülklerin fiziki durumu ve müstemilatı, kişilerin toplumsal kimlikleri, mülkün bulunduğu mahaldeki tabiiyete bağlı iskân özelliklerine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Elbette bu kaynaklar, iktisadi tarih kadar kent tarihi ve sosyal-kültürel tarih çalışmaları için de zengin veriler sağlamaktadır. Satış sözleşmelerinde zikredilen mal konut, bağ, bahçe ve arsa olabileceği gibi ev eşyaları, çeşitli metâlar, gemi ve aletleri vs. gibi kazanç sağlayabilecek şeyler de olabilirdi.

3.2.4.1. Mülk Satışı

Yahudilerin mülk alım ve satım işlemlerinde öncelikli olarak, kadıya başvuran tarafların isim ve tabiiyetleri belirtildikten sonra mülkün çevresinde başka kimlerin mülkleri olduğu, mülkün fiziki özellikleri ve tarifi yapılmaktaydı. Ayrıca zikredilen mülke ait, bahçe, su kuyusu, ahır ve benzeri gibi özelliklerin olup olmadığı da belirtilmekteydi.³⁶² Bazen sadece mülkün çevresindeki diğer komşuların da isimleri zikredilerek, yer tarifi yapılmaktaydı.³⁶³

Sicillere yansıyan ev satışları karşılaştırıldığı zaman, fiyatları belirleyen en önemli unsurların buldukları mevki ve içlerinde barındırdıkları fiziki özelliklerinin olduğunu görülmektedir. Denize kıyısı olan, çok katlı, bahçeli, köşk, su kuyusu

³⁶¹ G. Ş. S. , nr. 36, v. 78/ h. 2, 15 Rebiulevvel 1023 (25 Nisan 1614)

³⁶² G. Ş. S. , nr. 51, v. 2/ h. 2, 15 Rebiulevvel 1031 (28 Ocak 1622)

³⁶³ G. Ş. S. , nr. 51, v. 2 / h. 3, 15 Rebiulevvel 1031 (28 Ocak 1622)

bulunan, çok odalı evlerin pahalı³⁶⁴, tek katlı, az odalı evlerin ise diğerlerine nispeten daha ucuz olduğu görülmektedir.³⁶⁵

Sicillerde genelde satıcının, mülkünü neden sattığına dair bilgi verilmemektedir. Kadı burada bir nevi noterlik vazifesi gördüğü için sadece satıcı ve alıcının işlemle alakalı beyanlarıyla ilgilenmekte ve satışı kayıt altına almaktadır. Yine de satış muamelelerinde sadece borçtan dolayı bazı mülklerin satışa sunulduğunu tespit edilebilmektedir.³⁶⁶

Tarafların meslek gruplarının, kan bağlarının belirtildiği ya da müzayede yoluyla yapılan satışlarda kişilerin satış işleminden önce ne tür ilişkileri olduğu, birbirlerine nasıl ulaştıkları kısmen tahmin edilebilse de belgelerin birçoğunda bu ilişkileri tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bazı satışların; çocukların nafakalarının karşılanması, boşanma neticesinde nafaka ve mihr-i müeccel ödenmesi gibi sebeplere dayandığı görülmektedir. Ancak bu türden satışlara incelediğimiz dönemle ilgili kayıtlarda rastlanmamıştır.

Osmanlı mahallelerinin temel yapısı evlerdi. Genelde birkaç katlı olan ve müştemilatına göre farklı fiyatlar biçilen konutların yanında, havuzlu, bahçeli köşkler de olabilmekteydi. Sicil kayıtlarında evlerin kaç katlı olduğu genellikle belirtilmektedir. İki katlı olan evler “fevkânî ve tahtânî” tabiriyle ifade edilirken, daha çok katlı evler en üstten başlanarak sıralanmaktaydı.³⁶⁷

3.2.4.1.1. Ev Satışları

Daha önce, müştemilatı zengin konut fiyatlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu belirtilmişti. Buna örnek olarak Beşiktaş’a bağlı Kuruçeşme adındaki yerleşim yerinde Yahudi Salamon ile Mehmed Çelebi’nin arasında geçen satış işlemini gösterilebilir. Salamon mülkünü, Mehmed Çelebi’ye iki yüz bin akçeye satmıştır. Parayı peşin alan Yahudinin hangi işle meşgul olduğu ve mülkünü hangi sebeplerle bir Müslümana

³⁶⁴ G. Ş. S. , nr. 40, v. 4a/ h. 5, 1023-1024 (1615)

³⁶⁵ G. Ş. S. , nr. 36, v. 108/ h. 4, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

³⁶⁶ G. Ş. S. , nr. 36, v. 110/ h. 1, 1023 (1614)

³⁶⁷ G. Ş. S. , nr. 36, v. 110/ h. 1, 1023 (1614) , G. Ş. S. , nr. 40, v. 4a/h. 5, 1023-1024 (1615)

sattığı bilinmemektedir. Ayrıca XVII. yüzyılın başlarında Müslüman ve gayri-müslimlerin aynı mahallerde, hatta sırt sırta komşu oldukları da görülmektedir.³⁶⁸

Diğer bir belgede Beşiktaş'ın Kuruçeşme nahiyesinde mukim olan Yahudi David satışa çıkardığı mülkle ilgilidir. David bu satış işleminde Nesimi ve Mosi adlarında iki Yahudinin şahitliğiyle Salamon adında başka bir Yahudiye satış işlemiyle ilgili vekâlet vermiştir. Vekâleti alan Salamon, adı geçen yerleşim yerinde “...bir tarafı Nihama binti Mosi mülkü ve bir tarafı Avraham veled-i İsak mülkü ve bir tarafı tarik-i has ve bir tarafı tarik-i âm ile mahdûd olub fevkâni ve tahtâni odaları ve kuleyi ve iki bi'ri mâyi...” bahçesi olan mülkü, David adına Salamon adındaki başka bir Yahudiye satmıştır. Bu satış işlemi ise seksen bin gümüş akçeye gerçekleşmiştir.³⁶⁹

Belgelerde karşımıza çıkan diğer bir satış işleminde, Marmara Adası'na bağlı Bergoz karyesinde Manol adındaki Yahudi, evini Derkeniz adındaki zimmîye altı bin gümüş akçeye satmıştır.³⁷⁰ Zikredilen bu belge içerisinde evin tarifi, özellikleri anlatılmamış sadece yerinin belirtilmesi anlamında komşuları sayılmıştır. Satış fiyatı ile bundan sonra evin tasarrufunun Derkeniz'de olduğu hususunda anlaşma sağlandığı belirtilmiştir.

Yine bir diğer hüccette, Silivri'de Manastır Mahallesi sakinlerinden Avraham ve Refail adındaki Yahudiler, kardeşleri Salamon ile mahkemeye müracaat etmişlerdir. Avraham ve Refail, Manastır Mahallesi'nde bulunan ve üç tarafından da Müslümanların mülkü ile çevrili olan ortak mülklerindeki haklarını on dört bin akçeye Salamon'a satmışlardır.³⁷¹

3.2.4.1.2. Arazi Satışı

Galata'ya bağlı Ortaköy'de Nikola adındaki zımî “Alamanzade” diye bilinen İsrail adındaki Yahudiye bir arazi arazisini üç bin gümüş akçeye satmıştır.³⁷² Nikola adındaki zimmînin arazisini neden sattığı belirtilmemiştir. Ancak İsrail'in kendi

³⁶⁸ G. Ş. S. , nr. 40, v. 4a/ h. 5, 1023-1024 (1615)

³⁶⁹ G. Ş. S. , nr. 40, v. 57a/ h. 2, 1024-1025 (1616)

³⁷⁰ G. Ş. S. , nr. 42, v. 28b/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

³⁷¹ G. Ş. S. , nr. 51, v. 2/ h. 2, 15 Rebiulevvel 1031 (28 Ocak 1622)

³⁷² G. Ş. S. , nr. 40, v. 63b/ h. 3, 27 Rebiulevvel 1025 (14 Nisan 1616)

mülkünün hemen bitişiğindeki araziyi satın alma sebepleri üzerinde birkaç tahmin yürütebilir. Hıristiyan mezarlığına komşu olan bu arazide daha büyük bir ev inşa edecek olması veya tarım yapmayı düşünüyor olması ihtimaller içindedir. Ayrıca bu belge Galata'da farklı dinlere mensup olan insanların bir arada yaşadığını da ispat etmektedir.

3.2.4.1.3. Bağ-Bahçe Satışı

1600-1625 tarihlerine ait Galata Sicillerinden, yine bu dönemde gerçekleştirilen bağ, bahçe satışları ile ilgili olarak da Galata Yeniköy sakinlerinden Gandari veled-i Yani, Yeniköy'deki bağını sekiz bin akçeye Haron veled-i İsmail adlı Yahudiye satmıştır.³⁷³

3.2.4.1.4. Gemi Hisse Satışı

Belgelerde karşılaştığımız başka bir satış işlemi gemi hisse satışı ile ilgilidir. İzmir'de mültezim olan Mosu adındaki Yahudi, Menteş adında başka bir Yahudiye vekâlet vermiştir. Müvekkilinin malı üzerinde tasarruf hakkı olan Menteş yine müvekkilinin rızası ve isteği ile altı hissesi olan geminin iki hissesini, gemideki diğer ortağı ve dört hissesi bulunan Mihal adındaki zimmîye dört bin akçeye satmıştır.³⁷⁴

3.2.4.2. Kiralama

Müşterinin akitte geçen maldan kazanç sağlamasının bir yolu da malı kiraya vermektir ki bu şartla yapılan akde bey' bi'l-istiğlal denilmiştir. Müşteri söz konusu malı satıcıya/borçluya kiraya verebileceği gibi bir başkasına da kiralayabilirdi.³⁷⁵ Belgelerde birçok defa mülk satışlarıyla ilgili kayıtlar olduğu gibi kiralama işlemiyle de karşılaşırız. Bu hüccetler bize Yahudilerin edindikleri mülkler üzerinden kazanç sağlamak üzere serbestçe kiraya verme haklarının olduğunu da göstermektedir.

Galata'ya bağlı Beşiktaş Kasabası sakinlerinden Murad Ağa ile Ahmed Bey'in, İsak adındaki Yahudiyi dava etmelerinin nedeni Ayasofya Vakfı'na ait bedesten çevresinde, bir odalı çukacı dükkânını adı geçen İsak, bu Müslümanlara belirlenen

³⁷³ G. Ş. S. , nr. 38, v. 83/ h. 5, 29 Muharrem 1024 (28 Şubat 1615)

³⁷⁴ G. Ş. S. , nr. 25, v. 19/ h. 5, 15 Rebiulahir 1013 (10 Eylül 1604)

³⁷⁵ Süleyman Kaya, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı 3, 2007, 29.

ücret karşılığında kiralamıştır. Kira bedelini de teslim almıştır. Ancak buna rağmen dükkânı tahliye etmemiştir. Durum İsak'tan sorularak dükkânı boşaltması tembih edilmiştir.³⁷⁶

Galata'ya bağlı Ortaköy sakinlerinden Salamon adındaki Yahudi, evini senelik üç bin akçeye Maryot'a kiraya vermiştir.³⁷⁷ Bir başka belgeden anlaşıldığına göre, Mabole binti Lazi adlı Yahudi kadın, Galata'ya bağlı Tophane'de Perviz Ağa Mahallesi'nde bulunan bahçesini yıllık doksan bir akçeye kiraya vermiştir.³⁷⁸

Diğer bir hüccette “Duculoğlu” adıyla bilinen Yahudi, İstodori ve Malyo adındaki zimmîlere Galata'da ki bedestende kuyumcu kapısı dâhilinde bir odalı dükkânını ve içindeki dolabını iki seneliğine aylık yüz yirmişer akçeye kiralamıştır.³⁷⁹

Nehane adındaki Yahudi kadın, kendisine vekil kıldığı annesi aracılığıyla Tophane Kasabası Firuz Ağa Mahallesi'nde bir tarafı İsak Çavuş bir tarafı Yahudi Selam ve bir tarafı Saraylı namıyla bilinen Müslümanın mülkleriyle çevrili olan mülkünü Mehmed adındaki Müslümana günlüğü üç akçeden olmak üzere bir yılına kiralamıştır.³⁸⁰

3.2.5. Ferâğ Hakkı

“Ferâğ” kelimesi hukuki bir terim olarak kişinin gayrimenkul mal üzerindeki tasarruf hakkını başka kişiye devretmesidir.³⁸¹ Dinamik bir ekonomik hayata sahip olan Osmanlı toplumunda bu tür kayıtlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Herhangi bir mal üzerinde tasarruf hakkı bulunan mutasarrıflar çeşitli nedenlerden dolayı haklarını bir bedel karşılığında başkalarına devredebilmektedir. Hastalık, ticaret, kâr amacı gütmek, borçlu olmak, zarar etmek gibi sebepler ferâğ nedenlerinden bazılarıdır.

Ferâğ işleminde tarafların irade beyanları ile idarî birimin, icâreteynli vakıflarda ise mütevellinin izni şart tutulmuştu. Bahsi geçen tüzel kişilerin izni olmadan yapılan

³⁷⁶ G. Ş. S. , nr. 38, v. 70/ h. 3, 7 Muharrem 1024 (6 Şubat 1615)

³⁷⁷ G. Ş. S. , nr. 36, v. 1/ h. 2, 15 Ramazan 1022 (5 Kasım 1613)

³⁷⁸ G. Ş. S. , nr. 38, v. 137/ h. 3, 18 Safer 1024 (19 Mart 1615)

³⁷⁹ G. Ş. S. , nr. 40, v. 4b/ h. 2, 25 Zilkade 1024 (16 Aralık 1615)

³⁸⁰ G. Ş. S. , nr. 42, v. 18a/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

³⁸¹ Ali Bardakoğlu, “Ferâğ” , **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12, 352.

ferâğ işlemlerine hukuken geçerlilik kazandırılmamıştı. Ferâğın hukuki anlamda geçerli sayılabilmesi için tarafların hür irade ile rıza göstermeleri gerekmektedir. Taraflar rıza gösterdikleri durumu bizzat beyan edebilir veya vekil aracılığıyla da onay makamı olan mahkemeye bildirebilirlerdi.³⁸²

Yahuda ve Yakop adındaki Yahudiler mahkemeye müracaat ederek tahta mukataasında ortak olduklarını ancak Yahuda'nın hastalığı sebebiyle işleri takip edemediğini söylemişlerdir. Bu sebeple Yahuda işlerden feragat ettiğini, ortağı Yakop'un işlerin tamamından sorumlu olduğunu ifade etmiş, Yakop'da durumu onaylayarak mukataayla ilgili tek muhatabın artık kendisi olduğunu kabul etmiştir.³⁸³ İki tarafın da razı olduğu bu gibi işlemler sadece mutasarrıf olunan malın devri değil artık bu maldan oluşabilecek sorumluluğun da devrinin tasdik edilmesidir.

Ferâğ esnasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ferâğ bedelidir. Bu bedel, gayrimenkul üzerindeki hakkını devreden mutasarrıfa ödenen bedel olduğu için iki taraf adına da önem taşır. Bedelin taraflar arasında anlaşmazlığa yol açmayacak ölçüde olmasına dikkat edilmesi gerekir.³⁸⁴ Bir kayda göre Huvandıru adındaki zimmî ile David adındaki Yahudi arasında, Galata'ya bağlı Lonca Mahallesi'nde Merhum Kepenekçi Sinan Vakfı'na ait olan bir mülk kiralanarak ortaklık sağlanmıştır. İlerleyen zamanda Huvandıra, David'den elli dört bin akçe alarak hakkından feragat etmiş ve artık tasarrufun David'e ait olduğu beyanını vermiştir.³⁸⁵

3.3. Sosyal Hayat

3.3.1. Nüfus ve Yerleşme

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde gayrimüslimler özel kısıtlamalar dışında, Hicaz ve İstanbul içinde Eyüp Sultan türbesi civarı haricinde her yerde yerleşme, mülk edinme hakkına sahiplerdir.³⁸⁶

³⁸² Ali Bardakoğlu, "Ferağ", **DİA**, 352.

³⁸³ G. Ş. S. , nr. 25, v. 28/ h. 3, 15 Rebiulahir 1013 (10 Eylül 1604)

³⁸⁴ Ali Bardakoğlu, "Ferağ", **DİA**, 353.

³⁸⁵ G. Ş. S. , nr. 42, v. 43a/ h. 2, 25 Cemziyelevvel 1026 (31 Mayıs 1617)

³⁸⁶ Erkan, 122.

Sadece şer'iyeye sicillerine dayanarak 1600-1625 yılları arasında Galata'da yaşayan Yahudi nüfusunun sayısı veya yoğunluğuyla ilgili doğru bir tahminde bulunmak imkânsızdır. Ancak ana kaynakların incelenmesiyle oluşturulan eserler bize bu konuda bazı fikirler verebilir.

Seyyah Tudelalı Benjamin; 12. yüzyılın ikinci yarısında Konstantinapolis'de hiçbir Yahudinin olmadığını hepsinin Galata'ya yerleştiğini söylemektedir. Benjamin'in vermiş olduğu rakamlara göre; bu dönemde Galata'da iki bin beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Bu Yahudilerin yoğunluğu daha çok Kasımpaşa civarındadır.³⁸⁷

Yaklaşık üç yüzyıl sonra fetih esnasında Galata'da ikamet eden şehrin yerlisi Yahudiler, şehrin bu kesimiyle ilgili Osmanlı sayımlarında ilk olarak 1455 tarihinde görülmüşlerdir. Halil İnalçık 1455 sayımındaki bu Yahudilerin Karaköy ve Yüksekaldırım boyunca yerleştiklerini söylemektedir.³⁸⁸ Hatta 1455 tahririne göre Karaköy civarında Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı "Mahalle-i Yahudiyân" adında bir Yahudi mahallesi olduğu bilinmektedir. Bu mahalleden sonra Yahudilerin yoğunlaştığı diğer mahalle ise yine Karaköy'de Kurşunlu Mahzen civarında bulunan "Samona" mahallesidir.³⁸⁹ Bir sonraki sayımda (1472) Galata'da hiçbir Yahudi kaydedilmemiştir.³⁹⁰ Aynı şekilde Halil İnalçık da 1478 tarihli Kadı Muhyiddin'in yaptığı nüfus sayımında şehirde Yahudilerin kaydedilmediğini ifade etmektedir.³⁹¹ Bu dönemde İstanbul genelinde Yahudi hanesinin sayısı ise 1647 olarak tespit edilmiştir.³⁹² Ancak Avidgor Levy 1600'lü yıllarda Galata'da sadece "İtalyan Yahudi Cemaati"ne mensup ticaretle uğraşan 209 ailenin varlığından söz etmektedir.³⁹³ Yeni Cami'nin inşası esnasında Eminönü'nden tahliye edilen Yahudiler de Hasköy'e yerleştirilmişlerdir.³⁹⁴ İncelediğimiz dönemde Osmanlı Galata'sında Yahudilerin yerleştikleri mahalle ve kasabaları mahkeme kayıtlarındaki yoğunluk sırasına göre aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

³⁸⁷ Bulunur, 160.

³⁸⁸ İnalçık, **Osmanlı "Fregistan"ı: Galata**, 196.

³⁸⁹ Bulunur, 161.

³⁹⁰ Rozen, 58.

³⁹¹ İnalçık, **Osmanlı "Fregistan"ı: Galata**, 196.

³⁹² Dilaver Cebeci, **Tanzimat ve Türk Ailesi**, Bilgeoğuz Yayınları, 2010, 37.

³⁹³ Mehmet Aydın, 20.

³⁹⁴ Brendan Freely-John Freely, **Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi**, Yelda Türedi (çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, 18.

1	Lonca Mahallesi ³⁹⁵	10	Arnavudköyü ³⁹⁶
2	Beşiktaş/ Kuruçeşme ³⁹⁷	11	Tophane/ Perviz Ağa Mahallesi ³⁹⁸
3	Bereketzade Mahallesi ³⁹⁹	12	Beşiktaş ⁴⁰⁰
4	Ortaköy ⁴⁰¹	13	Tophane/ Cihangir Mahallesi ⁴⁰²
5	Tophane/ Firüz Ağa Mahallesi ⁴⁰³	14	Ayayorgi Mahallesi ⁴⁰⁴
6	Marmara Adası/ Bergoz ⁴⁰⁵	15	Sarı Lütü Mahallesi ⁴⁰⁶
7	Tophane/ Molla Çelebi Mahallesi ⁴⁰⁷	16	Hacı Ama Mahallesi ⁴⁰⁸
8	Alacamescid Mahallesi ⁴⁰⁹	17	Balat Mahallesi ⁴¹⁰
9	Yeniköy ⁴¹¹	18	Marmara Adası/ Katomi (Katoli) ⁴¹²

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Galata sınırları içerisinde en çok Yahudi yerleşiminin bulunduğu mahallelerin başında Lonca Mahallesi gelmektedir. Bu hüccetlerden çıkardığımız bir diğer sonuç; Galata’da Müslümanların gayrimüslim teba ile iç içe yaşadığı hatta birçok yerde komşuluk yaptıklarıdır. Örnek olarak, Nehane adındaki Yahudi kadın, Galata haricinde Tophane Kasabası Firuz Ağa Mahallesi’nde bir tarafı İsak Çavuş bir tarafı Yahudi Selam ve bir tarafı Saraylı namıyla bilinen Müslümanın mülkleriyle çevrili mülkünü Mehmed adındaki Müslümana bir yıllığına kiralamıştır.⁴¹³

³⁹⁵ G. Ş. S. , nr. 36, v. 53/ h. 3, 26 Zilhicce 1022 (6 Şubat 1614)

³⁹⁶ G. Ş. S. , nr. 41, v. 28a/ h. 5, 25 Muharrem 1026 (2 Şubat 1617)

³⁹⁷ G. Ş. S. , nr. 49, v. 80a/ h. 1, 27 Zilhicce 1028 (5 Aralık 1619)

³⁹⁸ G. Ş. S. , nr. 38, v. 137/ h. 3, 18 Safer 1024 (19 Mart 1615)

³⁹⁹ G. Ş. S. , nr. 42, v. 35b/ h. 1, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

⁴⁰⁰ G. Ş. S. , nr. 38, v. 70/ h. 3, 7 Muharrem 1024 (6 Şubat 1615)

⁴⁰¹ G. Ş. S. , nr. 36, v. 1/ h. 2, 15 Ramazan 1022 (29 Ekim 1613)

⁴⁰² G. Ş. S. , nr. 36, v. 83/ h. 5, 15 Rebiulevvel 1023 (25 Nisan 1614)

⁴⁰³ G. Ş. S. , nr. 42, v. 18a/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

⁴⁰⁴ G. Ş. S. , nr. 51, v. 24a/ h. 2, 16 Safer 1031 (31 Aralık 1621)

⁴⁰⁵ G. Ş. S. , nr. 42, v. 28b/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

⁴⁰⁶ G. Ş. S. , nr. 33, v. 14a/ h. 3, 24 Şevval 1016 (11 Şubat 1608)

⁴⁰⁷ G. Ş. S. , nr. 51, v. 40a/ h. 2, 25 Rbiulevvel 1031 (7 Şubat 1622)

⁴⁰⁸ G. Ş. S. , nr. 33, v. 59a/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1017 (27 Ağustos 1608)

⁴⁰⁹ G. Ş. S. , nr. 34, v. 35a/ h. 1, 7 Şevval 1016 (25 Ocak 1608)

⁴¹⁰ G. Ş. S. , nr. 45, v. 15a/ h. 3, 1027-1028 (1618)

⁴¹¹ G. Ş. S. , nr. 38, v. 83/ h. 5, 29 Muharrem 1024 (28 Şubat 1615)

⁴¹² G. Ş. S. , nr. 36, v. 111/ h. 3, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

⁴¹³ G. Ş. S. , nr. 42, v. 18a/ h.2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

3.3.2. Meslek Grupları

Osmanlı Devleti'nin büyük bir ekonomiye sahip olmakla beraber zaman içerisinde oluşan nakit ihtiyacını hızlı bir şekilde çözüme ulaştırmak adına yeni metodlar geliştirdiğinden daha önce bahsetmiştik. Geliştirdiği ve uyguladığı sistemlerden biri iltizam usulüydü. İltizam usulünde “özel teşebbüs” olarak etkinlik gösteren bir sınıf söz konusudur. Mültezim olarak adlandırılan bu sınıf devletin tespit etmiş olduğu vergileri mükelleflerden toplayarak bunları piyasada nakde çevirdikten sonra devlet hazinesine ulaştırmakla mükelleftir.⁴¹⁴ Mahkeme kayıtlarına göre birçok Yahudi “mültezim”likle uğraşmıştır.

Bir diğer meslek grubu “emin”liktir. Mültezimler ile aralarındaki fark ise “emin”lerin devlet tarafından bizzat görevlendirilerek memur hüviyetiyle faaliyet göstermeleridir. Sicillerde devletin bizzat memur olarak görevlendirdiği birçok Yahudi emin ile karşılaşılacaktır. Belgelere yansıyan bir örnekte, Mastariye emini olan Haydur adındaki Yahudi, Menol adındaki zimmîden davacı olmuştur. Haydur, Menol'u, kendisinden habersiz, vergisini ödemediği için şikâyet etmiştir. Menol ise zeytinyağlarını gizlice çıkardığını ancak bu işte Reis Ömer Beşe ve başkalarıyla da ortak olduğunu itiraf etmiştir.⁴¹⁵ Ayrıca incelediğimiz dönem içerisinde Yahudi eminlerin sırasıyla hamr (şarap), masdariye ve gümrük eminliklerinde yoğunlaştıkları görülmüştür.⁴¹⁶

“Kalcı”lık (maden külçelerini eriten kişi) yapan Yahudiler de mevcuttu. İlya adlı Yahudi kalcı, Aslan isimindeki zimmî ile anlaşmazlığa düşmüş ve mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak mahkeme tarafından haksız bulunmuştur.⁴¹⁷

Galata mahkemesine intikal eden kayıtlardan, Galata'da oturan birçok Yahudinin, gemicilikle uğraşan zimmîlerle ortaklık kurarak ticaret yaptıkları tespit edilmektedir. Mesela “...Mahmiye-i İstanbul'da Sultan Hamamı Mahallesi'nde Yakof veled-i Yaşin nâm Yahudi mahfeli kazada kaza-i Galata'ya tabi cezire-i Marmara Nahiyesinde

⁴¹⁴ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, 103.

⁴¹⁵ G. Ş. S. , nr. 30, v. 34a/ h. 2, 19 Şevval 1014 (27 Şubat 1606)

⁴¹⁶ G. Ş. S. , nr. 27, v. 99a/ h. 2, 15 Muharrem 1014 (2 Haziran 1605)

⁴¹⁷ G. Ş. S. , nr. 25, v. 32/ h. 5, 18 Rebiulahir 1013 (13 Eylül 1604)

Tetregona nâm karye zimmîlerinden Petro veled-i Dimitri nâm Reisin gemi yoldaşlarından rafiu'l-kitâb Almot veled-i Yorgi nâm zimmî mahzarında...” açtığı davasında aralarındaki alacak verecek meselesinde birbirleri ile haklaşmışlardır.⁴¹⁸

Diğer bir dava ise Salih adındaki Müslüman, eşi Esmahan Hatun ve eşinin arkadaşı Şahhuban Hatun arasındaki mesele ile iligidir. Salih’in ifadesine göre; eşi Esmahan Hatun, habersiz bir şekilde Salih’e ait olan gümüşlü kuşağı alarak, adı geçen Şahhuban’la birlikte Yahudi Salamon adındaki çukacıya kuşağı rehin bırakmıştır. Ayrıca buradan ak telli kadife ve bir şalvarlık kırmızı atlas alarak terzi de diktirdiklerini iddia etmiştir. Durum Şahhuban Hatun’a sorulmuştur. O da olayın nasıl geliştiğini, devamında sokakta Salih’le karşılaştıklarını anlatmıştır.⁴¹⁹

Başka bir kayıttan ise yine “çukacı”lık yapan Yahudilere rastlamaktayız. Bu hüccete göre; Gaşir adındaki zimmî tacir, Moslu ve Salamon adlarında çukacılık yapan iki Yahudi kardeşi şikâyet etmiştir. Gaşir teslim alması gereken kumaşları alamadığı iddiasında bulunmuştur. Yahudi kardeşler ise kendileriyle ilgili bir sorun olmadığını Resul Ağa’nın satışa izin vermediğini beyan etmişlerdir.⁴²⁰

Diğer bir hüccette ise ticari anlaşmazlık sebebiyle mahkemeye müracaat eden Lonca Mahallesi’nden Mosi adındaki Yahudinin deri tüccarı olduğunu öğrenilmektedir.⁴²¹

Bu dönemde Galata şer‘iyye sicillerine intikal eden belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla Yahudilerin meslek gurupları aşağıda verilmiştir.

Yahudi Meslek Gurupları:

⁴¹⁸ G. Ş. S. , nr. 36, v. 164/ h. 4, 6 Şaban 1023 (11 Eylül 1614)

⁴¹⁹ G. Ş. S. , nr. 27, v. 79a/ h. 3, 5 Rebiulevvel 1014 (21 Temmuz 1605)

⁴²⁰ G. Ş. S. , nr. 36, v. 53/ h. 3, 26 Zilhicce 1022 (6 Şubat 1614)

⁴²¹ G. Ş. S. , nr. 49, v. 18b/ h. 3, 1028 (1618-1619)

1	Emin ⁴²²
2	Mültezim ⁴²³
3	Tüccar ⁴²⁴
4	Çukacı (Kumaş tüccarı) ⁴²⁵
5	Doktor ⁴²⁶
6	Meyhaneci ⁴²⁷
7	Kalcı (Maden külçelerini eriten kişi) ⁴²⁸
8	Manifaturacı ⁴²⁹
9	Dellal ⁴³⁰
10	Deri Tüccarı ⁴³¹
11	Mastariyecî ⁴³²
12	Fescî ⁴³³

3.3.3. Osmanlı Vakıfları ve Galata Yahudileri

Vakıfların Osmanlı ekonomik ve sosyal hayatı üzerinde büyük bir etkisi mevcuttu. Yahudilerin çeşitli vasıtalarla vakıflarla ilgili ilişkilerinin bulunduğu görülmektedir. Burada bununla ilgili bilgiler verilecektir.

Toplumsal bir kurum olan vakıflar dayanışma duygusunu, hukuki bir zemine oturttukları ona süreklilik kazandıran tüzel kişiliklerdir. Hizmet anlayışında dil, din, ırk ayrımı gözetmeyen vakıfların, tek bir kişinin çıkarını gözetmemesi gerekir. Bir kişinin menfaatini gözetmeyen vakıfların caiz olmadığı bilinmekle beraber vakfın sahih

⁴²² G. Ş. S. , nr. 25, v. 32/ h. 2, 18 Rebiulahir 1013 (13 Eylül 1604)

⁴²³ G. Ş. S. , nr. 25, v. 18/ h. 5, 25 Rebiulevvel 1013 (21 Ağustos 1604)

⁴²⁴ G. Ş. S. , nr. 36, v. 164/ h. 4, 6 Şaban 1023 (11 Eylül 1614)

⁴²⁵ G. Ş. S. , nr. 27, v. 79a/ h. 3, 5 Rebiulevvel 1014 (21 Temmuz 1605)

⁴²⁶ G. Ş. S. , nr. 24, v. 32b/ h. 3, 1008-1009 (1600)

⁴²⁷ G. Ş. S. , nr. 25, v. 164/ h. 1, 15 Şaban 1013 (6 Ocak 1605)

⁴²⁸ G. Ş. S. , nr. 25, v. 18/ h. 5, 25 Rebiulevvel 1013 (21 Ağustos 1604)

⁴²⁹ G. Ş. S. , nr. 40, v. 4b/ h. 2, 25 Zilkade 1024 (16 Aralık 1615)

⁴³⁰ G. Ş. S. , nr. 40, v. 39b/ h. 1, 13 Safer 1025 (2 Mart 1616)

⁴³¹ G. Ş. S. , nr. 49, v. 18b/ h. 3, 1028 (1618-1619)

⁴³² G. Ş. S. , nr. 33, v. 14a/ h. 3, 24 Şevval 1016 (11 Şubat 1608)

⁴³³ G. Ş. S. , nr. 25, v. 18/ h. 5, 25 Rebiulevvel 1013 (21 Ağustos 1604)

sayılması için vakfedilen maldan yararlanılması gerekir. Vurgulanan bu özellikler vakıfların toplumsal bir kuruluş olduğunun açık ispatıdır.⁴³⁴

Osmanlı döneminde vakıflar büyük bir öneme sahiplerdir. Sosyal ve iktisadi hayatın pek çok alanında faaliyet göstermektedirler. Vakıflar sadece insanlara faydalı olmakla kalmayıp, bugün devletin sorumluluğunda olan birçok hizmet alanının da yükünü çekerek, devlete büyük faydalar sağlamışlardır. Bu hizmet alanlarının içerisinde eğitim ve öğretim hizmetleri, medreseler, sağlık hizmetleri, günümüz belediye hizmetleri, esnaf teşkilatları ile ordu yardımlaşma kurumlarının gerçekleştirdiği askerî hizmetleri de eklenebilir.⁴³⁵

Osmanlı hukukî ve idarî yapısında, devletin idarî, malî, siyasî ve kültürel kurumlarında olduğu gibi; vakıflar da kurulduğu andan itibaren kadıların gözetimi ve denetimi altındalardı. Kadılar mütevellilerden, istedikleri an hesapları sorgulayabilir; gelirin vakıf tarafından planlanan hizmete uygun harcanıp harcanmadığını kontrol edebilir, harcamaların nereye yapıldığını denetleyebilirlerdi.⁴³⁶

Bilindiği üzere Osmanlı'da vakfî ilk kez Sultan Orhan kurmuştur. Sultan Orhan'ın kendi adıyla anılan vakıf medreseye, müderris olarak Davud-ı Kayseri görevlendirilmiştir. Orhan Gazi kurduğu medresenin giderlerini karşılamak amacıyla birçok emlakı da vakfetmiştir. İlk olarak Sultan Orhan ile başlayan selâtin vakıfları, diğer padişahlar tarafından sıklıkla devam ettirilmiş, aynı zamanda selâtin vakıfların dışında, askeri sınıf ile reyanın kurduğu vakıflar da eklenerek, Osmanlı Devleti "vakıf cenneti" ne çevrilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi vakıflar sadece yardımlaşma ve vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, devletin yükünü de hafifletmiştir.⁴³⁷

⁴³⁴ Nazif Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 798.

⁴³⁵ Ahmet Akgündüz, Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 825.

⁴³⁶ Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar, **Türkler Ansiklopedisi**, 813.

⁴³⁷ Mehmet Şimşek, Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, 1986, 208.

Vakıflar üzerine yapılan araştırmalar, Osmanlı ekonomisinin ortalama %16' sına vakıfların hâkim olduğunu göstermiştir. Bu araştırmalara örnek olarak; Ömer Lütfi Barkan'ın Anadolu Eyaleti'nin 1530-1540 tarihleri arasındaki tahrirler üzerinde yaptığı araştırmalar verilebilir. Ömer Lütfü Barkan araştırmasında Anadolu eyaletinden sağlanan yıllık gelirin %17'sinin vakıfların elinde olduğunu ispat etmiştir. Aynı dönemde, genel bütçenin, Rum Vilayeti'nde %15.70'i, Halep ve Şam Eyaleti'nde %14'ü, Zülkadiriye'de %5'i, Rumeli'de % 5. 4' ünün vakıflara ayrıldığı görülmüştür.⁴³⁸

Osmanlı askeri sınıfına mensup kişilerin (sadrazamlar, ulema, tarikat şeyhleri ve vakıf yöneticileri) kurmuş oldukları vakıfların, toplam vakıflara oranı %65.07'dir. Osmanlı toplumunun oran olarak çok küçük bir bölümünü kapsayan üst sınıf, toplam vakıf sayısına oranla büyük bir yeri kapsamaktadır. Osmanlı reaya sınıfına dâhil olanların (çiftçiler, tüccarlar ve zanaatkârlar, ayan ve mesleksizler) kurdukları vakıfların oranı ise, toplam vakıfların %34.93'ünü oluşturmaktadır.⁴³⁹ Ayrıca Osmanlı Devleti'nde vakıfların istihdamdaki payı %8 lerin üzerindedir.⁴⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde kurulan bu vakıfların faaliyete girmesi için üç aşamadan geçmesi gerekiyordu. İlk olarak vakfın amacı ve hizmet alanının planlaması yapılır, daha sonra belirlenen amaçlar için gerekli olan binalar inşa edilir ve sürekliliğin sağlanması için gelir kaynakları belirlenirdi. Son olarak, kurulan vakıf mahkemeye sunulur, mahkeme, vakfı ve vakfiyeleri uygun görürse, kütük defterine kaydederdi.⁴⁴¹

Onaylanan vakıfların vermiş olduğu hizmetler daha önce de belirttiğimiz üzere dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahibi olan her kişiye sunulmaktaydı. Sosyal ve iktisadi hayatın içerisinde büyük bir paydaya sahip olan vakıflardan elbette Osmanlı Devleti sınırların içinde yaşayan, ticaret yapan Yahudiler de zaman zaman faydalanmışlardı. Hatta vakıfların da Yahudilerden faydalandıklarını görülmekteydi. Bahsettiğimiz üzere vakıfların kendilerine bazı gelir kaynakları temin etme mecburiyetleri vardı. Bu kaynaklardan biri vakfa ait bazı emlakların kiraya verilerek hizmet sunulması yoluydu. Böylece vakfın kendine gelir kaynağı bulması mümkün oluyordu. Bahsettiğimiz bu vakıf malların icaresi ile ilgili önemli bir yer olan konu

⁴³⁸ Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar, **Türkler Ansiklopedisi**, 807.

⁴³⁹ Adnan Ertem, Osmanlıdan Günümüze Vakıflar, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 36, 2011, 45.

⁴⁴⁰ Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar, **Türkler Ansiklopedisi**, 814.

⁴⁴¹ Öztürk, Osmanlı Döneminde Vakıflar, **Türkler Ansiklopedisi**, 799.

kira sözleşmesinin süresiydi. Anladığımız kadarıyla bu konuda bütün sözleşmelerde muayyen bir süre mevcuttu. İcareteyn usulu ile kiralanan vakfiyeler hariç tercih edilen vakfiyeye göre, çiftlik ve arazi gibi vakıf malları (müstegıllat) üç; ev ve dükkân gibi vakıf malları (müsakkafat) ise bir sene müddetle kiraya veriliyordu.⁴⁴²

Yahudiler, Osmanlı vakıfları ile alakalı mahkeme kayıtlarından anlaşılacağı üzere Galata'da çeşitli vakıflarla münasebet kurmuşlardır. Çoğunlukla Galata'daki vakıflara ait iş yerlerini ya da mahzenleri kiralama yoluna gitmişlerdir. Mesela, Yako adındaki Yahudi, Gazi Ali Paşa Vakfı'na ait, Hoca Paşa Mahallesi'nde bulunan bir odayı daha önce aylık kırk beş akçeden vakfın mütevellisi İdris Bey'den kiralamıştır. Vakıf mütevellisi İdris Bey kiraya aylık on akçe zam yaparak, yıllık altı yüz altmış akçe karşılığında tekrar Yako'ya kiralamıştır. Mahkeme bu işlemi kayda geçirmiştir.⁴⁴³ Vakfın mütevellisi tarafından Yahudiye yıllık olarak kiraya verilen bir oda için aylık yüzde yirmi (%20) den fazla zam yapılmıştır. Vakfa ait olan bu oda tekrar aynı şahsa bir yıllığına kiraya verilmiştir.

Bazı Yahudilerin Müslümanlara ait vakıfların binalarında kiracı durumunda oldukları başka kayıtlar da görülmektedir. Gazi Ali Paşa Vakfı'na ait İstanbul Fener Kapısı'ndaki iki katlı ve üç odalı ev Galata sakinlerinden Eline binti Banitor adındaki Yahudi kadına ayda yüz otuz akçeye kiraya verilmiştir.⁴⁴⁴ Yine Gazi Ali Paşa Vakfı'na ait Hoca Paşa Mahallesi'ndeki bir bab oda, Yahudi Zoharya'ya yıllık beş yüz kırk akçeye kiraya verilmiştir.⁴⁴⁵ Bu dönemde bazı vakıf mallarının yine Yahudilere bedeli karşılığı kiraya verildiği görülmüştür.⁴⁴⁶ Vakıflar bu şekilde hem gelir sağlamamış hem de ihtiyaç sahiplerinin taleplerini karşılamıştır. Buradan temin edilen gelir, muhtemelen vakfın diğer masrafları için harcanmıştır. Yapılan zam oranlarını mütevellisi belirlemekle beraber, kira sözleşmesi mahkemede tekrarlanarak kayda geçirilmiştir. Mahkeme hem vakfın selameti hem de vakıftan faydalanan Yahudilerin oluşabilecek sorunlar sebebiyle haklarını taahhüt altına almak için anlaşmaların kaydını tutmuştur.

⁴⁴² Akgündüz, Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri, **Türkler Ansiklopedisi**, 835.

⁴⁴³ G. Ş. S. , nr. 31, v. 2b/h. 3, 5 Şaban 1015 (6 Aralık 1606)

⁴⁴⁴ G. Ş. S. , nr. 31, v. 2b/h. 2, 15 Ramazan 1015 (14 Ocak 1607)

⁴⁴⁵ G. Ş. S. , nr. 31, v. 3a/h. 1, 5 Recep 1015 (6 Kasım 1606)

⁴⁴⁶ G. Ş. S. , nr. 31, v. 3b/h. 2-3, 5 Cemaziyelahir 1015 (8 Ekim 1606)

3.3.3.1. Para Vakıfları ve Yahudiler

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarına müsaade edildiği için, padişahların şeyhülislamlık makamına bu vakıfları hoş gören âlimleri atadıkları kabul görmektedir. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam, toplumun ihtiyaçlarına ve zamanın şartlarına göre bazı yasakları daha esnek tefsir etmeye çalışarak tevil yapmışlardır. Arapçada bu yönteme *hile* denilmiştir. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebi ile diğer mezhepler mukayese edildiğinde, özellikle cemiyetin menfaati söz konusu olduğunda Hanefiler daha esnek davranmışlardır.⁴⁴⁷

Para vakıfları, faizin yasak olduğu hukuki yapıda kredi ihtiyacını gidererek iktisadi faaliyetleri rahatlatmıştır. Şer'î hukuka göre faiz sayılmayacak şekilde, %10-15 arasında maliyetle kredi veren bir sektör haline gelerek hızlı şekilde gelişmiştir. Bu sayede küçük üreticiler ihtiyaç duyduğu nakit akışına para vakıfları marifetiyle hızlı ve kolay şekilde ulaşmışlardır.⁴⁴⁸

Vakıflarla ilgili elimizdeki kayıtlara atıf yaparken, ulema tarafından sık sık tartışma konusu haline gelen, risaleler yazılarak, fetvalar çıkarılan para vakıflarıyla ilgili olan birkaç örneği inceleyeceğiz.

Bir hüccete göre, Menahim adındaki Yahudi, Ahmed Paşa Vakfı'nın mütevellisi Mustafa Bey vasıtasıyla vakfa ait maldan kredi almıştır. Çuka bahasından beş yüz akçe borcuyla beraber toplam on bin akçe borcunu üç ayda (doksan gün) ödeyeceğine taahhüt vermiştir.⁴⁴⁹

Para vakıflarıyla ilgili olan diğer bir hüccette; Şeyh Ferhad Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Bey, Galata'ya bağlı Arnavudköyü'nden Yahudi Salamon'u dava etmiştir. Mehmed Bey'in iddiasına göre Salamon, vakfin eski mütevellisi Rüstem Bey zamanında vakıf malından seksen bin akçe borç almıştır. Bu borcun otuz bin akçesini

⁴⁴⁷ Şimşek, 215.

⁴⁴⁸ Mehmet Genç, Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 42, 2014, 17.

⁴⁴⁹ G. Ş. S. , nr. 34, v. 51b/ h. 2, 14 Zilkade 1016 (1 Mart 1608)

ödememiş ancak elli bin akçe borcunu hala ödememiştir.⁴⁵⁰ Vakfın mütevellisi borcun tahsil edilemediği hususunda inatla ikinci kez mahkemeye müracaat etmiştir. Davalı olan Yahudi borcun tamamını eski müteveli Rüstem Bey'e ödediğini şahitlerle ispat etmiştir. Mahkeme de doğal olarak Yahudi lehine karar vererek Mehmed Bey'i bu borcun ödenmesi talebinden men etmiştir.

3.3.3.2. İcareteynli Vakıflar ve Yahudiler

Osmanlı Devleti'nin "vakıflar sistemi" ne kazandırdığı başka bir usul de "icareteyn" olarak bilinen, uzun süreli kiralama sistemidir. Bu sistem 1500'lü yıllardan itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere vakıf malı bir veya üç yıldan daha uzun sürelerle kiralanmıştır. Ancak birçoğu bina ve tesislerden oluşan bu vakıfların doğal afetler veya kazalarla (yangın, sel, deprem vs) zarar görmeleri, kullanılamayacak hale gelmeleri sebebiyle, yenilemeye ve tamirata yetecek kadar bütçeleri olmadığı için icareteyn (çift-kira) sistemi geliştirilmiştir.

İcareteyn usûlü sayesinde yok olmanın eşiğinde olan vakıflara yeniden doğma imkânı sağlanmıştır. Vakfa ait zarar görerek kullanılamayacak olan binayı kendi parası ile tamir eden özel şahıs, bunu tekrar vakfa satar; ancak bedelinin hepsini değil de bir kısmını alır, kalan bölümünü ise *muaccele* adı ile vakıfta bırakarak, tamiratını yaptırdığı binayı veya tesisini vakıftan uzun vade ile kiralamış olur. Bu şekilde kiraladığı için ayrıca *müeccele* adı ile yıllık cüzi bir kirayı da ödemeye devam eder.

Vakıf, bu şekilde kaybettiği vakfiyesini asıl maliyetinden çok daha cüzi bir miktara tekrar kazanmış olur. Ancak bu kazancın, karşılığında normalden daha az bir kira ile tesisin tasarrufunu uzun bir süre özel şahsa devretmiş olur. Vakıf mülkünü kiralayan özel şahıs öldüğü zaman, eğer çocuk sahibi değilse, tesis vakfa iade edilir; diğer mirasçılar ise hak iddia edemezler. Çocukları varsa sadece onlara intikal eder. İntikal hakkı 1560'lara kadar sadece erkek çocukları kapsamıştır. 1560'dan sonra kız çocukları da erkek kardeşleri ile eşit şekilde mirasa dâhil edilmiştir. Osmanlı Devleti

⁴⁵⁰ G. Ş. S. , nr. 41, v. 28a/ h. 5, 25 Muharrem 1026 (2 Şubat 1617)

XVII. yüzyıldan itibaren bu sistem ile özel tasarrufları vakıf sistemine yönlendirerek, vakıfları da bir pazar haline getirmiştir.⁴⁵¹

Bu vakıf türü ile alakalı bir belgeye göre, Gazi Ali Paşa Vakfı'na ait tamamı yirmi yedi oda olan vakfiyeler yanarak kullanılamaz hale gelmiş ve tamirata muhtaç olmuştur. Haydor adındaki Yahudi bu mülklerden alt katta olan bir odayı kiralamıştır. Bu odaya beş bin akçe masraf yaparak tamiratını tamamlamıştır. Beş bin akçenin üç bin akçesi aylık otuzar akçeden icare-i müeccele, kalan iki bin akçe ise icare-i muaccelele sayılarak vakfın mütevellisi Süleyman Bey tarafından mülkün tasarrufu Haydor'a kiralanmıştır.⁴⁵²

Yine aynı tarihli diğer bir belgeye göre, Sebetay adındaki Yahudi yine aynı vakıf mallarından alt katta olan bir odayı mahzeniyle beraber kiralamış ve beş bin akçe masraf yaparak tamiratını tamamlamıştır. Beş bin akçenin üç bin akçesi aylık altmış akçeden icare-i müeccele, kalan iki bin akçe ise icare-i muaccelele sayılarak vakfın mütevellisi Süleyman Bey tarafından mülkün tasarrufu Sebetay'a kiralanmıştır.⁴⁵³ Bir başka örnekte ise İlya adındaki Yahudi, müteveli Süleyman Bey'den biri alt katta biri de üst katta olmak üzere iki odayı kiralamış ve beş bin akçe masraf yaparak tamiratını tamamlamıştır. Beş bin akçenin üç bin akçesi aylık seksen akçeden icare-i müeccele, kalan iki bin akçe ise icare-i muaccelele sayılmıştır.⁴⁵⁴

Yukarıdaki kayıtlarda görüleceği üzere yirmi yedi odaya sahip bir vakfın tesisleri yanarak kullanılamaz hale gelmiş, neticede hepsini yeniden yaptırmaya gücü ve imkânı bulunmayan vakıf idaresi odalara ayrı ayrı talip olan Yahudilere tamir ettirerek bu mülklerin tasarrufunu uzun süreli bir şekilde Yahudilere bırakmıştır. Böylelikle vakıf tesisleri harap olmaktan kurtarılmış ve yeniden canlanmıştır. Şayet böyle bir yol izlenirse vakıf idaresi tesislerin tamamını yaptıracak öz imkâna sahip olmadığı ve gelir kaynakları olan emlaklarının da kullanılamaz hale geldiği için vakfın kapanma riski söz konusu olmuştur.

⁴⁵¹ Genç, Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar, 17.

⁴⁵² G. Ş. S. , nr. 31, v. 8a/ h. 1, 5 Safer 1016 (1 Haziran 1607)

⁴⁵³ G. Ş. S. , nr. 31, v. 8a/ h. 2, 5 Safer 1016 (1 Haziran 1607)

⁴⁵⁴ G. Ş. S. , nr. 31, v. 8a/ h. 3, 5 Safer 1016 (1 Haziran 1607)

Bir diğerk hüccette ise Kasım Paşa Vakfı'nın mütevellisi Mustafa Bey, daha önce aynı vakfın mütevellisi Osman Çavuş döneminde yanan binanın tamiratıyla sorumlu olan Yahudi Kandaşı'nın aldığı kereste miktarının tespit edilmesini istemiştir. Mahkeme bu talebin üzerine Mevlana Ahmed Efendi ile Hacı Mustafa'yı kerestelerin tespiti için görevlendirmiştir. Üç yüz otuz dört adet dolap, şile, delme direk, yirmi iki tabanlı kebir tepe çubuğu ve altmış adet orta çubuk, elli adet taban-ı kebir, kırk adet şile tabanı, yüz otuz kerpe çubuğu, elli adet kestane tahtası bulunduğu tespit edilmiştir.⁴⁵⁵ İcareteyn usûlü ile Kandaşı'ye vakfiyenin tamirâtı ve ardından tasarruf hakkı bir süreliğine devredilmiştir. Vakfın eski mütevellisi Osman Çavuş tarafından görevlendirilen Kandaşı, işini düzgün yapması için kadı tarafından denetlenmiş yapılan masraf da kayda geçirilmiştir.

İcareteyn usulünde vakıf malları üzerindeki tasarruf hakkının ferâğı da mutasarrıfın bir diğerk hakkıdır. İcâreteyn mutasarrıfı belirli bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak, bu hakkını başkasına devredebilmektedir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki; icareteynli vakıfların borç ödeme kabiliyeti de önemlidir. Bu türlü vakıflar, ferağ usulü ile tasarruf sahibinin borcuna karşılık teminat olarak gösterilebilmektedir.⁴⁵⁶

Bu bilgiyle münasebeti olan bazı örenkler mevcuttur. Vakıf malı üzerinde tasarrufu bulunan Yahudi Salamon'un Yahudi İlyazer'e bin flori borcu vardır. Bu borca karşılık tasarrufunda bulunan üç odası aşağıda (tahtani) bir odası da üst katta (fevkani) olan dört odalık vakıf malını İlyazer'le borcu karşılığında takas etmiştir. Salamon bu tasarrufunu devrederek borcunu kapatmış ve ödemesini gerçekleştirmiştir.⁴⁵⁷

Yahudiler icareteyn usulü ile tasarruflarını aldıkları vakıf mallarından kazanç da sağlamışlardır. Mesela, Salamon adındaki Yahudi, Rüstem Paşa Vakfı'na ait Galata'da Lonca Mahallesi'nde bulunan bir dükkân üzerinde tasarruf sahibiyken ferağ hakkını kullanarak bu dükkânı Ali adında bir Müslümana iki seneliğine kiralamıştır.⁴⁵⁸ Vakıf sisteminin sağladığı bu geniş haklar sayesinde icareteyn usulü ileri derecede

⁴⁵⁵ G. Ş. S. , nr. 36, v. 54a/ h. 5, 26 Zilhicce 1022 (6 Şubat 1604)

⁴⁵⁶ Akgündüz, Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri, **Türkler Ansiklopedisi**, 839.

⁴⁵⁷ G. Ş. S. , nr. 36, v. 121/ h. 1, 5 Cemaziyelevvel 1023 (13 Haziran 1614)

⁴⁵⁸ G. Ş. S. , nr. 38, v. 23/ h. 2, 22 Şevval 1024 (14 Kasım 1615)

gelişmiştir. Mal üzerinde bir nevi kiracı olan tasarruf sahipleri bu haklarını kendileri için özel şartlarına göre en kazançlı, faydalı olacak şekilde değerlendirmişlerdir.

Sonuç olarak, Galata Yahudileri Osmanlı vakıf sistemi içerisinde doğrudan yer aldılar. Bilhassa Müslüman para vakıflarından kredi çektiler. Ödeme taahhütleri ve geri ödemede yaşanan problemler mahkemelere yansıdı. Ayrıca icareteyn usulü ile kiralanan vakıf taşınmazlarının bir kısmı Yahudilere verildi. Mahzen, depo olarak kullanılan bu vakıf yerleri, din ayrımı yapılmaksızın Yahudilere de kiralandı. Yahudiler bu taşınmazlardan kazanç da sağladı.

3.3.4. Galata Yahudilerinin Müslüman ve Gayrimüslimlerle İlişkileri

3.3.4.1. Müslümanlarla ilişkiler

İncelediğimiz dönem içerisinde Yahudilerin Müslümanlarla olan ilişkileri ekseriyetle ticari ve ekonomik faaliyetlerdir. Bu faaliyetler genel itibariyle borçlanma, ortaklık ve alışveriştir. Mesela, Sarı Lütü Mahallesi'nde, müteveffa Mustafa Efendi'nin eşi Huma Hatun adına beytül mal hassa emini Ali Çelebi, Boğus adındaki Yahudinin, vefat eden Mustafa Efendi'ye otuz dört bin akçe borcu olduğunu söylemiştir. Mastariyeci olarak bilinen Boğus'un otuz dört bin akçe borcu olduğuna, bunun dört bin akçesini bazı borçlarına havale ettiğine Mehmed adında diğer iki Müslüman da şahitlik etmiştir.⁴⁵⁹

Yine diğer bir hüccette Hacı Ama Mahallesi'nde, müteveffa Rıdvan'ın varisi Mehmed Çelebi, Bünyamin adındaki Yahudiden elli bir bin yedi yüz akçe alacakları olduğunu ifade etmiştir. Aralarındaki alacak verecek meselesini çözüme kavuşturan Müslümanlarla Yahudilerin yakın ilişkide oldukları görülmektedir.⁴⁶⁰ Yine böyle bir borçlanma olayında ise Sadi adındaki Yahudi, Müslüman iki kardeş olan Nimetullah ve Mehmed Çelebilerle beraber mahkemede Müslüman kardeşlere borcu olduğunu itiraf etmiştir. Yahudi Sadi, Müslüman kardeşlere olan borcunu mahkemede taksitlendirmiştir.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ G. Ş. S. , nr. 33, v. 14a/ h. 3, 24 Şevval 1016 (11 Şubat 1608)

⁴⁶⁰ G. Ş. S. , nr. 33, v. 59a/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1017 (27 Ağustos 1608)

⁴⁶¹ G. Ş. S. , nr. 34, v. 5b/ h. 4, 15 Şaban 1016 (5 Aralık 1607)

Belgelerde karşımıza çıkan başka bir örnek; Osman Çavuş adındaki Müslüman ile Rabine ve Eline adlarında iki Yahudi kadını ilgilendirmektedir. Bu Yahudi kadınların ölen oğulları Osman Çavuş'tan borç almışlardır. Ancak ikisinin oğlu da borcu ödeyemeden ölmüştür. Borçları ödemek ise kendilerine kefil olan annelerine düşmüştür.⁴⁶²

Müslümanlarla vekil ve kefillik ilişkileri geliştiren Yahudiler de mevcuttur. İlk örneğimiz; Yeniçeri Ahmed ve Yahudi Leftan'la ilgilidir. Ahmed başka bir Müslümana borç vermiştir. David adındaki Yahudi de o Müslümana kefil olmuştur.⁴⁶³ Diğer bir örnekte ise ticaretle uğraşan bir Müslüman, ticari bazı faaliyetlerinde bir Yahudiye vekâlet vermiştir. Şeyh Mehmed Efendi adında bir Müslümana vekil olan Yahudi Mosi aynı zamanda müvekkilinden kırk bir bin akçe borç almıştır.⁴⁶⁴

Müslümanlar da zaman zaman Yahudilerden borç almışlardır. Bununla alakalı bir örnekte; Galata ahalisinden Avram adındaki Yahudi, İbrahim Çelebi'yi dava etmiştir. Avram'ın iddiasına göre İbrahim Çelebi'de kendisinin sekiz yüz akçe alacağı vardır.⁴⁶⁵ Başka bir hüccette ise Mahmud adındaki Yeniçeri, Yahudi Yakob'dan bir miktar borç aldığı söylemiştir.⁴⁶⁶ Diğer bir örnekte ise Salamon adındaki Yahudi Mustafa Çavuş adındaki bir Müslümana otuz bin akçe borç vermiştir. İki tarafında hazır olduğu mahkemede durum kayda geçirilmiştir.⁴⁶⁷ Ali ve Mehmed Bey adındaki Sipahiler ise Yahuda ve Yakob adındaki Yahudi kardeşlerden borç almışlardır.⁴⁶⁸

Yürütülen ekonomik faaliyetler sadece alacak verecek ilişkisiyle sınırlı değildir. Müslüman ve Yahudilerin zaman zaman ortaklık kurduklarına da şahit olunmaktadır. Mesela; Rodosçuk'da beytül-mal ve hassa mukaatasına emin olan Mehmed Çavuş ve Isla adındaki Yahudi bu mukataada ortaklıklar.⁴⁶⁹

⁴⁶²G. Ş. S. , nr. 51, v. 40a/ h. 2, 25 Rebiulevvel 1031 (7 Şubat 1622) , G. Ş. S. , nr. 51, v. 54a/ h. 1, 25 Rebiulevvel 1031 (7 Şubat 1622)

⁴⁶³ G. Ş. S. , nr. 36, v. 85/ h. 1, 1023 (1614-1615)

⁴⁶⁴ G. Ş. S. , nr. 38, v. 89/ h. 1, 16 Safer 1024 (17 Mart 1615)

⁴⁶⁵ G. Ş. S. , nr. 42, v. 75a/ h. 4, 15 Recep 1026 (19 Temmuz 1617)

⁴⁶⁶ G. Ş. S. , nr. 36, v. 52/ h. 3, 1022 (1614)

⁴⁶⁷ G. Ş. S. , nr. 36, v. 83/ h. 2, 1023 (1614-1615)

⁴⁶⁸ G. Ş. S. , nr. 38, v. 76/ h. 4, 17 Muharrem 1024 (16 Şubat 1615)

⁴⁶⁹ G. Ş. S. , nr. 45, v. 29b/ h. 2, 1028 (1618-1619)

İncelediğimiz dönem içerisinde ticari ilişkiler dışında istisnai bazı adli meselelerde göze çarpmaktadır. “Adli ve Hukuki Meseleler” başlığı altında birçoğundan bahsettiğimiz hüccetler de bu vakalara değinilmiş bulunmaktadır.⁴⁷⁰

3.3.4.2. Diğer Gayrimüslimlerle İlişkiler

Yahudilerin Rum ve Ermeni teba ile ilişkileri de tıpkı Müslümanlarla olduğu gibi genel itibariyle ekonomik ilişkiler ve ticari menfaatler çevrevesindedir. Bu durumun aksi bazı istisnai adli vakaların da olduğu tespit edilmiştir.⁴⁷¹ Ticari ve ekonomik ilişkilere aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

Covan ve Piro adlı Hıristiyan kardeşler ile David adındaki Yahudi, Kâtip Sinan Vakfı'na ait bir evi yarı yarıya kiralamışlardır. Daha sonra Hıristiyan kardeşler mütevellinin izniyle kendilerine ait hisseyi seksen bin akçe karşılığında David'e devretmişlerdir.⁴⁷² Başka bir hüccette ise Manavil adındaki Yahudi İstimad adındaki zimmî ye borç vermiş ancak hala verdiği borcu geri alamamıştır. Bu yüzden mahkemeye başvurmuştur.⁴⁷³ Bir diğer örnekte ise Haym adındaki Yahudi, Yani adında bir zimmîye verdiği borcu Yani'nin kefillerinden tahsil etmek istemiştir.⁴⁷⁴

Yahudi ve Hıristiyanların bazen ortaklık kurduklarına da şahit olunmuştur. Mesela, Nakşe mukataasında iltizam emini olan iki Yahudi ve bir Hıristiyan ortakların, bir çavuş tarafından kefillerinin alınarak kaydolunması emir olunmuştur. Yahudilerin ikisinin adı da David'dir. Ortakları zimmînin adı ise Franson'dur.⁴⁷⁵ Diğer bir örnekte ise Yahudi İlya ile zimmî Yorgaki “şayka” olarak bilinen on yedi metrelik gemiye ortak olmuşlardır. Ancak İlya daha sonra kendi hissesini Yorgaki'ye kırk bin akçeye satmıştır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ G. Ş. S. , nr. 36, v. 71b/ h. 4, 26 Safer 1023 (7 Nisan 1614)

⁴⁷¹ G. Ş. S. , nr. 27, v. 88b/ h. 1, 20 Muharrem 1014 (7 Haziran 1605)

⁴⁷² G. Ş. S. , nr. 41, v. 24/ h. 1, 17 Muharrem 1026 (25 Ocak 1617)

⁴⁷³ G. Ş. S. , nr. 34, v. 18a/ h. 4, 1607 (1016)

⁴⁷⁴ G. Ş. S. , nr. 36, v. 76/ h. 6, 15 Rebiulevvel 1023 (25 Nisan 1614)

⁴⁷⁵ G. Ş. S. , nr. 27, v. 98a/ h.2, 4 Rebiulevvel 1014 (20 Temmuz 1605)

⁴⁷⁶ G. Ş. S. , nr. 51, v. 60a/ h.3, 19 Rebiulahir 1031 (3 Mart 1622)

Elimizdeki başka bir hüccette Manol adındaki zimmî ise, gümrük harcını ödemediği için Yasef adındaki Yahudiden dört bin akçe alacağı olduğunu iddia etmiştir. Yasef, Manol'a borcu olduğunu ancak borcunu altın sikkelerle ödediğini söylemiştir. Mahkemenin Yasef'den şahitlerini istemesi üzerine Selmos adında bir Yahudi ile başka bir Yahudi Yasef'in altın sikkelerle borcunu ödediğine şahit olmuşlardır.⁴⁷⁷

3.3.5. Yahudiler ve Köle Sahipliği

Dilimizde köleden başka kul, bende, halayık, esir, odalık ve “kadın köle” anlamına gelen câriye kelimeleri kullanılmıştır. Bazı dönemlerde “mamluk”ün daha ziyade beyaz, “abd”ın ise zenci köleler için kullanıldığı görülmektedir.⁴⁷⁸ Köleler başkalarına kiralanabilir, kiralanen kişinin işinde günlük belirli bir ücret karşılığında çalıştırılabilirdi. Hatta XVI. yüzyılın ortalarında bu uygulamanın oldukça yaygın olduğu bilinmektedir.⁴⁷⁹ Kölelik kavramı İslam hukuku kaynaklarında genel itibariyle bir ehliyet noksanlığı olarak ifade edilmektedir.⁴⁸⁰

İncelediğimiz dönem içerisinde değerlendirilmesi gereken konulardan birisi de köle ve cariyelerin satışları ile ilgilidir. Galata Sicillerinde bu konuda pek çok kayda rastlamak mümkündür. Bununla birlikte elimizdeki kayıtlar genelde Müslümanlarla ilgili olup, Müslümanların diğer millet veya dinlere mensup köle veya cariyeleri azad etmeleri, satışları ile ilgilidir. Çalışmamızın kapsadığı dönemler arasında Yahudilerle ilgili elimizdeki kayıtlar ise sınırlı saydadır. Bunlara örnek olarak, Yakomu adlı Yahudi, Sitti Hatun üzerine açtığı davada cariyeye satışından dolayı altmış bin akçe olan borcunu ödemesini talep etmiştir.⁴⁸¹ Görülen davada borç kabul edilmiş ve ödenmesi karara bağlanmıştır. Bu hüccette bir Yahudi ile Müslüman kadın arasında köle alışverişi söz konusudur. Bir Yahudinin kölesinin olması onun sosyal statüsünü göstermesi açısından önemli bulunmaktadır.

Burada belirtmek gerekir ki, zimmîler Müslüman köle satın alamazlardı. Ellerindeki köle Müslüman olursa, o köleyi hemen başka bir Müslümana satmak mecburiyetleri

⁴⁷⁷ G. Ş. S. , nr. 34, v. 4b/ h. 4, 29 Recep 1016 (19 Kasım 1607)

⁴⁷⁸ Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, ” Köle” , **DİA**, Cilt 26, 237.

⁴⁷⁹ Halil İnalcık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler**, 168.

⁴⁸⁰ Aydın, Hamidullah, “ Köle”, **DİA**, 238.

⁴⁸¹ G. Ş. S. , nr. 40, v. 13a/ h. 1, 1024-1025 (1616)

vardı. XVI. yüzyılın son çeyreğinde zimmîlerin elindeki Müslüman kölelerin tespit edilerek satılmalarına ilişkin bir ferman yayınlanmıştı.⁴⁸² Kölenin Müslüman olması sebebiyle satılmasına aşağıdaki örneği verebiliriz.

Çeçilistan (Sicilya) cemaatinden Nesim adındaki Yahudi, mahkemede orta boylu, beyaz tenli, mavi gözlü, açık kaşlı Rusiye Marya adındaki cariyesini Müslüman olması sebebiyle Hacı Abdullah adlı kimseye üç bin beş yüz akçeye satmıştır.⁴⁸³

Köleler sadece ev işleri ve ağır işlerde kullanılmamakta aynı zamanda efendilerinin işlerini de takip ederek bu özellikleriyle sosyal hayatın içerisinde birçok farklı konum ile karşımıza çıkmaktadırlar. Mesela, “Başmakçı” adıyla bilinen zimmî Andırye, “Alamanoğlu” olarak bilinen Yahudi İsrail’in kölesi zimmî Romani’ye iki gümüş sarrafi, iki gümüş kadeh, bir uskurlat, mor bir ferace, dört adet makrama ve bazı metalleri eski bir tarihte sepet sandık içerisinde emanet ettiğini ve bu malları eksiksiz bir şekilde tekrar teslim aldığını söylemiştir.⁴⁸⁴

⁴⁸² Bozkurt, 16.

⁴⁸³ G. Ş. S. , nr. 45, v. 42b/ h. 3, 1027-1028 (1618)

⁴⁸⁴ G. Ş. S. , nr. 27, v. 82b/ h. 2, 16 Rebiulevvel 1014 (1 Ağustos 1605)

SONUÇ

“Şer‘iyye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625)” başlıklı çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde asırlar boyunca dünyanın dört bir tarafına göç etmek zorunda kalan Yahudilerin tarihi süreci anlatılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı coğrafyası üzerinde yaşayan ve sonradan göç ederek bu topraklara gelen Osmanlı Yahudilerinin bir kısım özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise; liman ve ticaret bölgesi olması hasebiyle birçok gayrimüslime ev sahipliği yapan Galata’nın tarihi, renkli ve çok uluslu yapısı farklı yönleriyle ele alınmıştır. Çalışmamızın son ve esas kısmı olan üçüncü bölümde ise; incelediğimiz dönem içerisinde şer‘iyye sicillerine göre Galata Yahudilerinin idari, ekonomik ve sosyal yaşantılarıyla ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Yahudilerin tarih sahnesine çıktıkları ilk dönem ekseriyetle M. Ö. 1900 olarak kabul edilmiştir. Musa peygamberin, İsrailoğulları’nı Mısır’dan çıkararak Sina Yarımadası’na getirmesi ise başlangıç olarak alınmıştır. Tanrı tarafından “seçilmişlik” ve onun “has kavmi” olma doktrini Yahudilerin inanç temellerinin dinamiğini oluşturmuştur. M. Ö. 721 yılında Asurlular ve M. Ö. 586 yılında Babillerce toprakları işgal edilerek sürgüne gönderilen Yahudilerin göç hikâyeleri de bu şekilde başlamıştır. Gittikleri her yerde ötekileştirilen Yahudiler birbirinden farklı coğrafyalara yayılarak ticaret konusunda uzmanlaşmışlardır. Bu özelliklerinin yanında zanaat sahibi olmaları gittikleri yerlerde saraya yakın bulunmalarını da sağlamıştır. Ancak yakınlıkları göç ve sürgün hikâyelerinin son bulmasına yetmemiştir. XV. yüzyılın sonlarında özellikle Avrupa’dan sürgüne gönderilen Yahudiler İslam devleti olan Osmanlıların himayesine girerek adeta soluk almış ve korunmuşlardır.

Birçoğu ticaret ve zanaatla uğraşan Yahudilerin İstanbul Galata'sında da ayak izleri vardır. Liman ve ticaret şehri hüviyetiyle Galata; İstanbul'un fethine kadar bazen özerk ve her dönem imtiyazlı yapısı sayesinde tüccarların ilgisini çekmiş Konstantinapol'ü işgal eden güçlere bir lütuf olarak sunulmuştur. Fetihten sonra ise Fatih Sultan Mehmed, ana şehrin hemen yanı başında çoğunluğu Katoliklerden oluşan özerk bir bölgenin risk olacağını bildiği için Galata'ya bir subaşı atamış ve Osmanlı idaresi altına almıştır. İtalyan kültürünün ağır bastığı Galata, on altıncı asırda Osmanlı'nın ana tersanesi ve donanma üssü olmuş bu özelliğiyle denizcilerin de mekânı haline gelmiştir. Daimi elçiliklerin Galata'ya kurulmasıyla diplomasi merkezi kimliği kazanan bölge daha da canlanmıştır. Çok hareketli bir Akdeniz limanı niteliğinde olan Galata, Fatih ve haleflerinin izlediği doğru iktisadi politikalarla tüccar ve denizacı şirketlerin göz bebeği olmuştur. Ticari hareketliliği, liman ve elçiliklerin bulunması bölgede çok uluslu bir demografik yapıyı doğurmuştur. Bu yapı beraberinde birçok farklı kültürü Galata'ya taşımıştır. Galata'daki sosyal hayat her zaman Osmanlı'nın diğer beldelerinden daha hareketli ve renkli bir şekilde süregelmiştir.

Tezimizin esasını oluşturan üçüncü bölümde görüleceği üzere Galata Yahudileri, özel hukuk işlerinde kendi din adamlarına müracaat etme hakkına sahip olmalarına rağmen sıklıkla Osmanlı şer'î mahkemelerini kullanmışlardır. Osmanlı idaresinin tanımış olduğu geniş haklar sayesinde vekilleri aracılığıyla da kadiya başvuran Galata Yahudileri, asayiş olaylarıyla ilgili fazlaca suça karışmamışlardır. Ayrıca Osmanlı vakıflar sisteminin içerisinde doğrudan yer alarak ekonomik ve sosyal hayat içerisinde önemli bir figür olmuşlardır.

Galata Yahudileri, bölgenin kendine özgü ticari kimliğiyle doğru orantılı bir şekilde ekonomik hayatta etkinleşmişlerdir. Diğer gayrimüslim ve Müslüman tebaa ile sıklıkla borç ilişkisine girmişlerdir. Aralarındaki ticari anlaşmazlıklarda kadiya başvurmuşlardır. Ekonomik çıkarları sebebiyle siyasi gücü de elinde bulunduran mültezimlik vazifesini yapmışlardır. Galata'da mülk sahibi olarak yerleşmiş, aynı zamanda menkul ve gayrimenkul satışları ile ticari kazanç sağlamışlardır.

Galata Yahudileri bölgenin birçok yerine dağılmış zimmî ve Müslümanlarla komşu olmuşlardır. Günlük hayatın içerisinde birçok farklı meslekle karşımıza çıkan Galata

Yahudilerinin liman kenti olmasına rağmen incelediğimiz dönem içerisinde denizcilikle kayda değer şekilde uğraşmamaları ise dikkat çekicidir. Müslüman ve gayrimüslim teba ile sosyal ilişkileri de genel itibariyle ticari faaliyetler çerçevesinde gelişmiştir.

Sonuç olarak; asayiş vakalarıyla ilgili suçlara çok karışmayan Galata Yahudileri genel itibariyle ticaret ile uğraşmış, zanaatları ile de ekonomik hayata katkı sağlamışlardır. Galata'nın birçok yerine dağılan bu Yahudilerin diğer tebaa ile ilişkilerini de ticari faaliyetler belirlemiştir.

SÖZLÜK

Ahit Sandığı: On Emiri içeren taş tabletlerin taşındığı, Yahudiler tarafından kutsal sayılan sandık.

Antisemitizm: Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüş.

Arşın: Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü.

Balyos: Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedik elçilerine verilen isim.

Cizye: Osmanlı Devleti'nde akıl, hür, maddi gücü yerinde ve sağlıklı gayrimüslim (zimmî) erkeklerden, devlet tarafından korunmaları ve savaşa katılmamaları karşılığında alınan şer'î vergidir.

Efrenc: Batılı, Avrupalı

Engizisyon: Orta Çağda, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan kilise mahkemelerinin adı

Frenk: Osmanlıların genellikle Avrupalılara özellikle Fransızlara verdikleri ad.

Getto: Avrupa ülkelerinde Yahudilerin gönüllü olarak veya zorlanarak yerleştirildikleri ve her türlü gereksinimini başka yere gitmeden karşılayabildikleri mahalle, Yahudi mahallesi.

Halaha: İbranice yürünen, takip edilen yol. Talmud literatürünün hukuki konularla ilgili kısımları; Yahudi dini hukuku.

Karay: Türk soyundan olan ve genellikle Polonya ve Litvanya topraklarında oturan bir Musevi topluluğu.

Ladino: 15. yüzyıl İspanyolcasını temel alan ancak içinde İbranice, Türkçe, Fransızca, Yunanca, Arapça ve Portekizce kelimeler barındıran, Latin kökenli bir Hint-Avrupa dili olan İspanyolcanın bir lehçesi. Yahudi İspanyolcası olarak bilinen Sefarad dili.

Levant: Avrupa için önemli bir ticaret bölgesi haline gelen ve Mısır'dan Karadeniz'e kadar olan ülkeleri kapsayan bölge. Bu bölgede ticaretle uğraşan Hıristiyanlara da Levanten denilirdi.

Marano: XV. yüzyıl Hıristiyan İspanyası'nda ölüm ve sürülme tehdidi karşısında vaftiz olmayı kabul eden; fakat Yahudi kimliklerini gizli olarak devam ettiren Yahudilere verilen ad.

Menora: Yahudilerin dini sembolü olan yedi kollu şamdan.

Mukataa: Devlete ait bir arazi veya gelirin bir bedel karşılığında bir kişi ya da ortaklığa kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesidir.

Rabbi: Dini konularda öğretme ve hüküm verme yetkisine sahip olan Yahudi din alimi.

Rav Akçesi: Osmanlı Devleti içerisindeki Yahudilerin kendi hahambaşılarını seçebilmeleri için alınan Yahudilere özel vergi çeşiti.

Responsum: Yahudi din otoritelerinin dini-hukuki konularda kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapları ya da kararları içeren metinler.

Talmud: Yahudiler arasında sözlü Tevrat olarak da isimlendirilen sözlü gelenek.

Tanah: Türkçe'de Eski Ahit olarak bilinen Yahudi kutsal kitap literatürünün İbranice karşılığı.

Yevanik: Romaniot Yahudilerin konuştuğu dil.

Yidiş: Aşkenaz Yahudiler tarafından konuşulan Yahudi Almancası.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Galata Şer'iyye Sicilleri, 24 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 25 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 27 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 30 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 31 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 33 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 34 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 36 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 38 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 40 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 41 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 42 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 45 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 49 Numaralı Defter

Galata Şer'iyye Sicilleri, 51 Numaralı Defter

KİTAP VE MAKALELER

Adam B (1996) Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı Dinler Tarih Araştırmaları-I Sempozyum, Ankara, Kasım 8-9.

Akgündüz A (2002) Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri (Türkler Ansiklopedisi, Ankara).

Akın N (2002) 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera (Literatür Yayınları İstanbul).

Akyıldırım T (1999) 259 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Galata, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

- Altınay A R (1935) XVI. Asırda İstanbul Hayatı (Devlet Basımevi, İstanbul).
- Arık D (2011) Buhara Yahudileri (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Arslan A (2006) Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü (Truva Yayınları, İstanbul).
- Arslantaş N (2011), İslam Toplumunda Yahudiler (İz Yayıncılık, İstanbul).
- Aydın MA, Hamidullah M (2002), "Köle" (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Aydın M (2002) İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 14: 5-25.
- Baba Y (2013) Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Hüküm ve Sonuçları. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 71(1): 79-106.
- Bali R N (2004) Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Banoğlu N A (2007) Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri (Selis Kitap, İstanbul)
- Bardakoğlu A (1995) "Ferağ" (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Bardakoğlu A (1998) "Hırsızlık" (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul)
- Benbassa E - Rodrigue A (2003) *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, çev. Ayşe Atasay. (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Bozkurt G (1996) Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914) (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara).
- Bulunur K İ (2014) *Osmanlı Galatası (1453-1600)* (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).
- Cebeci D (2010) *Tanzimat ve Türk Ailesi*, (Bilgeoğuz Yayınları, Ankara)
- Çöl N (2009) XVI. Yüzyıla kadar Galata'da Kentsel Dokuyu etkileyen Faktörler. *Turkish Studies* 4(3): 681-695.
- Devellioğlu F (2000) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara).

- Doğan H (2010) Osmanlı Devleti'nde Musta'ribeler (Araplaşmış Yahudiler). *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 9: 215-224.
- Dökmeci V - Çıracı H (1990) *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu* (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul).
- Ducellier A, Balard M (2002) *Konstantinapolis 1054-1261* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Düzbakar Ö (2008) İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16-18. Yüzyıllarda Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2: 79-105.
- Emecen F M (1997) *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri* (Eren Yayıncılık, İstanbul).
- Ercan Y (1983) Türkiye'de XV. ve XVI. yy da Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu. *Bellekten* 47(188): 1119-1149.
- Erkan N (2008) XVIII. Yüzyılda Şer'iyeye Sicillerine Göre Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1700-1712). *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*. İstanbul, Türkiye, Kasım 1-5.
- Ertem A (2011) Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. *Vakıflar Dergisi* 36: 25-65.
- Çelebi E (1976) *Seyahatname* (Üçdal Neşriyat, İstanbul).
- Eyice S (1994) "Galata" (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul).
- Eyice S (1979) "İstanbul/Galata" (İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Frayman E (2000) *Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog: Aşkenazlar* (Tiryaki Yayınları, İstanbul).
- Freely B - Freely J (2014) *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi. (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul)
- Genç M (2014) Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar. *Vakıflar Dergisi* 42: 9-18
- Genç M (2010) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Goffman D (2008) *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700* (Kitap Yayınevi, İstanbul).

- Gülersoy Ç (1990) *Beyoğlu'nda Gezerken* (Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, İstanbul).
- Gürkan SL (2013) “*Yahudilik*” (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Gürkan SL (2010) *Yahudilik* (İsam Yayınları, İstanbul).
- İnalcık H (1994) “*Galata*” (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul).
- İnalcık H (2008) *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer. (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- İnalcık H (2009) *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600* (Eren Yayınları, İstanbul).
- İnalcık H (2010) *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler* (Timaş Yayınları, İstanbul).
- İpşirli M (1991) “*Arzuhal*” (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Jorga N (2005) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Yeditepe Yayınları, İstanbul).
- Karataş Aİ (2006) Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15(25): 267-284.
- Kâtip Çelebi (2009) *Târih-i Kostantiniyye ve Kayâsire*, haz. İbrahim Solak (Gençlik Kitabevi Yayınları, Konya).
- Kaya S (2007) XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 3: 13-41.
- Kemal N (2005) *Osmanlı Tarihi* (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).
- Kenanoğlu MM (2010) İslam Hukuku ve Birarada Yaşam- Osmanlı İstanbul'u ve Gayrimüslimler- İstanbul Tecrübesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşamaları: İstanbul Tecrübesi Sempozyumu*. İstanbul, Türkiye, Nisan 15-17.
- Konan B (2015) Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64(1): 171-193.
- Kömürciyan E Ç (1988) *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul* (Eren Yayınları, İstanbul)

- Köse M Z (2010) *Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret* (Giza Yayınları, İstanbul)
- Köse MZ (2011) Yeniçağ’’da Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı olarak Galata Şer’iyye Sicilleri. *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*. H. Çoruh, M. Y. Ertaş, M.Z. Köse (ed.) İstanbul: Yeditepe Yayınları
- Kumrular Ö (2008) *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu* (Doğan Egmont Yayınları, İstanbul)
- Küçük A, Tümer G, Küçük M A (2012) *Dinler Tarihi* (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Mantran R (1985) XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul’da Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar. *Tarih ve Toplum Dergisi* 3(16): 19-23.
- Ortaylı İ (1996) “Galata” (İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Özen A (2001) *Yahudilikte İbadet* (Ayıışığı Kitapları, İstanbul).
- Öztuna Y (1979) *Büyük Türkiye Tarihi* (Ötüken Yayınevi, İstanbul).
- Öztürk N (2002) *Osmanlı Döneminde Vakıflar* (Türkler Ansiklopedisi, Ankara).
- Pekdemir Ş (2014) İslam Hukuku Açısından Para Borçlarında Cezai Şart. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23: 129-156.
- Rozen M (2010) *İstanbul Yahudi Cemaati’nin Tarihi (1453-1566)* çev. Serpil Çağlayan, (Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul)
- Sherbok L, Dan C (2010) *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, çev. Bilal Baş (İz Yayıncılık, İstanbul)
- Sonyel SR (1982) Osmanlı İmparatorluğu’na Yapılan İlk Musevi Göçlerinin Beşyüzüncü Yıldönümü. *Belleten* 56(215): 201-206.
- Sürmen A (2011) Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstanbul Doğumlu Yahudi ve Rum Devlet Adamları. Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yozgat.
- Svastics O (2011) *Yahudiler’in İstanbulu* (Boyut Yayınları, İstanbul)
- Şakiroğlu MH (1982) Fatih Sultan Mehmed’in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14(25): 211-224.

Şenay B (2002) Yahudi- Hıristıyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(2): 117-146.

Şimşek M (1986) Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27(1): 207-220.

Tanyu H (2005) *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler* (Elips Kitap, Ankara).

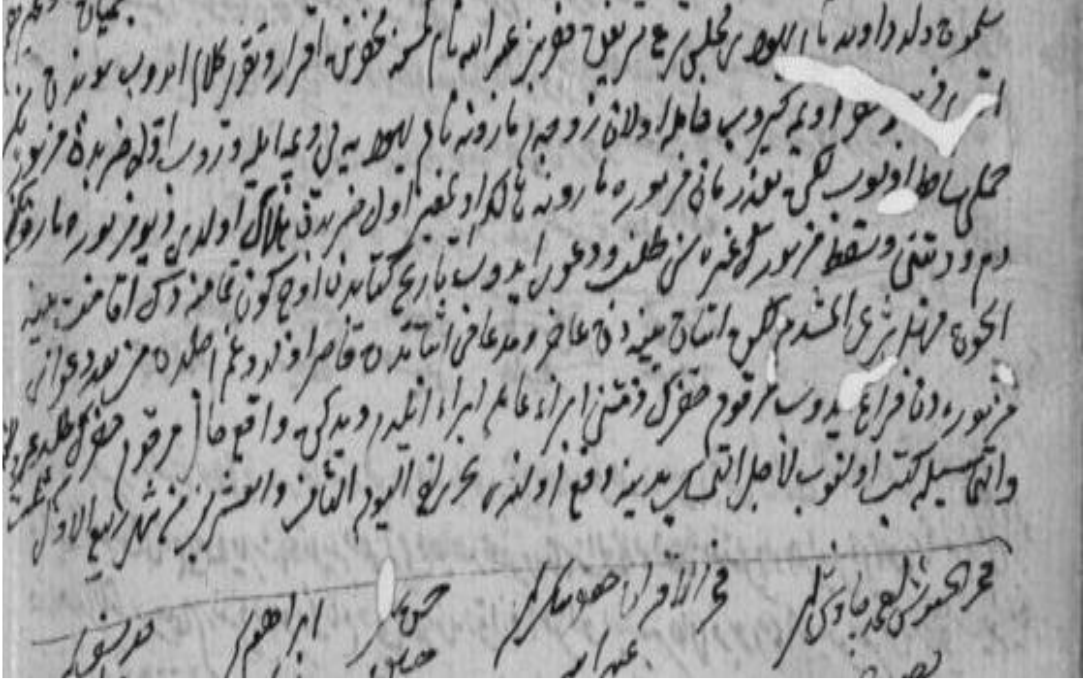
Uslu R (2015) İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8(37): 1049-1063.

Uzunçarşılı İ H (2006) *Osmanlı Tarihi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).

Yaman A (2015) Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları. *Diyanet İlmi Dergi* 51(2): 11-36.

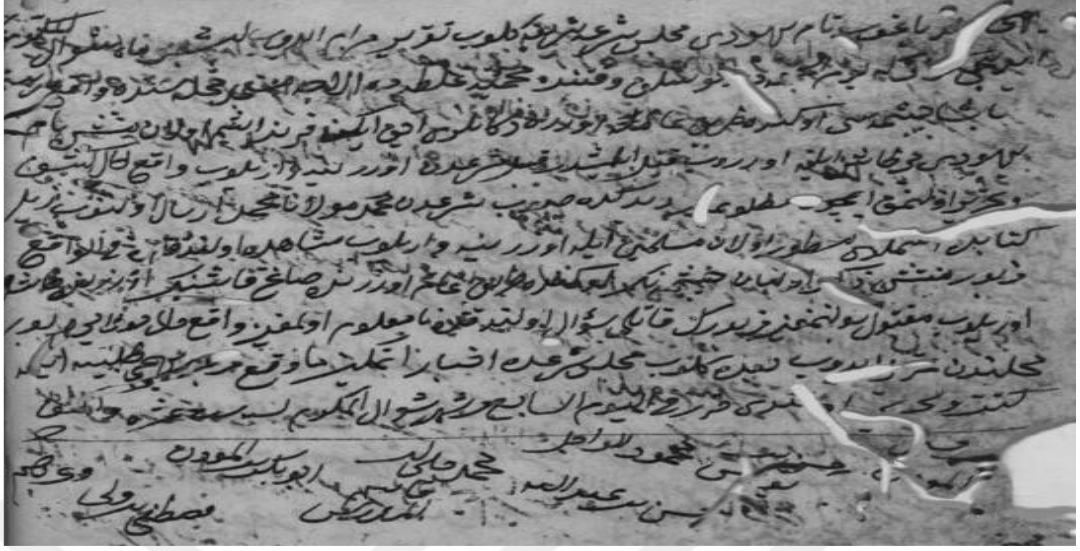
EKLER

1- G. Ş. S. , nr. 25, v. 20/ h. 2, 28 Rebiulevvel 1013 (24 Ağustos 1604)

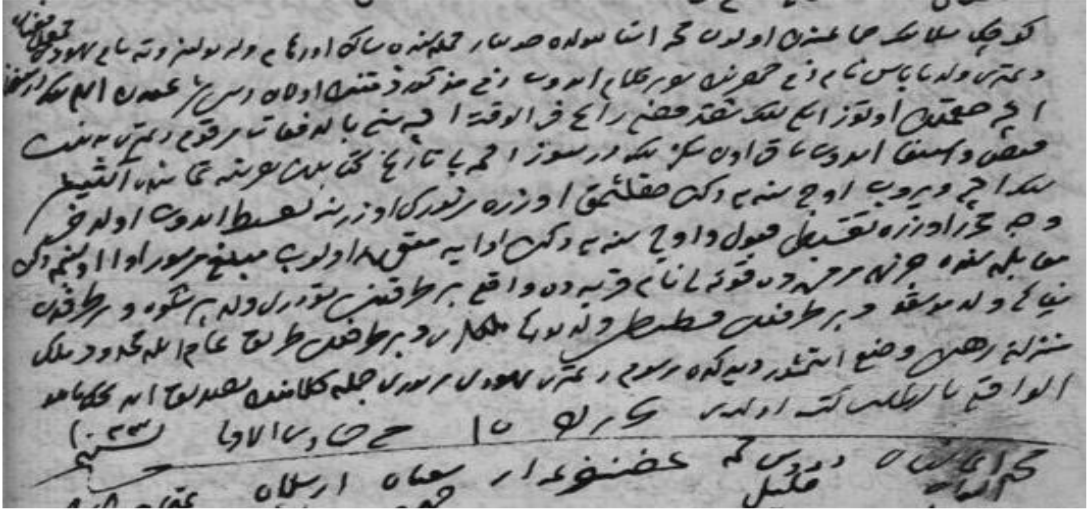
Yahudi Salamon, Hızır adındaki Müslümandan şikâyetçi olmuştur. Salamon'un iddiasına göre Hızır, Salamon'un evine izinsiz girerek eşi Marune'yi darp etmiş ve karnındaki bebeğin düşmesine sebep olmuştur. Mahkeme iddiasını ispatlaması için Salamon'a üç gün süre vermiştir. Ancak üç gün sonunda iddiasını ispatlayamayan Salamon şikâyetini geri çekmiştir.

2- G. Ş. S. , nr. 34, v. 35a/ h.1, 7 Şevval 1016 (25 Ocak 1608)

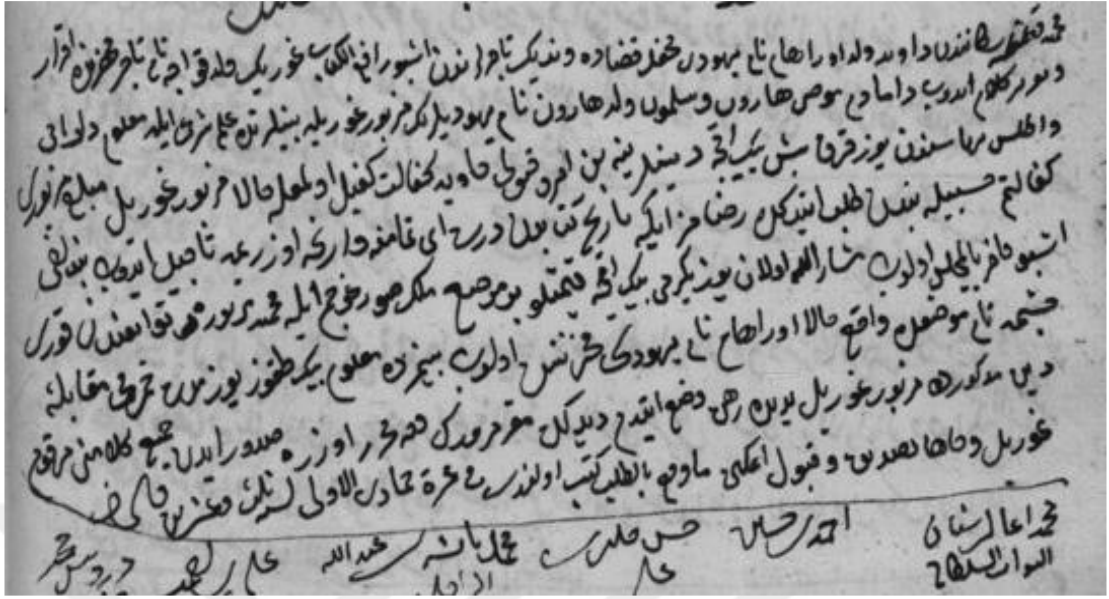
Yahudi Yakob, kardeşi Mentеш'in darp edilerek öldürüldüğünü belirterek mahkemeye müracaat etmiştir. Olay yerinde tahkikat yapan mahkeme görevlilerini Mentеш'in sağ kaşının üzerine vurularak öldürüldüğünü tespit etmiş ancak katili bulunamamıştır.

3- G. Ş. S. , nr. 36, v.111/ h. 3, 15 Cemaziyevvel 1023 (23 Haziran 1614)

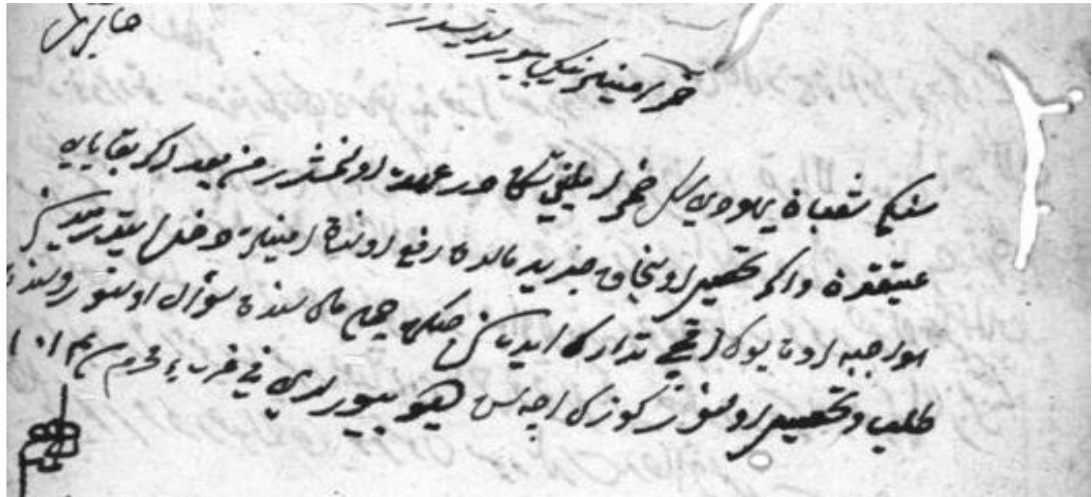
Küçük Selanik cemaatinden Yahudi Avraham, zimmi Dimitri'ye vermiş olduğu elli bin dört yüz akçe borcun otuz iki bin akçesini teslim almıştır. Geri kalan on sekiz bin dört yüz akçeyi üç yıl süre ile taksitlendirerek anlaştırmışlardır.

4- G. Ş. S. , nr. 36, v. 106/ h. 2, 15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)

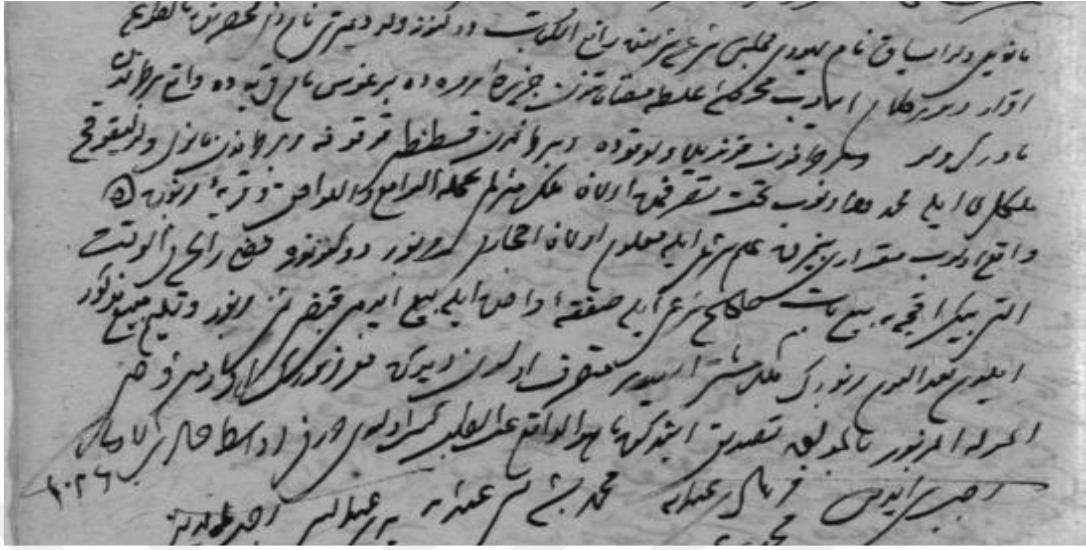
Yahudi Devid'in damatları Mosi ve Salamon Venedikli zimmi bir tacire borçlanmışlardır. Damatlarının borcuna karşılık Devid, Venedikli tacire kıymetli bir şeyyası ile bin dokuz yüz müdre şarabı rehin bırakmıştır.

5- G. Ş. S. , nr. 27, v. 99a/ h. 2, 15 Muharrem 1014 (2 Haziran 1605)

Hamr emini olan Yahudi, iltizamları ellerinden alınan eski mültezimlere karşı tedbirli olması ve yerine getirmesi gereken vazifeleri hususunda kadı buyruktusuyla uyarılmıştır.

6- G. Ş. S. , nr. 42, v. 28b/ h.2, 15 Cemaziyelevvel 1026 (21 Mayıs 1617)

Yahudi Manol, Marmara adasına bağlı Bergoz karyesindeki mülkünü (ev) altı bin gümüş akçeye Derkeniz adındaki zimmiye satmıştır.

7- G. Ş. S. , nr. 25, v. 28/ h. 3, 15 Rebiulahir 1013 (10 Eylül 1604)

Yahuda ve Yakob adındaki Yahudiler tahta mukataasında ortak olmuşlardır. Ancak Yahuda hastalığı sebebiyle artık işleri takip edemediğini belirterek haklarından feragat ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple tüm sorumluluğun Yakob'a ait olduğu konusunda mahkemeye müracaat etmişlerdir.

الغود
بالفعل مصدره امين اعصم فايد رولر باسقا ناع ميودي فلبن شوع شوقنا
منول وكر باقون ناع فدي فخر منة توي و عوي ايرون و نير منول ايل ماچي نه
زيت ياقى كتر عبر مصدره قايان ورميون حفيه چوقهدر سواك اولون
توي ياقى اولون فلبن ايرير و بير كره عبد الكواك و نير منول جلا مينا
نوع الكواك و كواك لمانه ايل ماچي نه زيت ياقون مصدره هار باز ورميون حفيه
چوقهدر و بدعتي و مستون اولون كتر و كواك لمانه ياخذ ريشن عر كيايم
و غيرة يكي بولدر استام ايل بل نزلت او زنده يوز و يوا اولار و اخترا اعمد و نير
طلبه ضد اولون و سى ايل و شرف شواك الكواك كبر ارجح و الف
موراد / عمر الكسى / عثمان / ابو كمال /

Mastariye Emîni Yahudî Haydur, zimmî Menol'dan kendisinden habersiz gümrükten zeytinyağı çıkardığı için şikayetçi olmuştur. Menol ise suçunu kabul etmiş ancak bu işte Reis Ömer Beşe ile ortak olduklarını itiraf etmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Sivas'da doğdu. İlkokulu Çanakkale Ömer Mart İlkokulu'nda, ortaokulu Niğde Dr. Sadık Ahmet Ortaokulu'nda ve liseyi Niğde Anadolu Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. 2009 yılında Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olarak yine aynı yıl da Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde Tarih Ana Bilim Dalı yüksek lisans eğitimine başladı. 2014 yılının Şubat ayından beri Adana Büyük Şehir Belediyesi Gençlik ve Spor Daire Başkanlığı'nda eğitimlik ve koordinatörlük yapmaktadır.

İlyas Ozan KAYA

Karapınar Mahallesi

1082. Sokak 5/5

Çankaya/Ankara

Tel: 0532 137 98 77

ozankaya1556@gmail.com